

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

AARBOG
FOR
HISTORISK SAMFUND
FOR PRÆSTØ AMT

21. AARGANG 1932.

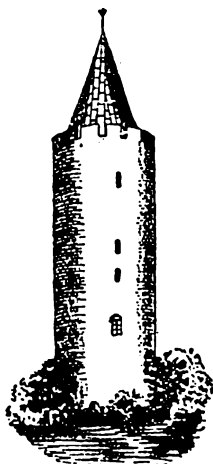

NÆSTVED
N. P. CHRISTENSENS BOGTRYKKERI
1932

AARBOG
FOR
HISTORISK SAMFUND

FOR PRÆSTØ AMT

21. AARGANG 1932

NÆSTVED
N. P. CHRISTENSENS BOGTRYKKERI
1932

OVERSIGT OVER ØSTSJÆLLANDS GEOLOGI.

AF HILMAR ØDUM,

ØSTSJÆLLANDS Geologi er jo kun et Udsnit af det meget større Emne Danmarks Geologi og kan ikke helt løsrives derfra. Lad os prøve at kaste Lys over Danmarks Geologi ved at betragte Østsjællands geologiske Historie.

Skrivekridtet. Undergrunden under det hele dannes af *Skrivekridtet*, der har en vid Udbredelse baade her i Landet og i hele Nordeuropa. Her paa Egnen kender vi det fra Stevns Klint, hvor det ses i Foden af Klinten. Skrivekridtet er oprindeligt dannet af fint Kalkslam, der er udskilt ved kemiske Processer i de øvre Dele af Vandet for saa at synke til Bunds. Det er derfor et uhyre rent Sediment uden noget Indhold af Sand og Ler. Kysten af Skrivekridt-Havet har ikke ligget længere borte end i Skaane, og vi maa tænke os Havet omgivet af tørre Ørkenstrækninger. I selve Kridtet finder vi Forsteninger af en Masse forskellige Dyr, bl. a. de kendte „Vættelys“ (Belemniter).

Danskekalken. Den næste Aflejring, *Limstenen*, ser vi igen i Stevns Klint, hvor den ligger som et solidt, tykt Dække ovenpaa Skrivekridtet. I Reglen skyller Bølgerne det bløde Kridt bort, saa at Limstenen rager frem i Luften og med Mellemlum giver Anledning til Nedstyrtninger (Højrup Kirke). Limstenen har fra gam-

mel Tid været brugt til Bygningssten, bl. a. i Egnens Kirker og i Absalons Borg. Den er dannet under lignende Naturforhold som Skrivekridtet, men indeholder store Mængder af Mosdyr (Bryozoer), der har vokset paa Havets Bund. Den indeholder langt mere Flint i tykke Lag end Skrivekridtet.

Til samme Periode hører ogsaa *Koralkalken* i Fakse. Hele den vældige Fakse Banke er bygget som et stort Koralrev, hvori man finder Forsteninger af Fisk, Snegle, Muslinger, Nautiler og de mange andre Dyr, der har levet imellem Korallerne.

Baade i Fakse og i Kalkbrudet ved Herfølge Kirke finder vi Aflejringer, der maa være dannet tæt ved Stranden, og det samme er Tilfældet i København, hvor man i disse Lag bl. a. har fundet Knogler af Kystdyr som Krokodiller og Skildpadder. Mod Slutningen af Danskekalkens Tid maa der altsaa være indtruffet Jordskorporskydninger, der har dannet Øer ude i Havet. Sandsynligvis hører hele Stevns til en saadan Ø, der har strakt sig ud fra Stevns op Vest for København („Valby—Stevns—Horsten“).

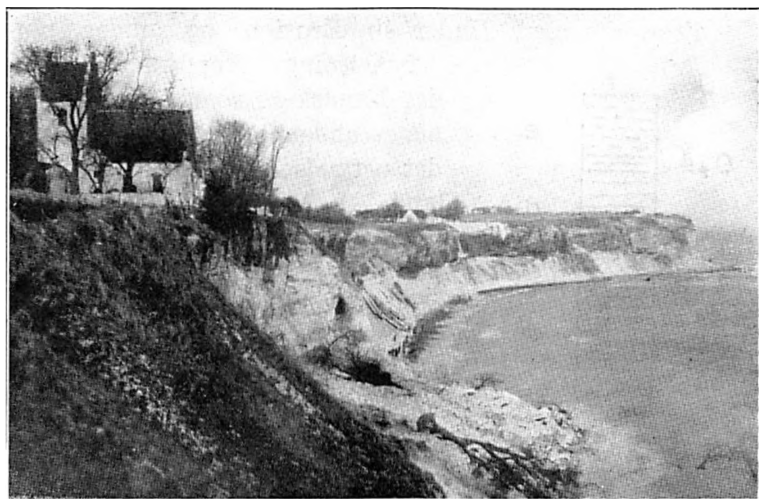
Tertiær. Ovenpaa Danskekalken følger den ældste Tertiæraflejring, *Grønsandskalken* ved Lellinge, og oven paa den kommer Kertemindeler, som vi bl. a. kender fra mange Boringer længere Vest paa i Sjælland. Vi ser, at det nu er Slut med Dannelsen af de rene Kaikaflejringer. Der er indtruffet saa store Forandringer i Naturforholdene i de omgivende Lande, at Floderne fra nu af fører store Mængder af Sand og Lerslam ud i Havet.

Den dybere Undergrund. Hvad ligger der nu under hele dette solide Fundament af Kridt og Kalk, som danner Undergrunden under hele Danmark? Ved København (Grøndalsengen) har man forsøgt at bore gennem Kridtet, men maatte standse i 860 Meters Dybde uden at være naaet igennem.

Imidlertid har man mange Steder ved Kilder og

Brøndboringer faaet Saltvand i Stedet for Ferskvand (Rislev, Carlsberg Bryggerier, Knardrup, Sønderborg og mange andre Steder). Saltvandet her kan kun stamme fra dybtliggende Saltaflejringer under Kridtet, Aflejringer fra et Ørkenhav i en ældre Jordperiode, uden Tvivl *Permtiden*.

I Østsjælland er Saltvand af denne Art bl. a. truffet

A. Kosenkrantz fot.

Stevens Klint ved Højrup Kirke. Billedet er taget kort efter Nedstyrtningen i 1928. Man ser tydeligt det hvide Skrivekridt nederst i Klinten og derover den fremspringende, haarde Limsten. Øverst (under den skraa Græsflade) Moræneler.

ved Vraaby, og ogsaa Drikkevandet i Køge indeholder smaa Mængder af Mineralvand af denne Art.

Istiden. Hele det Landskab, vi ser for vore Øjne, har faaet sit Hovedpræg under Istiden. Isen virkede først og fremmest som en stor Skruphøvl, der skrabede Tertiærlandskabet ud for siden at sætte sit eget i Stedet. Paa Steder, hvor der er haard Undergrund, f. Eks. Fakse Banke, kan man se den haarde Kalkoverflade fuld af Skurestriber, der viser os, at Isen i hvert Fald til Slut er kommet fra Øst og Sydøst.

Isens Efterladenskaber er velkendt. Det almindelige stenede *Moræneler* ses overalt og ligeledes det af Smeltevandets afsatte *lagdelte Grus og Sand*. At Isen kunde føre store Klippeblokke med sig kendes bl. a. fra Mussestenen ved Vemmetofte, og ved Træløse (ved Herlufmagle) ligger der flere meget store Kalkgrave i een eneste stor Blok af Danskekalk, som Isen har brudt løs fra Undergrunden.

Terrænformer.

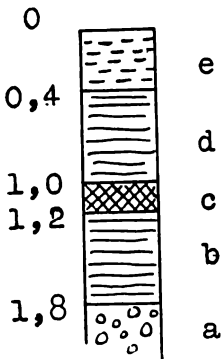

Fig. 1. *Troelstrup Teglværk.*
 e. Tørv (postglacial).
 d. Stenfrit Ler (Øvre Dryasler; senglacial).
 c. Brunt Dynd med Snegle, Muslinger og Planterester (Allerøddynd, senglacial).
 b. Stenfrit Ler (Nedre Dryasler; senglacial).
 a. Smeltevandsgnus (Istid).

Under sin Erosion og under sin Afsmeltning frembragte Isen det Landskab, som vi mere end noget andet finder typisk dansk, det ustandseligt bølgende Bakkeland. I Almindelighed er det ikke muligt at sige, at det og det Stykke Land er blevet til netop paa denne bestemte Maade. De mange forskellige Kræfter har altid arbejdet sammen, men nu og da finder vi dog Terrænformer, der væsentlig skyldes en eller anden særlig Side af Isens Virksomhed. Vi skal nævne enkelte saadanne typiske Terrænformer.

Moræneflader. Jævne, svagt bølgede Flader, væsentligt af Moræneler, aflejret og udjævnet under den fremrykkende Is,

f. Eks. det flade Stevns og Heden Øst for Roskilde.

Randmoræner. Opskydninger eller Aflejringer af Ler, Sand, Grus og Sten tæt ved Isranden, hvor denne af en eller anden Grund har staaet stille gennem længere Tid. Inden for denne Egn kender vi f. Eks. Israndslinien fra Kongsted nedover Giesegaard til Freerslev og herfra videre forbi Haslev og Troelstrup mod Sydvest. Linien fremtræder som en tydelig Grænse mellem det

uroelige Bakkeland inde bag Isranden og det aabne, fladt bølgede Land ude Vest for den.

Tunneldale. Tunneldale dannes af Smeltevand, der under højt Tryk graver sig sin Rende under Isen. Naar Isen smelter væk, ligger Resten af Tunnelen tilbage i Landskabet som lange smalle Dale, saaledes som vi kender det fra alle Søerne i Midtsjælland.

Aase. Imidlertid har Smeltevandet under Isen ikke alene gravet og udhulet, men ogsaa aflejret en hel Del af det medførte Sand og Grus. Hvis dette har fundet Sted i lange smalle Tunneler eller i aabne Spalter i Isdækket, kommer Sandet og Gruset til at ligge tilbage som vældige smalle Volde i det ellers lavere liggende Terræn. Et berømt Eksempel paa denne Landskabsform har vi i Køge Aas, der strækker sig fra Køge mod Vest helt ind til Haraldsted Sø. Smaa Aase findes ved Ulstrup og Sonnerup, ligeledes Paaske- og Pinsebjerg ved Herfølge. Alle disse Aase markerer ved deres Længdeudstrækning Smeltevandets og dermed Isens Bevægelsesretning fra Øst mod Vest.

Smeltevandssøerne. Udenfor Isen dannedes ofte Søer, der siden er forsvundet, men det Sand eller Ler, Smeltevandet førte ud i Søen, ligger nu tilbage som flade Sletter i Bakkelandet; eksempelvis kan nævnes „Sandsøerne“ ved Freerslev og Bjerrede og „Lersøerne“ ved Troelstrup og Hegnetslund Teglværker.

Efter-Istiden. I Søen ved Troelstrup aflejredes, som nævnt, Lag af meget fint, fedt, stenfrit Ler (se fig. 1).

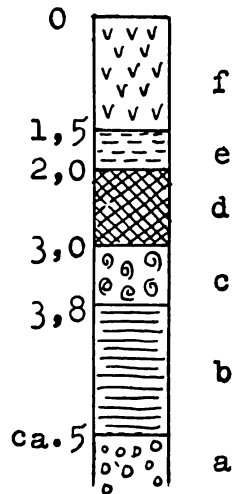

Fig 2. *Bøgesø* (sammenstillet Profil). f. Elletørv. c. Sumptørv. d. Brun Søgøytje. c. Sneglegytje m. Elsdyr, Fyr m. m. (Fyrretid). Stenfrit Ler m. Rensdyr, Polarplanter (senglacial). a. Grus (Istid).

Et tyndt Dyndlag midt i Leret viser, at Klimaet for en kort og forbigaaende Periode har været varmere; dette Lag af Dynd (Allerød-Dynd) indeholder ogsaa Aflejringer af mere varmekrævende Planter og Dyr. Ogsaa fra mange andre Steder kender vi Aflejringer fra denne Tundratid med Levninger af Rypelyng, Dværgebirk, Polarpil, Rensdyr og andet.

Baade ved Hegnetslund og Troelstrup er Søen siden groet til med Tørv. Som yderligere Eksempel paa en saadan normal Tilgroning af en Sø kan vi nævne Bøgesø i Sydsjælland (se fig. 2).

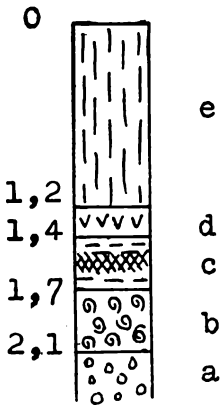

Fig. 3. *Holmegaards Mose*.
 e. Tagrørtørv (Egetid). d. Elletørv. c. Sumpørv og Driftgytje med Kulturlag (Mullerupkultur. Fyrretid). b. Sneglegytje. a. Smeltvandssand (Istid).

Om Menneskets Indvandning faar vi Oplysning gennem Fundene i Holmegaards Mose (se fig. 3). Bopladserne paa dette Sted viser, at de indvandrede Mennesker har slaaet sig ned paa en lille Ø i den store Sø. Samtidig med Menneskene levede den Gang bl. a. Elsdyr, Urøksse, Sumpskildpadde, og Fyrren var det almindeligste Skovtræ. Klimaet var ret tørt, og Søen og Bopladsen groede til, og Pollenundersøgelser viser, at Fyrren efterhaanden maatte vige for Egen som Skovtræ. Det tykke Lag af Tagrørstørv ovenpaa Skovtørven viser, at Klimaet siden blev fugtigere igen.

En Kilometer Vest for Gammel Køgegaard har man fundet det afbildede Profil (fig. 4). Det viser os, at paa et vist Tidspunkt har Havet med sin Saltvandsaflejringer naaet langt ind i Landet. Denne Fremtrængen af Havet, det vil sige Sænkning af Landet, fandt Sted under Stenalderen, idet vi finder Stenalderbopladser liggende inde langs denne gamle Kystlinie. Langs Tryggevejle Aa

sendte Havet en lang smal Fjord 12 Kilometer ind i Landet lige til Tryggevælde. Ovenpaa Havaflejringerne fra denne Tid finder vi Tørv og andre Ferskvandsdannelser, der viser, at Havet trak sig tilbage; Landet hævede sig atter til en Højde af ca. 3 Meter.

Vi kan til Slut henvise til nedenstaaende Oversigt over Klimasvingninger og Niveauforandringer.

Ved alle Undersøgelser af Aflejringer fra Efter-Is-tiden, vil det ses, at Geologien og Arkæologien arbejder nøje Haand i Haand. Geologiens og Arkæologiens Fund støtter stadig hinanden. En meget vigtig Dateringsmetode ligger i den mikroskopiske Analyse af Tørve- og Dyndlag, hvori de forskellige Ting findes. Ved denne Analyse faar man gennem Pollenet (Støvet) af Skovtræerne et Billede af Skovens vekslende S sammensætning. Det maa derfor understreges, hvor vigtigt det er, at alle Fund indsendes til Undersøgelse med alle paasiddende Res- ter af Dynd og Tørv. Vasker man Mosefund af denne Art af, ødelægger man i mange Tilfælde Muligheden for geologisk Dater- ing og dermed Størsteparten af Fundets Værdi.

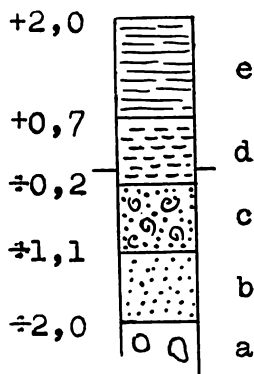

Fig. 4. 1 km V. f. Gl. Køge Gaard. e. Ferskvandsler. d. Tørv. c. Saltvandsdynd med Snegle og Muslinger (Egetid. Stenalder). b. Ferskvandssand med Snegle. (Fyrretid). a. Moræneler.

Litteratur: Oversigt over Danmarks Geologi. Danm. geol. Undersøgelse, V. Række Nr. 4. 1928 — V. Milthers: Kortbladene Faxe og Stevns Klint. Beskr. til Geol. Kort over Danmark. D. G. U. I Række Nr. 11. 1908 — Knud Jessen: De geologiske Forhold ved de to Bopladser i Holmegaards Mose. I Afhandling af H. C. Broholm i Aarbøger for nord. Oldkyndighed. III Række, Bind 14. 1924. — S. A. Andersen: Om Aase og Terrasser indenfor Susaas Vandomraade og deres Vidnesbyrd om Isafsmeltningens Forløb. D. G. U. II Række Nr. 54. 1932.

Arkæologisk Periode	Skovperiode	Klima	Dyr og Planter	Niveau
Historisk Tid Jernalder	Bøgetid	Koldt og fugtigt (subatlantisk)	Bøgen vinder Overhaand	Hævning (Landhævningen andrager ved Køge ca. 3 m siden Stenaldersænkningen)
Broncealder	Egetid	Varmt og tørt (subboreal)	Bøgen indvandrer	
Stenalder		Varmt og fugtigt (atlantisk)	Egen (m. Elm og Lind) vinder Overhaand Urokse og Elsdyr forsvinder	Sænkning. Landet laa lavere end nu.
Mulleruptid	Fyrretid	Tørt og efterhaanden temmelig varmt (boreal)	Skovtræerne, især Birk og Fyr indvandrer De store Dyr indvandrer	Fastlandstid. (Moser paa nuværende Havbund; Køge Bugt : 11 m, ved Bornholm : 40 m)
	Yngre Dryastid Allerødtid Ældre Dryastid	Tundratid subarktisk arktisk subarktisk arktisk	Tundravegetation Rensdyr	Landet laa mindst 74 m højere end nu

Istid.

KJØGE BUGT

AF OBERSTLØJTNANT CHR. BOKKENHEUSER

DER er i Danmarks Historie et Aarstal, der for Søhandelens Vedkommende danner et Skel; det er 1536. Hansestædernes Magt var ved den lige afsluttede Grevens Fejde brudt, og et nyt Spørgsmaal trængte sig frem, Herredømmet i Østersøen.

Det er Svenskekrigenes Tid, der begynder. Ser vi paa Kortet over Norden, vil vi lægge Mærke til, at paa den Tid var Sverrig trængt ind imod Øst, det savnede ganske en Kyststrækning, der kunde danne Porten ud til det aabne Hav. Danmark-Norge raadede over Kysten mod Atlanterhavet, mod Kattegattet og mod Østersøen indtil Kalmar. Først her begyndte Sverrig at være med. Men Sverrig vilde frem, og det kæmpede sig Skridt for Skridt ud imod Havet; langs Østkysten igennem Estland og Livland borede det sig frem, mere og mere imod Syd og imod Vest. Denne Trang til Fremad drift støttede det til en kraftig aktiv Flaadepolitik.

Sverrig ønskede imidlertid ogsaa at strække sine Arme ud over de gamle danske Lande, de skaanske Provinser. I denne Kamp greb Hollænderne ind; deres Interesse var Ligevægten i Østersøen, og derfor ydede de os Hjælp under det syttende Aarhundredes Krige med Sverrig.

Det er i denne Periode, Svenskekrigenes Tid, at Nav-

net Kjøge Bugt hører hjemme i dansk Historie, og til dette Navn er knyttet en Række af skønne Minder om Bedrifter, udførte af raske og modige danske Sømænd.

Ved Freden i Roskilde mistede vi de skaanske Lande, og Græmmelsen herhjemme var stor over de haarde Betingelser, Sejrherren havde dikteret. Paa Kronborg murede man Vinduerne imod Øst til for ikke at fristes til at se over til det gamle Land og derved komme til at tænke paa den ydmygende Fred.

Men Folket drømte om Muligheden af at vinde tilbage det, der var tabt, og Kongen og hans Mænd pønsede paa Krig og spejdede efter den gunstige Tid, da en saadan kunde paabegyndes.

*

I 1675 begyndte den skaanske Krig, og blandt Heltenene fra den Tid staar i forreste Række *Niels Juel*.

Han var født i Norge, men det var egentlig en Fejltagelse. Hans Fader var Landsdommer i Viborg, og her havde han sin Gaard. Da de kejserlige Tropper i 1627 — det var under Christian IV's Deltagelse i Trediveaarskrigen — oversvømmede Jylland, flygtede Erich Juel med sin Hustru til Christiania, og her blev Drengen født i Aaret 1629; egentlig skulde han have været en Viborgdreng.

Han fattede tidligt Kærlighed til Søen og til Sømandens Gerning, han fik Understøttelse af Frederik III, og han drog til Udlandet for hos fremmede Mestre at lære Sømandsskab og Skibsbygning.

Da han kom hjem, gjorde Kongen Brug af hans rige Evner. Han kæmpede som Eskadrechef under Cort Adeler, han blev Chef for Holmen, og han fik et indenfor den danske Marine højt anset Navn — og alligevel, da Cort Adeler døde i 1675, turde Kongen ikke betro ham Overbefalingen over den danske Flaade. Christian V henvendte sig til Hollænderne, der alt havde meget at skulle have sagt inden for Kongens Krigsmagt til Vands, og Valget faldt paa Admiral Tromp; den danske Søofficer,

der alt havde indlagt sig Ære og Berømmelse, blev skudt til Side for en Udlænding.

Krigen førtes baade til Lands og til Vands. I Skaane led Hæren i December 1676 et Nederlag ved Lund, og da man det næste Foraar igen skulde til at tage fat paa Fjendtlighederne, var man paa det rene med, at en

Medaille slagen til Minde om Sejren i Kjøge Bugt.

Kraftanstrengelse fra vor Side var nødvendig. Man kunde, om Hæren skulde have Udsigt til at vinde frem, ikke undvære Herredømmet paa Søen, og den danske Flaade var ikke stærk nok til alene at overvinde den svenske — troede man.

Christian V sendte Admiral Tromp til Holland for at skaffe Hjælp. Han havde Vanskeligheder med sit Hverv, og Tiden gik, inden det lykkedes ham at faa en Flaadeafdeling udrustet og sendt afsted.

I Mellemtiden skete der et Omslag herhjemme.

*

Svenskerne var vidende om Admiral Tromps Afrejse, og for dem maatte det være Maalet at slaa den danske Flaade, inden Hjælpen kunde komme fra Holland.

De skydede derfor paa en Sammendragning af deres Søstridskræfter, der bestod af to adskilte Dele, en Eskadre ved Gøteborg og Hovedflaaden ved Stockholm.

Gøteborg Eskadren løb først ud, den gik ned gennem Store Bælt, men da den skulde fortsætte sønden om Lolland, mødte den Niels Juel. Det kom til Kamp under Møn — det var den 1. Juni 1677 — og efter 6 Timer var den svenske Eskadre slaaet, splittet og delvis tilintetgjort.

Niels Juel havde sejret, men han var ikke tilfreds med Kampens Forløb, han bebrejdede Skibscheferne deres Forhold, og to af dem — de var begge Hollændere — blev kasserede.

Imidlertid laa Kongen med Hæren foran Malmø, der blev belejret. Efterretningerne gik ud paa, at den svenske Konge, Karl XI, var paa Vej med en Undsætningshær, og at den svenske Hovedflaade under Henrik Horn havde forladt Stockholm.

Niels Juel laa udfor Stevns.

Situationen var alvorlig.

Blev Niels Juel slaaet, og det kunde vel ske, da han var den svenske Flaade underlegen, baade med Hensyn til Skibe og til Kanoner, saa vilde Hærens Forbindelse med Kjøbenhavn være stærkt truet. De forsigtige i Kongens Raad holdt paa, at det var bedst at vente, henviser Niels Juel til Defensiven og saa haabe paa, at Admiral Tromp vilde naa frem i rette Tid. I Overensstemmelse hermed fik Niels Juel Ordre: Han maatte kun indlade sig i Slag, hvis han var overlegen, eller en gunstig Lejlighed bød sig.

Svenskerne nærmede sig; den 29. Juni ankrede de under Møn og afventede gunstig Vind. Deres Styrke var 30 Linieskibe og Fregatter med ialt 1651 Kanoner;

imod dem havde Niels Juel 27 Skibe med 1412 Kanoner. Udover disse Styrker raadede begge Flaader over en Del Brandere og andre Smaaskibe.

Baade den Dag og den følgende sendte Niels Juel Bud til Regeringen i Kjøbenhavn med Forespørgsel om, hvorledes han skulde forholde sig; men Kongen var borte, og Svarene han fik, var vege og uden fast Form.

Den 30. Juni lettede Svenskerne, og den næste Morgen — den 1. Juli 1677 — mødtes de to Flaader udfor Stevns.

Niels Juel var paa det rene med, at Svenskerne vilde angribe, og han bestemte sig for — trods den ulige Styrke og andre uheldige Forhold — at optage Kampen.

Begge Flaader stod med vestlig Kurs ind imod Land. Den danske Flaade var delt, idet en Eskadre under Admiral Rodsteen fulgte en lidt nordligere Linie.

Niels Juel bøjede langsomt af fra sin Kurs og gik imod Vestnordvest; Svenskerne fulgte, deres forreste Skib „Draken“ løb paa Grund lidt Nord for Mandehoved. Admiral Horn efterlod sex Skibe for at hjælpe og hale den af Grunden, og med sin Hovedstyrke bøjede han mod Syldøst. Imidlertid var Rodsteen stødt til med sine Skibe, og det blev nu hans Opgave at bekæmpe den grundstødte Svensker. Kampen om denne endte med, at Skibet blev erobret, medens dens Fæller maatte flygte; Rodsteen gik efter Hovedflaaden og sluttede sig til Niels Juel. Denne var, ligesom Svenskerne, gaaet imod Sydøst, og begge Flaader fulgtes ad paa parallelle Kurser — bort fra Land.

Kampen var haard, Skibene paa begge Sider led meget, men mest gik det ud over Svenskerne.

Da var det, som det staar i Nationalsangen:

Niels Juel gav Agt paa Stormens Brag:
Nu er det Tid!

ved en rask Manøvre, der ikke før var set her i Norden,

gennembrød han den svenske Linie og splittede den i to Dele. Fjenderne kom i Uorden og flygtede:

Fly, skreg de, hver som ved et Skjul!
Hvo kan bestaa for Danmarks Juel
i Strid?

Niels Juel fulgte efter, men kun til i Højde med Bornholm; han turde ikke fjerne sig mere fra sin Basis, han var ikke forsynet med Forplejning til længere Togt.

Svenskerne mistede 8 Linieskibe og ialt 4000 Mand, vort Tab var kun 400 Mand, og vi mistede ingen Skibe.

Admiral Tromp var undervejs med Hjælpen fra Holland, og da han ankrede ved Helsingør, hørte han Drønene fra Kjøge Bugt; det anede ham, at han var kommet for sent.

Niels Juel havde sejret over Svenskerne, men han havde vundet mere end det; han havde vist, at vi kunde selv, danske Sømænd ombord i danske Orlogsskibe og med Dannebrog under Gafflen kunde, uden at fremmed Hjælp var nødvendig, overvinde og slaa en større svensk Flaade. Den hollandske Indflydelse havde faaet et Grundskud.

Niels Juel trak sig ind til Hovedstaden, og nogle Dage efter Kampen gik han i Land i Kjøbenhavn. Forud for ham var ilet Rygtet om hans Færd, og den Modtagelse, han fik, var baade Kongen og Folket værdig.

*

Saa gik der en Menneskealder, og vi var atter i Krig med Svenskerne.

Det var den Gang som før, vi afventede det gunstige Øjeblik, da det stærkere Sverrig var udpint af Kampe til andre Sider eller havde Brug for sine Kræfter andet Steds.

Det var i 1709, Danmark sendte en Hær ind i Skaane, men den blev det følgende Foraar slaet, og dermed ophørte foreløbig Fjendtlighederne paa den Kant.

Den danske Flaade beherskede den vestlige Del af Østersøen, og da Danmark efter Karl XII's Nederlag

ved Poltava havde sluttet Forbund med Rusland, var der Tale om Overførsel af russiske Landstridskræfter til de danske Øer. En Mængde Transportskibe var blevet udrustede og sendt af Sted, dækkede af en Flaadeafdeling under Admiral Ulrich Christian Gyldenløve; Vanskeligheder taarnede sig imidlertid op, og Maalet blev ikke naaet; en Del af Transportskibene gik sammen med Flaaden til Kjøge Bugt, andre søgte Ly ved Danzig.

Den svenske Flaade løb da ud fra Carlscrona og styrede imod Vest. Den nærmede sig Gyldenløve, og først sent opdagede han, der laa til Ankers inden for Juels Grund, den sig nærmende Fjende.

Det var den 4. Oktober 1710.

Gyldenløve gav straks Ordre til at kappe og trak sig i nordøstlig Retning ud midt i Bugten. Svenskerne kom fra Sydøst, men vendte og gik i Kølvandslinie imod Nordøst i Retning af Amagers Sydspids; da de danske Skibe derefter drejede og gik imod Syd, skete der det Uheld, at der udbrød Ild i Linieskibet „Dannebrog“, der førtes af *Ivar Huitfeldt*.

Huitfeldt, der tilhørte en gammel dansk Adelslægt, var født i Norge og var uddannet baade herhjemme og i Udlandet. Han var Typen paa de bedste blandt de danske Søofficerer, en tapper og retlinet Personlighed, en Fædrelandets ægte Søn.

Ilden udbrød i den bageste Del af Skibet, og det varede ikke længe, før Mesanmasten gik over Bord. Skibet mistede derved for en stor Del sin Evne til at manøvrere, det lagde sig med Vinden paa langs, Ilden forplantede sig fremefter, og efterhaanden gik ogsaa Stormasten og Fokkemasten over Bord, begge brændende; Huitfeldt lod Ankeret falde, men han vedblev at bruge sine Kanoner, indtil han med et Brag, der hørtes viden om, sprang i Luften med sit stolte Skib.

Fægtningen i sig selv var af saare ringe Betydning, det blæste stærkt fra Sydsydøst, Kulingen voksede til

en halv Storm, og Forholdene var i det hele ugunstige for en Søkamp. Svenskerne forlod snart Kjøge Bugt.

Ivar Huitfeldt handlede som en koldblodig, dygtig og ærekær Sømand; han blev paa sin Post op imod Vinden i Stedet for at drive ned imod den øvrige Flaade, som derved vilde have været udsat for at antændes eller komme i Uorden.

*

Den danske Flaade har til alle Tider været Folkets Øjesten; straalende Navne indeholder dens Historie, og i forreste Række blandt dem staar Kjøge Bugt, Niels Juel og Ivar Huitfeldt.

Det er Navne, der ikke vil glemmes, saalænge Dannebrog vajer over danske Orlogsskibe.

ØSTSJÆLLANDS FOLKEMAAL OG FOLKESIND

AF REDAKTØR N. P. NIELSEN

EN ung Journalist erklærede fornylig, at man ikke kunde tale om nogen sjællandsk Dialekt. Han mente, det var Rigssprogets Maal, man hørte. For en overfladisk Betragtning er der jo det i det, at Rigssproget, som udgaaet af den sjællandske Dialekt, naturligvis kan virke udviskende paa mange Særtræk, naar det ikke længere er Folkemaalet, der styrer, men til Gengæld vil alle, der har Øre for Folkemaalet, holde igen overfor en Sprogstrømning, der truer ældgammelt Arvesølv i Tunge-maalet.

Her i Østsjælland har vi tre Folkemaalsgrupper, en for Hedeboegnen, en for Stevns og en for den mellem-liggende Skovboegn. Paa Stevns kan man igen skelne mellem en Gruppe i Nordstevns ved Holtug og en i Syd-stevns ved Lund. Skovboegnens Maal lyder ogsaa anderledes ved Lidemark end ved Haarlev, men dog ikke mere, end at Folk uden Øre for Dialekterne næppe tænker synderligt derover.

Jeg har mere end een Gang hørt Bemærkninger om, at Folkemaalet „paa Køgeegnen“ er grimt. Betegnende nok er det Folk fra andre Landsdele, der siger det, men er man dér ikke tilfredse med vort Maal, gaar det kun os som vore Venner, Skaaningerne, der faar den samme Attest for deres Maal i Stockholm. Vi maa da overleve

Kritiken og saa forøvrigt søge yderligere Føling over Sundet; thi det er navnlig vort skaanskklingende a med den „grove“ Lydton, det er galt med. Er det ikke god Latin paa denne Side Sundet, maa vi trøste os med, at det gaar os bedre „hinsidan“.

Ved Køge Aa har vi et stærkt Skel. Nord for Aaen har vi m. H. t. den korte a-Lyd den lidt haarde, skaanske aa-Tone, mens Lyden syd for Aaen bliver u-farvet. „Arm“ og „Tarm“ bliver hos de Gamle i Lellinge til „Urm“ og „Turm“ med en svag Biklang af aa. Ved Haarlev og i Stevns møder vi det lukkede aa.

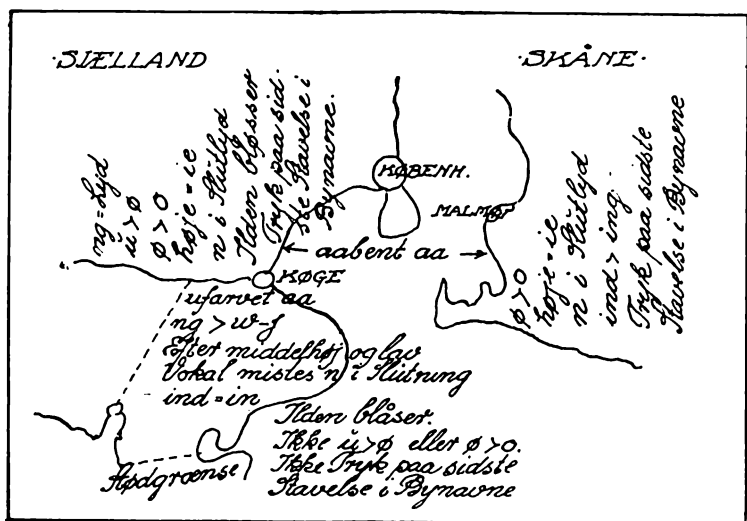
Det er dog især ng-Lyden, der danner Skel; thi ved Lellinge Aa (Køge Aa) har vi den afgjorte Nordgrænse for Indflydelsen fra de sydlige Øer. Nord for oprettholder man ng-Lyden i alle Tilfælde. I „Tang“ og „Penge“ høres den udpræget. Ikke saa syd for Aaen, selv om f. Eks. Herfølge Sogn, antagelig under Paavirkning fra Rigsmaalet og som Nabosogn til Køge, ikke staar med saa udpræget Ændring i Lyden som de øvrige Sogne syd for Aaen.

Vi bygger paa Udtalen hos Folk, der er født før 1850; thi de Unge taler hyppigt et „Stationsdansk“, der hverken er Rigsmaal eller Dialekt.

-ng-Lyden gaar i hele Præstø Amt i det gamle Folkemaal over til en w-Lyd efter Bagtungevokalerne (a, o, u) og til en j-Lyd efter Fortungevokalerne (e, i, æ). „Tang“ bliver til „Ta.w“ og Penge til „Pæ.je“, „Seng“ til „Sæ.j“ osv. med Næselyd paa Vokalen. I Roskildebispens Jordebog fra ca. 1370 ser man, at „Slangethorp“ ved Ringsted kaldes „Sla.uethorp“. Hvis det ikke er et Lune fra en i Sydøstsjælland født Skriver, tyder dette paa, at man i Middelalderen ogsaa paa Ringstedegnen har sløjft -ng-Lyden i alt Fald efter Bagtungevokal. Nu ligger Grænsen ved Bjæverskov. Øst for en Linie herfra til Karrebæksminde raader i de nævnte Forbindelser -w- og -j-Lydene, men -ng-Lyden vest for. Igen vest for en Linie fra Holsteinborgegnen op langs Søerne, forbi Sorø og videre nord

paa til Holbæk har man -j i Stedet for -ng, dog kun efter Fortungevokaler, men i Modsætning til Præstø Amt lægges der ikke Næselyd i den foregaaende Vokal. I et andet Tilfælde træder omtrent den samme Stribe Land vest for Næstved til Sorøsøerne og videre mod Nordøst i Føling med Hedeboegnen og Nordsjælland, men ogsaa her danner Lellinge Aa skarpt Skel mellem Hedeboer og Skovboer.

Paa Heden gaar ligesom i Nordsjælland og Sydvestskaane ø over til o foran r, l, s: „Sor'n doler Smorret mæ

Polsen". (Søren dølger Smørret med Pølsen). Det naar ikke mod Syd ud over Hedeboegnen. Heden og Nordsjælland har desuden Lydovergang fra kort u til ø i en Mængde Tilfælde. Der ligger „Køl i Hølet ved Bølken“. Der er „Skøm“ paa „Gøllet“. I dette sidste Kapitel følger den omtalte Egn ned mod Karrebæksminde for en lang Række Ords Vedkommende disse nordlige Egne, mens Skovboegnen og Stevns ikke følger med, men giver u-et en o-lignende Tone. Tvetyden „øj“ er paa Heden tilbøjelig til at gaa over til „oj“. „Højelse“ og „Køje“ er typiske Eksempler. I Ramsø Herred naaede ø-Lyden

for r, l, s som Regel ikke fuldt ud over til o, men tæt derved. Ved Aar 1700 skrev en Præst i Højelse *Ulfsie* i Stedet for *Ølsie*, tydeligt paavirket af Lydforskydningen. I et Udtryk som „paa den anden Side“ faar mange Hedeboer en snurrende Lyd ind mellem „paa“ og „den“, efter aa. Det er nok en københavnsk Arv. Men Forskydning ø til o er ogsaa skaansk. Sydvesthjørnet: Malmø—Trelleborg følger her Hedeboegnen i Forhold til Nord-skaansk.

Øst for en Linje fra Karrebæk til Køge gaar det ofte ud over -nd-Lyden, idet dette Omraade heri hyppigt smittes af „Sydhavsøerne“, saa f. Eks. „Mand“ ændres ved, at Tungen paa -nd-Lyden hæves mod Forganen. Det er svagest oppe mod Køge, men tiltager i visse Egne af Stevns, bliver stærkere paa Præstøegnen og gaar saa gradvis over til den falsterske -j-Lyd, idet der dog stadig paa Sjælland mærkes en afsluttende svagere eller stærkere -n-Lyd, skiftende for forskellige Ord. „Strå(j)n-tå.w“ (Strandtang) er et Ord, man kan komme ud for allerede i Stevns.

Der kommer dog nu og da Undtagelsesformer.

En „Spand Vand“ ændres paa Heden kun ved, at a faar den haarde, noget aa-farvede Tone. Derimod paa Skovboegnen vilde de to Ord adskilt blive udtalt som „Spaa'on“ og „Vaa'on“, med stærkt u-farvet aa-Lyd, men staar Ordene samlet, lyder Udtalen en „Spaan' Vaa'on“. Aa i Spaan' er kort i Stevns, men Tvelyd, delt af et Stød, paa Skovboegnen.

Efter middelhøj og lav Vokal fastholder som Regel Heden og det øvrige Sjælland uden for den nævnte Linje ligesom Skaansk n-Lyden i Slutningen af Ordet, og her nær Heden faaet Lellinge, Lidemark og Dele af Herføgle Sogn med til sit Omraade, Resten sydpaa følger de med „Sydhavsøerne“ fælles Lydforskydninger, dog med stærke Nuancer fra Sted til Sted, og i visse Ord — uden Regel — opretholdes en -n-Lyd i de nordøstlige Egne og i visse sydøstsjællandske Landsbyer.

Stødet anvendes i alle de østsjællandske Dialektgrene. Det bruges lige ned til en Linje fra Præstø til Dybsø Fjord og er, set fra et sjællandsk Synspunkt, jeg skulde vogte mig for at sige det i Maribo, i glædelig Fremrykning mod Syd.

Med Hensyn til Stødets Plads i forskellige Ord er der Forskel paa begge Sider af Lellinge Aa som paa begge Sider af Tryggevælde Aa.

Allerede i Lellinge bliver „Vovnen“ svækket i andet v, og det tiltager mod Syd, hvor Ordet udtales „Vo.nen“. I Ord som „Forpav.deren“ og „Dov.deren“ er der stærkere Stød i Lellinge end paa Heden, der her er ved at miste Stødtonen. Mange Ord er forskellige. Paa Heden „bløssede“ Ilden, i Stevns „blåsedede“ den. Koens „Iver“ paa Heden bliver i Stevns til „Jev'er“, i Slægtskab med Ordet for Yver ned gennem Sydsjælland til „Sydhavsøerne“. Paa Nordstevns flottes man sig efter græsk Mønster med dobbelt Nægtelse: „Ded vied jæ et, edk!“ noget man ikke bruger paa Heden.

Her bruges hyppigt Nægtelsen „ente“ af skaansk-københavnsk Oprindelse. Den har været almindelig syd-paa indtil Solrød, men har været brugt af mange lige til Køge Aa. „Han kå ju'nte gøre ded!“ er almindelig brugt. (Han kan jo ikke gøre det).

Hedeboerne følger Sydvestskaane i at udtale „ind“ som „ing“. Her har Stevnsboerne intet g.

I et Ord som „Ånge“ (Damp) følger Heden ogsaa Skaane. „Ången“ gaar jo lige ind i „Ångfärjan“ til Malmö. Naar Drengene paa Heden laver Glidebane paa Isen, „håler“ de paa en „Håle“, nok i Slægt med det tilsvarende Ord paa den anden Side Sundet. Gaardejer Jørgen Isak Pedersen fortæller mig, at de ved Haarlev „haaler“ paa „Skred“, mens Stevnsboerne „fejer Skred“.

Med Hensyn til Forholdene ved Tryggevælde Aa meddeler den kendte Dialektforsker, Lærerinde Frk. Anna Pedersen, Strøby, mig, at Ordforraadet i det store og hele er ens i Stevns og paa Skovboegnen, og at der

ikke er Forskel paa Lydene, men visse Selvlyde bruges forskelligt. Naar Skovboen siger „Spaa'on“ om en Spand, siger Stevnsboen „Spaan'“. Paa samme Maade „Paa'on“ og „Paan'e“ om en Pande. Begge siger „Gaa'od“ om Gade. Skovboen: „Albøw'n“, Stevnsboen: „Albuw'n“. Stødet kommer forskelligt i nogle Ord (lige som ved Køge Aa). Skovboegnen siger om Kobbøl: „Kaa'wl“, Stevnsboen „Kaaw'l“. I „Vo'(v)n“ (paa Skovboegnen) lægger Stevnsboen Trykket efter den svage v-Lyd. Ordet „Gæve“ („jeg gævede for det“) kan man høre udtalt paa Nordveststevns som „jæ'w“. Ordet „København“ udtaltes af de gamle Stevnsboer som „Kew'nhaw'n“ med et kraftigt afstumpet Stød efter w.

I en Samtale med den i Skovbo- og Stevnsdialekterne meget kyndige Gaardejer *Jørgen Isak Pedersen*, Haarlev, gav Taleren og denne en levende Fremstilling af Forskellen paa Hedebo- og Skovbomaalet, og Pedersen gav tillige nogle Stikprøver paa Stevnsmaalet. Det var navnlig den forskellige Betoning i a-Lyden, i -ng-Lyden, de to Egnes forskellige Stillinger overfor u's Overgang til ø samt Stødets varierende Anbringelse, der blev understreget. „Niels Jensens Hustru“ vil paa Heden blive kaldt f. Eks. „Sesse Ne' Sjens“, paa Skovboegnen „Ne' Sjeens Kvinde“.

Alle Ord af Hankøn udtales af Skovboerne med Endelsen -in. Paa Skovboegnen har Dialekten holdt sig længst i Børsted og Skrodsbjerg. I Enderslev sagde man: „Ded vied jæ it“, i Haarlev: — „jæ et“, i Hellested: — „jæ ette“, men i Store Linde „De vied jæ't“. I Sierslev hed det om den, der kom til enhver Tid: Han kommer „al stennis“, men i Enderslev hed det „al stillens“.

Efter denne Samtale fortsatte Taleren:

Naar jeg hyppigt har talt om skaansk Islæt i Hede-bomaalet, da skyldes det den i mange Henseender paa-faldende Lighed mellem Folkemaalet i Sydvestskaane og det paa Hedeboegnen.

Ved Lellinge Aa mødes to stærke Sprogbølger, den nordsjællandsk-københavnske, skaanskfarvede Bølge fra Nord og den i visse Henseender af Sproget paa de sydlige Øer paavirkede Sprogbølge fra Syd. Trods livlig Sam-

færd over Lellinge Aa har stærk Bondekultur paa begge Aaens Bredder holdt fast paa sin Fortidsarv.

Det skaanskklingende Islæt i Hedeboamaalet er utvivlsomt gammel Arv, men meget kommer nok gennem det skaanske Lød i københavnsk „Folkemaal“.

Noget andet er, at man kan spore ældgammelt Fællesskab mellem Sydvestskaane og Hedeboegnens Kystsogne i fælles By-Navneskik. Vort Greve, middelalderligt Grevie, svarer til de skaanske Greviebyer, vort Jessie, i Egnens Maal udtalt Jessie, genfindes lige overfor i det skaanske Jessie. Derimod naaede vort Ishøje kun til „Isøje“, mens det skaanske gjorde Springet fuldt og blev til Isie. -ie svarer til den Form for -høje, der andre Steder paa Sjælland blev til -øje, -øwe og lign. Ølsie-Magle og Høje-Ølsie har Endelsen, men Forstavelsen finder man i Grevie-Fuglieomraadet i Skaane som Navn paa en Kæmpehøj „*Ølshøg*“. Muligt skjuler sig bag dette Navn et ældgammelt skaansk Bynavn. Herføgle har maaske Navnefællesskab med Fuglie paa den skaanske Side.

Ejendommelige Forskydninger har Bynavnet Højelse været ude for. Vi træffer det i Middelalderen som Ølshøghæ (Ølsiehøje), vel for at skelne det fra Ølsiemagle, idet det var den højest liggende Ølsieby. Paa Christian den Førstes Tid nævnes det som „Ølsie“. Efterhaanden gaar Navnet gennem forskellige Former til Højølsie først i det 18. Aarhundrede, senere sløjfes i-et, Navnet bliver Højølse, og som saadant har det figureret paa vore Generalstabskort, til Stednavneudvalget nu i afgjort Modstrid med Navnets historiske Oprindelse ændrer det til Højelse. Paa den anden Side rettede Udvalget dog ved den Misdannelse, Herføgle var kommen ud i ved den meningsløse Form Herfølge. Ligesom i Sydvestskaane lægger vi paa Heden Eftertryk paa den sidste Stavelse i Bynavnene, hvorved Hedeboerne er i Modstrid med almindelig sjællandsk Sædvane.

At vi med Hensyn til fælles Navneformer paa begge

Sundets Bredder gaar 1500 Aar tilbage i Tiden, turde være afgjort; men Aarsagen til, at Hedeboerne gik egne Veje, kan endda bunde i langt ældre Tendenser. Jeg siger ikke, Bynavnene gaar saa langt tilbage som til baade den yngre og ældre Stenalder, men *Spiren* til Særtrækkene kan derimod meget muligt ligge i de urgamle Tider. Hvorfor har vi i Hedeboegnens Kystegne ingen Storstengrave, mens de er rigt repræsenteret i Borup-Roskildeegnen? Professor *Rydbeck* i Lund turde her være inde paa det rigtige: Storstengravnens Folk kommer fra Vest, driver det ældgamle Jæger- og Fiskerfolk sammen paa Sjællands Østkyst, mens store Skarer iøvrigt er gaaet over til Frænderne i Skaane og efterhaanden gaaet nord paa i Sverige.

En forældet Beretning i Nationalmuseet, der bl. a. har været benyttet af Dr. phil. la Cour i „Sjællands ældste Bebyggelse“, vil blive fremført herimod, men den er, hvad Samlingerne ude i Bøndergaardene viser, fuldstændig forkert. Den hævder ringe eller nærmest ingen Bebyggelse i Kystegnen ved Bugten nord for Køge i Stenalderen, mens Kendsgerningen viser noget ganske andet. Markfundene herude tyder til Gunst for Professor *Rydbeck*.

Naar en saadan Brydning indleder vor Stammes Fortid, forstaar man, at dens Veje gik øst paa.

Den Gren af Stridsøksefolket, der over Bornholm kom til Skaane og ikke mindst til Sydvestskaane, har ogsaa sat sine Spor herovre. Ved Broncealderens Begyndes skyder der sig ligeledes østfra en stærk Kultur frem fra Køge Aas Munding over Ølby, Salby og videre ind i Landet. Her ligger, eller har ligget, en Mængde Høje fra Broncealderens *ældste* Afsnit. At de har dannet Skel mod Syd, er tænkeligt. I den yngre Broncealder er det derimod Egnen syd for Køge Aa, der er stærkest forsynet med Gravhøje. Men stadig gaar Linjen Øst-Vest, i Flugt med Linjen i Egnens gamle skelsættende Lindormesagn.

Vætter, „Bistringevædderen“ ved Dalby-Kimmerslev Skel og lignende ved „Dødningetykker“ nord for Ejby, trækker Skel mod Vest, men ved Køge Bugt er ingen skilende Landevætter.

Den rige Kultur, der i Aarhundrederne nærmest efter vor Tidsregnings Begyndelse viser sig langs Tryggvælde Aa og derfra sender Udløbere ind mod Ringsted og Sigersted i en lidt sydgaaende Bue, viser, hvilken mægtig Betydning disse Egne har haft dengang, da Sjælland var førende i hele Nordeuropa, som Stabelplads for store Dele af Omraadet. Derved kædes Stevns uløseligt til det sydlige og midterste Sjælland og bliver en udpræget sjællandsk „Kronbygd“, men netop i hin Tid synes Hedeboegnen ikke at have været fremtrædende. Fundene her viser nyt Liv ved Aar 500, da Stevnsfundene bliver svagere. Staar vi her overfor Daner-Høvdingenes Fremrykning mod Herulerne? — for at tale med Prokop og Jordanes.

At Køge Aa har spillet en Rolle i lange Afsnit af den Tids Historie, hvor Tyngdepunktet i Rigsstyret flyttes fra Ringstedegnen mod Nord, er givet. Kysten er et svagt Punkt, der, fra Rolf Krake til General Ibsen under Sikringsstyrkens Formering, maatte vogtes, saa Fjender ikke gav Rigets Tyngdepunkt et Flankestød.

Hedeboerne blev en tradionsfast Stamme, der fulgte sine egne Sædvaner paa Trods af Struensee. De beholdt, i Modsætning til Egnen syd for Lellinge Aa, de Helligdage, han strøg, ja adskilligt havde overlevet baade Reformation og Trosskifte ved Aar 1000.

Jeg har set min Fader tegne Soltegn med Hjul og Kors i Grøden Helligtrekongeraften, det gav lange Aks. Her brændte de tre Lys for de Helligtrekonger, Lysene var hellige og skulde slukkes med et Pust. Stod Nytaarsny paa Himlen, gik Mor med sin Salmebog og Pengepung i Haand ud og hilste det gryende Aar. Det havde hun lært af sin Moster, der igen havde det fra sin Mor paa den samme Gaard. Saadan havde den lange Række

af Hedebo-Husmødre staaet og gentaget Fædrene- eller Mødreneskikken Aar for Aar. Jeg glemmer aldrig det Indtryk af Andagt, der stod tegnet i det kønne Ansigt, kranset, som det var, af Gyldennakkeshuens Hedebolein, naar hun sendte sit Blik op mod den sølvklare Maane paa Januarhimlens dybe Blaa.

Alt dette var ikke Tilfældigheder, det var Tradition i lige Linje fra Snoldelev-Runestenens Soltegn til Helligtrekongersangen, der lød ved Bordet, som den lyder i vore Kirker. Der gik Arv fra ældgammel Kirkeaaend i Hedeboen. Ikke for intet boede han Middelalderens kirkelige Centrum, Bispestaden Roskilde, nærmest.

Men der er ogsaa gammel Hirdaand i ham. Man skal se ham en Dag under Efteraarsmanøvrerne. Da lyser hans Øje af Liv og Humør. I den Tummel er han i sit rette Es.

Da Højelse Ungdom i 1864 kørte ud fra Lægdsmandens Gaard paa Vej til 2. og 18. Regiment, holdt Vognen stille under Portbjælken. Alle tog Huerne af og slog dem mod Bjælken, idet de raabte et drønende Hurra. Det gav Lykke paa Valpladsen, saa de kom hjem med hele Lemmer! Var det mon en gammel Tanke om Foroffer til Valkyrien, der laa bag. Den, der, naar Bønnen brændte, blev hjemme, hed det i Sjællandsfarernes Vidnesbyrd for Erik af Pommern, skulde hænges ved sin egen Portbjælke. Tænkte man sig ved at slaa Huen over Bjælken Ofret fuldbragt, saa Valkyrien paa Slagmarken gav Spysodden anden Retning?

Ramsø Herredsvaaben viser som Skyts Herredsvaaben her overfor i Skaane en Arm, der holder en udfoldet Fane. Hirdens Arm skulde altid være færdig til Slag.

Kommer vi over Lellinge Aa, træffer vi Skovboen, hvis Sind er beaandet af Romantik og Skovmystik. Bjæverskov Herredsvaaben fører som Mærke Bæveren i den grønne Skov. I Lellinge kendte de til samme Slags Slangedyrkelse som den, der raadede i Lithauens Skovegne ned til forrige Aarhundredes Slutning. I 1840-erne

kom en hvid Snog op i Sognefogdens Gaard i Lellinge. Den fik daglig serveret nymalket Mælk i en Skaal. Det var en Ære for Huset at være Herberg for „Snogenes Konge“, der bar Kroneaftegning paa Hovedet, og det gav Lykke. Her paa Skovboegnen raader ældgamle Konger ved Nattetid, saaledes Kong Hother i Haarlev. Paa Heden er Kongen af Danmark Enedrot, ogsaa ved Nattetid. Til Hothers Ting kører en hvid Kvindeskikkelse ad gamle Kongeveje; hun sidder paa en Stol med en Hane ved sin Side.

Skovboer kunde staa stejlt mod Stevnsboer. Det saa man ved „Draken“s Stranding ved Stevns Klint under Niels Juels Slag i Køge Bugt. Da raadede der i Følge Retsakterne mere Fjendskab mellem Skovboer og Stevnsboer end mellem dem og Svenskerne, der var ført i Land, og som forbavtede saa til .

I Stevns toner det — i alt Fald nu om Dage — af Elverfolk, af Ellepiger, af Klinte- og Ellekonger, som De har hørt det i disse Dage. Det er høje Syner, der raader i Stevns, lige til Herredsvaabnet, som viser Havgudens Vogn over det vilde Hav, Midgaardsormens Rige. Saadan kører i stormfulde Nætter med fraadende Forspand hin stevnske Klintekonge, der sammen med Kongen paa Møn slog Klintekongen Grap paa Rygen ihjel og nu siden farer fra Klint til Klint i dette sit Rige, Riget af uendelig Ælde.

Da Englænderne 1807 kom til Prambroen, jog Klintekongens mystiske Magt dem tilbage, paa Skovboegnen spærrede Naturvætterne i Skikkelse af en Bisværm paa Vedskølle Gade et Øjeblik Fremrykningen, mens paa Hedeboegnen (hvis Landeværn ikke deltog i Slaget ved Køge, da det var trukket til København) Mand drog af Hus i Skikkelse af Smeden i Store Salby, der gik løs paa de engelske Husarer med en gloende Sømten i en Snor og jog Husarpatrouillen over Vejgrøften. Det er ogsaa Træk, der viser Stammernes Indstilling overfor Livets Hændelser.

Meget andet kunde tages med, Hedebokvindernes vidt berømte Syning, deres Guldnakkeshuer og Hedebo- lin, hvor Skovbo- og Stevnskvinderne bar Korsklæde, Særtræk i Folkedragter og meget andet, men det maa være nok.

Østsjællænderne i alle tre Egne holder stærkt paa Mindet fra ældgammel Tid. Meget smuldrer, men Mindets Arvesølv mister ikke sin Klang. Og lader Mindet end som ingen Ting, saa er det dog det lønlige Kildespring, som giver os Kraft til at komme Fædrenes Aand paa nært Hold, og den, der ærer sin Fader og Moder, skal det gaa vel, og han vil leve længe i Landet, siger den gamle Forjættelse.

GRUNDTVIGS MINDER FRA SYDSÆLLAND

AF HOLGER BEGRUP

N AAR jeg skal tale om *Grundtvig* ved dette „Hjemstavnstævne“ paa Nordgrænsen af Præstø Amt, hvori han er født, følger det af sig selv, at Talen maa samle sig om de Minder, der knytter ham til disse Egne, og som rækker fra hans Fødsel til hans Død.

Men for at den historiske Fremstilling deraf ikke skal blive for tør, vil jeg tage Grundtvigs egen Poesi til Hjælp og gøre hans storslaaede Digt „*Sydsælland*“ til Tekst for min Tale*).

Det var i Sommeren 1851, da han, som en Mand paa henvend 68 Aar, efter sin første Hustrus Død var blevet trolovet med Enkefru *Marie Toft* og var hendes Gæst paa Herregaarden *Rønnebæksholm* ved Næstved, at alle hans Minder fra Sydsælland traadte ham saa levende i Møde, at han maa drage dem frem i et hjerteligt Kvad, der viser, hvorledes den indbyrdes Kærlighed mellem ham og Fru Marie havde givet ham en ny, aandelig Ungdom med Sang og Syner.

En halv Mils Vej Syd for Rønnebæksholm løber den lille *Fladsaa* gennem et Mosedrag med en Række Sandbanker paa Nordsiden. — Ved at se dette Strøg fra Landevejen blev Grundtvig mindet om, hvad han i sin tidligste Barndom havde hørt af den gamle *Malene Jensdatter*, som

*) Digtet er trykt i „*Danskeren*“ den 1. November 1851.

boede i Udby Præstegaard og fortalte den lille Dreng mangfoldige Sagn fra Sydsælland. Og med dette Barn-
domsminde begynder han sit Digt:

Til Halvfjerds jeg snart kan tælle,
Aar som Dage rulled hen,
„Fladsaa med de høje Elle“
Lyder for mit Øre end,
Fra paa Barnepigens Skød
Gaadefuldt det til mig lød
Som en Ælve-Tone.

Ikke mer de høje Elle
Skygge mellem Banker graa,
Mangen Skov, som en Vindfælde,
Maatte brat med dem forgaa,
Men, som bag de mange Aar,
Skjalden lever, staar og gaar,
Kvæder lydt med Gammen!

Hvad det er for Sagn, gamle Malene kan have for-
talt Grundtvig om Fladsaa Banker, maa jeg overlade til
Magister Ellekilde at opspore, da Digteren selv nøjes med
den her givne Antydning, der for ham kun har været en
Optakt til det vide Syn over Sydsælland, som derefter
følger:

Ja, mit Sællands Sønderlide,
Grønnelund ved Bølgen blaa,
Hvor jeg gik med Kvad og Kvide,
Og hvor først jeg Lyset saa!
Hilse kan jeg dig med Lyst,
Thi Livsflammen i mit Bryst
Vifter end og varmer!

Idet han nu med sit historisk-poetiske „Mindeblik“
overflyver hele Landet, standser han først, som naturligt
er, længst mod Syd, hvor hans Vugge stod.

Udby-Kirke, nem at kende!
Ambjerg med dit lyse Haar!
Volmers Taarn ved Verdens Ende

Med Spidshuens trange Kaar!
Og min Løvsals Tilje blaa,
Ædelsten for Øjne smaa!
Med „Hilsæl“ godmorgen!

I en Note til dette Vers tilføjer han: „*Udby* paa Brinkerne, med den smukke Skovbakke *Ambjerg* ved Siden, og med *Valdemars-Taarnet* ved Sundet lige for sig, er min lille Fødeby i *Vordingborg-Eggen*“ .

Da Tiden ved dette Hjemstavnstævne ikke tillader en saa lang Udflugt som til Vordingborgegnen, vil jeg raade de Deltagere, som ikke før har været der, til snarest muligt paa egen Haand at gøre en Valfart til Grundtvigs Fødeby. (Det kunde for Resten belejligt ske paa Mandag efter Stævnets Slutning, da der den Dag er et andet stort Selskab, fra „det nordiske Menighedsmøde paa Liselund“, som gæster Udby).

Der er for nogle Aar siden indrettet et lille *Grundtvigs-Museum* i en af de straatækte Længer af den gamle Præstegaard. Men langt mere værd end disse smaa Erindringer er Synet af selve Eggen, hvori han levede som Barn og siden som Kapellan hos sin ærværdige Fader.

Det er jo en kendt Sag, at Grundtvigs Barndomsaar i Udby blev en udtømmelig Kilde for hans senere Digtning, og man kan ikke gaa et Skridt i hans Fødeby uden at blive mindet om en eller anden af hans Sange og Salmer. — Naar man vandrer op gennem den snoede Landsbygade, ser man endnu nogle af de gamle Huse med Straatage og Halvdøre, som var der i hans Tid, halvt skjulte af Piletræer og Hyldebuske. Og naar man maaske ser nogle Børn lege ved dem og hører et af dem stikke i Graad, saa Mor maa ud for at tysse paa det, saa tænker man uvilkaarlig paa det Vers:

Kirkeklokke, ej til Hovedstæder
Støbtes du, men til den lille By,
Hvor det høres trindt, naar Barnet græder
Og inddysse's blidt ved Vuggesang.

Og kommer vi saa ind i den gamle Præstegaard med de lange, lave Længer, — mens Kirkeklokken ringer, — saa rinder det Vers os let i Hu:

Mens som Barn paa Landet jeg var hjemme,
Julemorgen var mit Himmerig,
Den du meldte mig med Englestemme,
Kimed klart den store Glæde ind.

Vi kan derved lægge Mærke til, at det er *Julemorgen* og ikke *Juleaften*, Digteren fremhæver. Det hænger sammen med, at han som Barn ikke kendte til Juletræet og alle de Gaver, hvori Nutidsbørn svælger, saa de let sover for længe paa selve Juledag. *Han* fik kun et lille Kræmmerhus med Kandissukker paa Sengen *Julemorgen*, hørte Klokken kime, inden det endnu var lyst, og fulgte siden med Mor ved Haanden op til Kirken, hvor Far prædikede om Julens Evangelium.

Den korte Kirkegang gennem Præstegaardshaven var dog endnu højtideligere om *Paasken*, hvor han paa Vejen saa de første Paaskeliljer spire op af den sorte Jord i Bedene, og hvor han i Kirken hørte Kingos herlige Salme:

„Som den gyldne Sol frembryder —“

Men gaar vi saa op paa „*Grinebakken*“ lige ved Siden af Kirkegaarden, hvor der 1883 rejstes en Bautasten for Salmesangeren, saa har vi det skønne Rundskue over Syd-sælland, som Grundtvig „inddrak“ med sit Barneblik, og som Gang paa Gang møder os i hans „Sangværk“. — Vi ser det Landskab med Bygmarken, Bøgeskoven og den fjerne blaa Strand, som var hans Barndoms-Paradis, og vi faar maaske Lyst til at nynne paa den Genklang deraf, som hans Sa'mer har givet os: „Luk Øjne op al Kristenhed! — Se hist, hvor Fuglen synger, — sig Bakke op og Bakke ned — end Kirkestien slynger!“ — Eller i Sangen om Jesu Kristi Rige: „Dets Glans opstaar som Aks i Vang, — som Maj i Bøgeskoven, — ja, prægtig under Fuglesang — som Gyldensol af Voven!“ — Eller, hvis vi mod Aften stirrer i Vest over det lave Landskab ud til

Smaalandsøhavet: „Som Sol gaar ned bag Lunden — i Havet lyseblaat — i Sommeraftenstunden, — mens Fugle kvindre smaat, — saa gaar den Sjæl til Hvile — i Færd med sødt at smile, — som føler, i sit Ord — hos os vor Herre bor!“

Men vi maa løsrive os fra disse Stemninger for at følge Grundtvig videre paa hans poetiske Flugt gennem Sydsælland.

En Milsvej syd for Udby, tæt øst for Vordingborg, ligger den kønne Herregaard *Iselinge*. — Den blev i Sommeren 1811 overtaget af Assessor *Holger Halling Aagaard*, gift med Marie Koës, og blev i den følgende Menne-skealder et hyggeligt Hjemsted for dansk Aandsliv. — Men Familiens første Husven blev Grundtvig, der netop paa samme Tid kom hjem til Udby som sin Faders Kapellan. I de to Aar, han blev i Egnen, red han mange Gange over til Iselinge, hvor han „var en ventet og velkommen Gæst“.

Dette mindes han i næste Vers af Digtet „Sydsælland“:

Iselinges Venne-Sæde
Med den stille, dunkle Skov,
Med den stille, lyse Glæde,
Med den immer travle Plov,
Med de store og de smaa,
Alle milde, Øjne blaa!
Med „Hilsæl“ godmorgen!

Men derefter vender Grundtvig sine Tanker i Øst til det yndige *Præstø*, hvor han efter otte trange Aar, som tjenstledig Kapellan i København, blev Præst — uden Ansøgning, efter Kong Frederik den Sjettes Bestemmelse.

Her levede han i 1821—22 med sin unge Hustru, ved Siden af sin gamle Mor, der var flyttet til Præstø efter sin Mands Død i 1813. Og her fik de deres første Søn, som blev kaldt *Johan* efter sin Farfar og blev baaret over Daaben af sin Farmor.

Præstø-Bugt med smulle Vande!
Præstø-By med Yndighed!
Aften-Skyer med Guldrande,
Hvor min Sol gik venlig ned
Og stod tidlig op paany
I Midsommers Morgengry!
Med „Hilsæl“ godmorgen!

„I det yndige *Præstø*“, hedder det i en Fodnote, „hvor jeg var Præst 1821—22, der var i det hele Livs-Solen for mig baade i *Nedgang* og *Opgang*“.

I de idylliske Omgivelser fik han afsluttet sit store Arbejde med Oversættelsen af Saksos Danmarks-Krønike. Men det langvarige Ophold i „Gravkammeret“ havde mattet hans Sjæl, saa han, aandelig talt, følte sig selv som døende og først lidt efter lidt saa „Livs-Solen“ stige paany.

Mens Grundtvig boede i Præstø, døde *hans gamle Moder*, der med inderlig Glæde havde gaaet i Kirke hos sin Søn. Han holdt en bevæget Tale ved hendes Jordefærd og skrev et dejligt Mindedigt om hende. — Paa hendes Grav paa Præstø Kirkegaard har hendes Børnebørn sat en Sten, hvorpaa der staar nogle Linjer af det Vers, som hendes Søn skrev et Par og tyve Aar efter hendes Død:

Min Moder, Cathrine Marie Bang,
Hvis Hjerte genlød af Guds Engles Sang,
Hvis Øje var klart, og hvis Tro var stor,
Som takked for Smuler ved Herrens Bord,
Hun troende lagde i Støvet sig ned,
Af Støvet opstaar hun med Herlighed.
Vil nogen slynge en Blomst om min Stav,
Han plante den paa min Moders Grav!

Men allerede mens hun levede som Enke i Præstø, havde han, foran i „Kvædlinger“ fra 1815, skrevet et Digt „Til min Moder“, hvori han har udtalt alt, hvad han skyldte hende, bl. a. i dette Vers:

Baaret har du under Hjerte
Alt mit Syn og al min Sang,
Født til Verden dem med Smerte,
Skjalden af dit Skød udsprang.
I de gamle Heltedage
Gennem dig han har sin Rod,
Sans for Sang og Syn for Sage
Fik han med dit Adelsblod!

Store Mænd slægter oftest deres Moder paa, og dette gælder i højeste Grad om Grundtvig.

I Præstø fandt han særlig gode Venner i Herskabet paa det nærliggende *Nysø*, Baron *Henrik Stampe* og hans begavede Hustru, *Christine*, født *Dalgas*, og der tilbragte han mange behagelige Timer.

Nysø med de gamle Hække
Og den gamle Venlighed,
Med den unge Billed-Række,
Værk af *Vølund* Vingesmed,
Med dit røde Guld i Mund
Gennem Glug i Morgenstund,
Med „Hilsæl“ godmorgen!

„*Vølund*“ er Billedhuggeren *Thorvaldsen*, der efter sin Hjemkomst i 1838 tilbragte mange Sommermaaneder paa *Nysø*. Fruen lod bygge et Atelier til ham i Herregaardens Have, og det blev indviet med en Sang af Grundtvig, som han kalder: „*Vølunds Værksted*“.

Baronesse *Stampe* sørgede ogsaa for at give sin berømte Hædersgæst det bedste Selskab, som dengang fandtes i Danmark.

Som ung Højskoleforstander var jeg en Gang i Besøg hos den gamle Præst *Christian Petersen* i *Jydstrup*, der som theologisk Kandidat havde været Huslærer paa *Nysø*. Han var nu en Olding paa over 80 Aar, men han fortalte mig med straalende Øjne og rungende Røst om sine Oplevelser under *Thorvaldsens* Besøg. Bl. a. sagde han: „Jeg har en Gang kørt i Wienervogn sammen med *Thor-*

valdsen, Oehlenschläger, Henrik Steffens og Grundtvig. Jeg sad rigtignok paa Bukken. Men jeg veed ikke, om *De* har været i bedre Selskab!“ — Steffens og Grundtvig havde ført en dybsindig Samtale, og Oehlenschläger vilde snakke med. Men Thorvaldsen vendte sig mod ham og sagde: „Naar fornuftige Folk taler sammen, skal *du* tie stille!“

Et Par Mil nord for Præstø, „imellem Gisselfeld og Bregentved“, ligger *Ulsø-Olstrup*, hvor *Poul Egede Glahn*, gift med Grundtvigs Svigerinde *Marie Blicher*, var Præst, indtil han i 1824 blev forflyttet til København. Deres Hjem havde Grundtvig flere Gange gæstet i sin Forlovelsestid, og der havde hans Bryllup staaet i 1818.

Ulsø-Olstrup, værd at male,
Med din pæne Præstegaard,
Med dit Kor af Nattergale,
Med din Skov af gule Haar,
Og med Haven, hvor som Pil
Vokste baade Kys og Smil!
Med „Hilsæl“ godmorgen!

Ikke langt derfra ligger *Gisselfeld*, som *De* nok paa Fredag faar at se.

Den er bygget er *Peder Oxe* og blev i Begyndelsen af det nittende Aarhundrede beboet af Lensgreve *C .C. S. Danneskjold*, til hvis Ære Grundtvig har skrevet flere Digte, deriblandt det store *Danneskjolds-Drapa* efter Grevens Død i Juni 1823.

„Gisselfeld var“, efter Grundtvigs Udsagn, „i den ældre Grev Danneskjolds Tid vel den gæstmildeste Borg i Danmark, saa den smiler mig endnu imøde, hvergang jeg blot tænker paa den“. — Den faar derfor ogsaa et Mindevers i „Sydsælland“:

Gisselfeld med aaben Grave
Og for Skjalden aaben Dør,
Mens endnu *Per Oxes* Have

Var en Fyrrelund som før!
Du, som jeg, en Gubbe graa,
Lejret i Kærminder blaa!
Med „Hilsæl“ godmorgen!

De sydsællandsk Minder, som Grundtvig har genoplivet i den første Del af sit store Digt, afsluttes paa en Maade ved hans Bortrejse fra Præstø i 1822, da han kom til København som residerende Kapellan ved Vor Frelasers Kirke.

Fra den Tid havde han kun i Ny og Næ besøgt sin Hjemegn. Men i Fyrrerne fik han en ny Forbindelse med den, da hans Lærling og gode Ven, *Peter Rørdam*,

Gammelkjøgegaard.

blev Sognepræst i *Mern* fra 1841—56. — Han gjorde, som der er sagt, sit Sogn til „en Forsøgsmark“ for Grundtvigs kristelige og folkelige Tanker og stod i stadig Brevveksling med sin Lærefader om Fremgangen deri. — Grundtvig besøgte ham ogsaa flere Gange i *Mern*, bl. a. i 1844, da han var sjelesyg, men blev oplivet ved at færdes i sin kære Barndomsegn, — saaledes som det kan skønnes af de tre første Vers i den „aandelige Vuggevise“, „*Sov sødt Barnlille*—“, der er digtede i *Mern*.

Udenfor sit Sogn havde Peter Rørdam adskillige Venner paa nogle af de sydsællandske Herregaarde. Men især var han glad ved at gæste den i enhver Henseende „op-

vakte Ejerinde“ af *Rønnebæksholm*, Enkefru *Marie Toft*.

Denne ædle og højtbegavede Kvinde var en Datter af Godsejer *Carlsen* paa *Gammelkøgegaard* og havde som sine nærmeste Slægtninge sluttet sig til den bekendte Pastor *Willemoes* i *Herfølge*. *Willemoes*, der var en Broder til Søhelten Peter *Willemoes*, var som en Mand paa halvhundrede Aar blevet kristelig vakt ved at komme i Berøring med nogle af „de Hellige“ i hans Egn og deltog fra den Tid i de gudelige Forsamlinger af Lægfolk, som han retlede ved sin aandelige Myndighed og barnlige Enfold. — Ved ham blev hans adelige Venner paa *Gammelkøgegaard* ogsaa dragne ind i den gudelige Vækkelse, og især blev Frk. *Marie de Carlsen* saaledes grebet deraf, at hun gik helt op i de troendes Forsamling.

Hun var født den 4. August 1813 og blev i 1840 gift med den juridiske Kandidat *Harald Toft* paa *Rønnebæksholm*. Da han døde efter halvandet Aars Ægteskab, kunde hun frit hengive sig i sit Arbejde for kristelig Vækkelse, mens hun samtidig styrede sit Gods med overlegen Dygtighed, og hendes Enkestand blev oplivet ved hendes lille Datter *Haralda* og hendes to ligesindede Søstre, *Jutta* og *Franziska*, der flyttede til *Rønnebæksholm* efter *Tofts* Død.

Hos denne mærkelige Herregaardsfrue blev Pastor *Rørdam* en god Husven, og det skadede ikke Venskabet, at han stadig laa i Strid med de tre Søstre om den gudelige Vækkelse, som han fandt særsindet.

I 1846, da *Grundtvig* kom til *Næstved* for at holde Foredrag i det nystiftede „*Danske Samfund*“, førte *Rørdam* ham efter Mødet med ud til *Rønnebæksholm*. — *Grundtvig* og Fru *Marie Toft* blev ved dette Samvær stærkt optagne af hinanden, skønt de var meget uenige, da hun ikke havde Sans for hans Folkelighed, og han syntes ilde om de gudelige Forsamlinger, som hun holdt paa sin Gaard.

Den modige Frue havde dog allerede et Aar før „opsøgt Løven i dens Hule“ og aflagt *Grundtvig* et Besøg i

København. — Ved denne Lejlighed spurgte han hende paa Dril, om hun vidste, hvad det var for en sydsællandsk Herregaard, hvor Biskop *Mynster* sagde, man kryede sig af at have haft en gudelig Forsamling paa 500 Sjæle. "Jo", svarede Fru Marie kækt, „skønt det er Snak baade med Kryheden og Antallet, kan der ikke være nogen anden sællandsk Herregaard ment end Rønnebæksholm“.

Hendes Djærvhed tiltalte Grundtvig meget. Han fandt i hende en gudfrygtig ogsandhedskærlig Kvinde, der ikke lod sig skræmme bort af hans hvasse Ord om de gudelige Forsamlingers kristelige Værdiløshed. — De fik begge Trang til nærmere Bekendtskab og kom ofte sammen. — I 1848 kunde de mødes i Begejstring for den danske Sag, som

Grundtvigs Grav.

fra den Tid ogsaa blev Fru Marie Toft inderlig kær. — Tilsidst kom de til Enighed om alle Livsspørgsmaal. Og da Grundtvigs Hustru var død, blev de ogsaa let enige om at ægte hinanden.

Nu var det altsaa i Sommeren 1851, at Grundtvig som Fru Tofts tilkommende Ægtemand besøgte hende paa Rønnebæksholm, og Digtet „Sydsælland“ giver i mine Øjne et yndigt Billede af, hvorledes deres indbyrdes Kær-

lighed bragte den graanende Skjald en ny Ungdom, hvori alle Fortidsminderne fra hans Hjemegn vaagnede med Liv og Varme.

Saaledes lyder hans egne Ord derom:

Som en Olding vel af Dage
Ser jeg eder nu igen,
Kommer dog med Kvad tilbage
Som en udrejst Ungersvend,
Er med Livet veltilfreds,
Vil i eders Lundekreds
Atter bo og bygge.

Her det var for længe siden
Lysset først for mig oprandt
Over *Livet*, over *Tiden*,
Den, som er, og den, som svandt,
Hvor jeg mindes ved hvert Blad
Ungdoms Kys og Ungdoms Kvad,
Manddoms Ord og Gerning!

Dog, som Skygger af de Døde
Kommer ej jeg dem ihu,
De lyslevende imøde
Træde mig med Lyst endnu,
Friske op, som Harpens Lyd,
Gamle Minder, gammel Fryd,
Byde mig velkommen!

Lov, min Sjæl, din Skjaldelykke,
Som den sjælden er og var!
Myrten gror i Bøgens Skygge
For den gamle Sællandsfar,
Laurbær-Løv og Rosen-Blad
Kranse under Fugle-Kvad
Graahaars-Skjaldens Isse!

Fludsaa med de høje Elle
I min Barnepiges Mund!
Nyt jeg har dig at fortælle
I en dejlig Aftenstund:
Gaarden med den spidse Gavl,
Gaarden med de pæne Tavl,
Der har Skjalden hjemme.

Fruen med den høje Pande,
Fruen med det frie Mod,
Rigest mellem begge Strande
Paa det gammeldanske Blod ,
Graahaars-Skjalden rækker Haand,
Vil i Kærlighedens Baand
Livet med ham dele!

Længe baade lydt og sagte
Rygtet paa sin Alfarvej
Regned med til „*de Opvakte*“
Fruen, som forskrækkes ej
For den gamle „*Bondeven*“
Med hans Mund og med hans Pen,
Med hans tynde Lykke.

„Opvakt“ er, tilvisse, Fruen,
Opvakt mer end mange veed,
Som i Hjertet, saa i Huen,
Som en dansk Aarvaagenhed,
Som en Skjoldmø paa sin Vagt,
Som en Skjaldmø paa sin Takt,
I Guds Hus og hendes!

Gid, som hun, hver Dannekvinde,
Gid, som hun, hver Dannemand
Maatte Vej paa Marken finde
Til sit Hjem i Livets Land!
Da med Tysken, Synd og Død
Sikkert de en Landse brød
For i Fred at hvile!

Skjalden, medens Løvet falder,
Vinterkornet saas i Vang,
Leve skal en Efter-Alder
Her med Fred og Frydesang,
Mindes alt, hvad Gud har gjort,
Glemme, selv i Dødens Port,
Kampen over Sejren!

Det er kun med Overvindelse, jeg her standser Frem-
sigelsen af Grundtvigs store Kvad om „Sydsælland“, der
munder ud i en Opmanding af hans nærmeste Landsmænd,

de sydsællandske Bønder, til at vaagne af deres aandelige Dvale og kæmpe trofast for Danmark og det danske Modersmaal.

Den lykkelige „Efter-Alder“, Grundtvig ventede sig i sit Ægteskab med Fru Marie, blev kun kort, da hans herlige Hustru allerede døde efter tre Aars Ægteskab i Sommeren 1854. — Det gav den gamle Mand den dybeste Hjertesorg i hans Liv, men det gav ham ogsaa de rigeste Minder, han ejede, om sit Liv her i Sydsælland.

Jeg haaber, at det ved Grundtvigs egen Hjælp er lykkedes mig at give Dem et nogenlunde levende Indtryk af dette Hjerteblad i Sydsællands Historie.

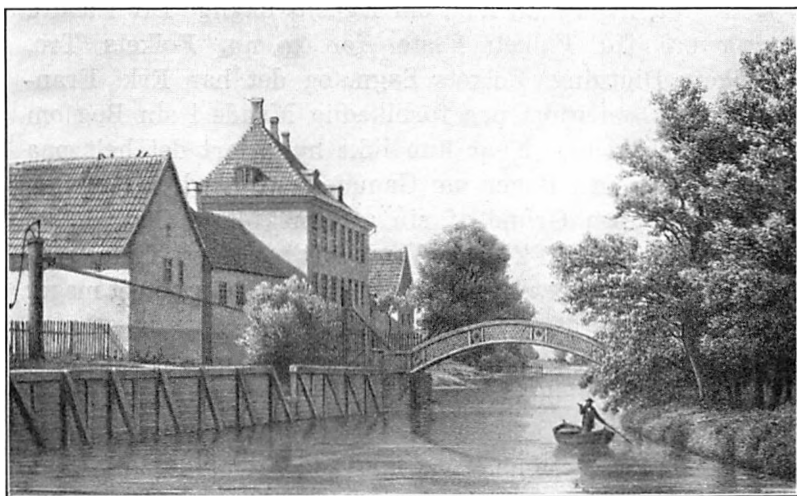
FRANZISKA CARLSEN

AF ARKIVAR HANS ELLEKILDE

FRANZISKA CARLSEN, Danmarks betydeligste kvindelige Stedshistoriker og Svend Grundtvigs ypperste kvindelige Folkemindesamler, er født paa Gammelkøgegaard den 13. November 1817. Hun er Datter af Godsejer Christen Carlsen og hans Hustru Else Margrethe Nyhuus. Christen Carlsen var født den 1. Maj 1777 paa Gammelkøgegaard, Aaret efter at hans Fader, Godsejer Rasmus Carlsen, den 11. Juni 1776 havde købt denne Gaard af Grev J. A. Meyerfelt. Christen Carlsen blev d. 4. Februar 1817 adlet med Langernes Vaaben, tre røde Roser i et Sølvfelt. Han døde d. 18. Januar 1818, ikke mere end godt 40 Aar gammel, da hans Datter Franziska var 2 Maaneder gammel. I sin Bog om Gammelkøgegaard karakteriserer Franziska Carlsen med inderlig Stolthed og Kærlighed sin Fader som en ivrig nationalsindet, historisk interesseret og human tænkende Mand, og hun fortæller ikke faa smukke Træk om hans uegennyttige Offervilje i Englænderkrigen 1807 og de følgende Aar. Hendes Moder Else Margrethe Nyhuus, født 24. Juni 1792, var Datter af en Købmand i Holbæk, der stammede fra en norsk Storbondeæt i Hedemarken. Hun klarede sig med stor Nøjsomhed igennem de trange Tider for Landbruget efter sin Mands tidlige Død, mens hun opdrog sine Børn med Kærlighed og Omhu. Hun

solgte Godset til sin ældste Søn, Godsejer Hans Carlsen d. 26. December 1833, og hun opholdt sig efter sin ældste Datter Maries Bryllup med cand. jur. Harald Toft 9. Juli 1840 mest i Datterens Hjem paa Rønnebæksholm ved Næstved. Efter Datterens Død d. 9. Juli 1854 opholdt Moderen sig især paa Gammelkøgegaard, og her døde hun 23. December 1857. Franziska Carlsen fremhæver hendes Godhed mod de fattige. „For de Fattige paa Godset og i Egnen var hun en trofast Støtte, og enkelte af disse, som leve endnu 1875), mindes hende med Taknemmelighed“. Franziska Carlsen fik selv et andet Hjem hos sin højtbegavede Søster, N. F. S. Grundtvigs højtelskede og dybtsavnede anden Hustru. Hun fik det i saa høj Grad, at hendes første Bog ikke handler om Barndomshjemmet Gammelkøgegaard, men derimod om Ungdomshjemmet Rønnebæksholm. Hun har set op til sin ældre Søster med stor Beundring, hun skildrer hende i Bogen om Rønnebæksholm (S. 271) som en Kvinde, „i hvem en mere end almindelig Begavelse var forenet med en for en Kvinde usædvanlig Udvikling og med et ædelt, mildt og kjærligt Hjertelag, som tiltalte de fleste Mennesker, hvorfor hun ogsaa, medens hun sad Enke paa Rønnebæksholm, havde megen Indflydelse paa Almuesfolk, især paa den christelig opvakte Deel af Almuen, som hun stod i Forbindelse med over det hele sydlige Sjælland. Ved Bestyrelsen af sin Ejendom satte hun med Kraft og Dygtighed igjennem, hvad hun vilde og gik og kjørte meget omkring paa Godset og i Skovene for selv at see efter“. Bogen om Rønnebæk med den beskedne Titel „Noget om og fra Rønnebæk Sogn med Rønnebæksholm“ 1861 bærer som Motto disse Folkeviselinier: „I Danmark er jeg født og baaren, og der er alle mine Klæder skaaren“. Franziska Carlsen skriver senere hen i Bogen (S. 312) om sig selv: „Jeg har i disse Egne glædet mig ved de synlige og usynlige Minder om de svundne Tider, som jeg fra min Barndom har elsket, og jeg har derfor søgt at opbevare nogle af disse Min-

der fra de tidligere Slægter og deres Liv og Færden her omkring. — Jeg er Dansk i Sind og Skind, og jeg elsker mit Folks Eiendommeligheder og holder af den Jord, hvor mine Forfædre har levet, og paa den Plet i mit Fædreland, hvor jeg lever, er det en Trang for mig at oplede Minderne fra Fortiden, som jeg nu ogsaa fik Lyst til at opskrive, og haaber, at om jeg end kun gjør ringe Gavn hermed, saa gjør jeg dog ingen Skade“.

Gammelkøgegaard set fra Haven. 1860.

Jeg skal ikke her indlade mig paa en mere indgaaende Kritik af Franziska Carlsens to store stedshistoriske Værker om Rønnebæk Sogn 1861 og Gammelkøgegaard 1876—78. De er skrevet i paa eengang national-konservativ og frisindet-human Aand, saaledes som det var naturligt for den adelige Godsejerdatter, indskrevet som Stiftsdame paa Vallø, der elskede og ærede det jævne Folk. Jeg har det afgjorte Indtryk, at Forfatterinden er gaaet til sit Værk med stor Grundighed og Omhu og har benyttet Datidens stedshistoriske Hjælpemidler paa en fornuftig, ja dygtig Maade. Men

der er et Punkt, hvor jeg vil fremhæve hendes Bøger, navnlig Rønnebæksholmbogen, som et Mønster til Efterfølgelse for alle danske Stedshistorikere, og det er den afgørende Vægt, Franziska Carlsen lægger paa at faa de flest mulige af Egnens Folkeminder med i Stedshistorien. Det kan ikke nytte, at man blot samler de arkivmæssige Oplysninger i Arkiverne eller beskriver Kirker og Herregaarde efter de bedste museumsmæssige Forskrifter, man maa ogsaa i en Bog om et Sogns Historie samle alt, hvad man kan, om Egnens daglige Liv i ældre og nyere Tid, Folkets Fester før og nu, Folkets Tro, Folkets Digtning, Folkets Sagn, og det har Frk. Franziska Carlsen gjort paa forbilledlig Maade i sin Bog om Rønnebæksholm. Naar hun ikke har gjort det helt paa samme Maade i Bogen om Gammelkøgegaard, saa er det, fordi hun paa Grund af sin alt for tidlige Død, d. 28. Febr. 1876, ikke fik dette Værk ført saa langt frem, som hun havde ønsket. Hun har utvivlsomt tilstræbt et meget fyldige Tillæg af Gammelkøge-Egnens Folkeminder, men Mindsteparten af det var trykfærdigt ved hendes Død, og kom derfor ikke i sin Heilhed med i Gammelkøgebogen, hvor der kun findes Folkeæventyr og Folkeviser fra Gammelkøgeegnen, men ikke Stedets Folkesagn. Hun skriver i et Forord hertil, som blev trykt i Bogen om Gammelkøgegaard II S. 143: „Nogle af de mange Æventyr, Viser, Sagn og Fortællinger, jeg har hørt i disse Egne, vil jeg give en Plads her, og derefter fortælle et og andet om Almuens Overtro og Skikke i min Fødeegn“. Som sagt, kun Æventyrene og Viserne kom med i Bogen om Gammelkøgegaard, desværre ikke Sagnene, Skikkene og Folketroen, og disse værdifulde, uafsluttede Samlinger er uheldigvis efter hendes Død gaaet tabt. Men en Kærlighedserklæring til Folkets Minder naaede den fine og fornemme Adelsdame at faa skrevet før sin Død, og den vil jeg gerne anføre som en personlig Karakteristik af Danmarks første kvindelige Folkemindesamler. „Endnu bevares mangt et Sagn og Minde fra Oldtid og Middel-

Franziska Carlsen.

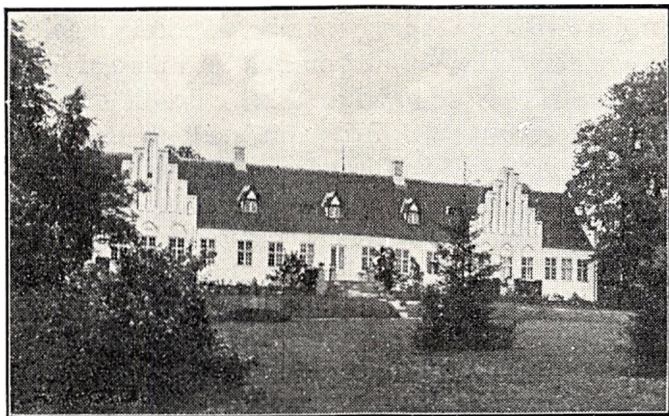
alder i disse Egne, og mange Fortællinger og Sange, man hører fra Almuen, fører Tanken tilbage til længst forsvundne Tider. Naar jeg hører de gamle Almuesfolk

i denne Egn fortælle og synge, er det, som om de bragte mig en Hilsen fra mine Barndomsdage, da Livet rullede op for mig i skønne fantastiske Billeder, og alt hvad jeg oplevede, var som underholdende Æventyr. Disse Fortællinger og Sange ere saa indvævede i mine Barndoms-erindringer, saa naar jeg hører dem, sidder jeg i Tankerne atter paa en Bænk nede i Væverstuen paa Gammelkjøgegaard, hvor jeg i min Barndom saa ofte har siddet og hørt Æventyr og Sange, naar jeg havde listet mig ned til en gammel Væver, som sad og vævede for min Moder bag Bryggerset, hvor der hen ad Aften var Samlingssted for en Del af Gaardens Folk, som underholdt hverandre med Sange og Fortællinger. Under Kæmpevisesang lullede min Barnepige mig i Søvn, og i Væverstuen hørte jeg atter disse deilige Sange, og her fik jeg de første stærke og levende Indtryk af vor skønne og underholdende Folkedigtning, som kom til at danne en Baggrund i min Barndomshistorie, som aldrig helt ud-slettedes“.

Den Kærlighed til vor gamle danske Folkedigtning, som var sunget ind i hende med Vuggesangen og oplivet ved hendes Barndomsbesøg i Væverstuen paa Gammelkøgegaard, fik Betydning for andre end Franziska Carlsen selv i hendes senere bevidste Indsamling og Opteg-nelse af Folkets Minder, den fik Betydning for Grund-læggeren af den moderne danske Folkemindeindsamling, Svend Grundtvig, og gennem ham for hans store Elever Tang Kristensen, Feilberg og Axel Olrik. Sagen er den, at Svend Grundtvig fra først af kun var Kæmpevisens Mand, det var Kæmpeviserne i Nutidsoverleveringen, han vilde have sine Landsmænd i alle Landets Egne til at indsamle og optegne. Han tænkte sig ikke fra først af, at der var andre Arter af Folkeminder end Kæmpeviserne, det var af Betydning at gøre et Indsamlingsar-bejde for, nemlig Folkeæventyr og Folkesagn og Folketro. Men det lærte Franziska Carlsen ham i Kraft af den ganske umiddelbare og selvfølgelige Kærlighed, hun

havde til Æventyrene, Sagnene og hele den folkelige Fortælling fra Barndomsaarene paa Gammelkøgegaard, og som hun tog med til sin Søsters nye Hjem i en anden forskellig, men inderlig beslægtet sjællandsk Egn, Rønnebæksholm ved Næstved.

Svend Grundtvig udstedte sit første Opraab „Om Kæmpeviserne til Danske Mænd og Kvinder“ i Dansk Folkeblad d. 8. Dec. 1843. Franziska Carlsen var en af de første danske Kvinder, som besvarede dette Opraab ved Viseoptegnelse og Brev til Svend Grundtvig d. 6.

Rønnebæksholm.

Februar 1844. Vi ser af dette og de følgende Breve hele hendes videnskabelige Indstilling overfor Indsamlingsarbejdet: „Viserne har jeg hørt synge af et Par gamle Bønderkoner og har opskrevet dem, ganske saaledes som de sang dem... Visen Nr. 6 „Jeg er en Fremmed blandt alle, har vandret saa mangen vild Sti“, kan vel ikke regnes med til de Viser, man pleier at kalde Kæmpeviser, men jeg meente dog, at den i det mindste maatte være et Par hundrede Aar gammel og tænkte derfor det vel var bedst, jeg ogsaa sendte Dem den. Ved at høre den kom jeg til at tænke paa den ulykkelige Fru Sophie Brahe [Tyge Brahes Søster], og jeg vilde saa gjerne have opdaget, at

det var hendes Vise, men Konen som sang den, vilde slet ikke indlade sig paa, at den havde noget Navn“.

Af hendes næste Brev, den 13. August 1844, erfarer vi, at hun sender Visen „Herr Hielm han rider sig op under Øe“ (Danmarks gamle Folkeviser Nr. 415 B), skønt hun slet ikke synes godt om den, „men da den er blevet sunget her i Egnen [om Rønnebæksholm], vil jeg dog ikke undlade at sende Dem den ... Forvanskede og forandrede fra, hvad de oprindeligt vare, ere vist alle de Sange, som i flere Generationer er gaaet gennem Folkets Mund, men jeg sender dem ganske saaledes, som jeg har nedskrevet dem lige fra Læberne af de gamle Koner... Jeg har bemærket, at Versemaalet i flere af Viserne paa mange Steder er ganske forkert, det er ofte meget tydeligt, at der mangler Ord i Linierne, og at Rimet er omsat, men jeg har ikke forandret en Tøddel i dem... Jeg vilde ønske, jeg kunde have sendt Dem flere og smukkere Folkesange, men de synges desværre nu kun sjældent blandt Almuen, det er kun hist og her en gammel Kone, som kan erindre disse hjemlige Toner fra sin tidlige Ungdom“.

I de efterfølgende Aar sender Franziska Carlsen flere Gange Viser til Grundtvig, men Brevene til disse Viser mangler. Efter Krigens Ophør, hvor Svend Grundtvig frivillig havde deltaget, og hvor hans Folkevisearbejde havde ligget nede, sender Franziska Carlsen ham i 1851 8 Folkeæventyr fra Egnen om Rønnebæksholm, Gammelkøgegaard og Vallø, deriblandt det meget kendte Æventyr Ederland Hønsepige, og d. 27. Nov. 1853 igen nye Æventyr, deriblandt Rige Per Møller. Disse fortrinlige sydsjællandske Folkeæventyr gav Svend Grundtvig Syn for, at der maatte findes en Æventyrskat i Landet som Helhed, som det var værd at gøre et Arbejde for at faa optegnet. Det fører S. Grundtvig ind paa at udvide sin Folke-mindeindsamling fra Kæmpeviser til Æventyr, Folkesagn og alle Slags Folkeminder, hvad han paa en lykkelig Maade satte i Værk med Udgivelsen af Sagnene og Æven-

tyrene, først i „Dannebrog“, siden i Gamle danske Minder I 1854 og i de efterfølgende to Bind af denne Serie. Franziska Carlsen kommer i Gang med at optegne Folkesagn, dels fra Rønnebæksholm, dels fra Egnen omkring Mern, hvor hendes Søster Jutta var Præstefrue, gift med Peter Rørdam. Franziska Carlsen nøjes ikke blot med selv at optegne Folkeminder til Svend Grundtvig, hun har Veninder og Slægtninge rundt omkring paa Landets Herregaarde, som hun opmuntrer til at deltage i det Indsamlingsarbejde, der er bleven hende selv saa kært. Hun har ikke saa helt ringe Held i sine Bestræbelser, selv om ingen af hendes Veninder og andre Forbindelser staar paa Højde med hende selv i Ævne til at vinde det jævne Folks Fortrolighed. Et ganske pudsigt Vidnesbyrd om dette Indsamlingsarbejde er et Brev til Grundtvig i 1854: „Jeg fik i Aftes Brev fra Comtesse Marie Moltke fra Nørager, hvori hun bad mig endelig sørge for, at dersom de Sagn og Eventyr hun har sendt, blive benyttede, hendes Navn da ikke bliver nævnet, og jeg vil derfor strax bede Dem om, at De, dersom det træffer sig, at De i denne Uge eller senere lader noget af hvad hun har indsendt, komme i Dannebrog, vil være saa god at erindre, hun er blandt dem, som er bange for at faa sit Navn i Avisen“.

Til den Slags unge Piger hørte Franziska Carlsen ikke. Hun fortsætter sine Folkemindeoptegnelser ganske uanfægtet af den københavnske „Intelligens“ Latterliggørelse af Indsamlingsarbejdet i „Dagbladet“ og lader gerne sine Optegnelser trykke i „Dannebrog“ og i „Gamle danske Minder“ for den gode Sags Skyld. Grundtvig har ladet en Række af hendes syd- og østsjællandske Folkeæventyr indgaa i Gamle danske Minder (I Nr. 2, 34, 81, 214 og 248, II Nr. 4, 313 og III Nr. 7), en Række Meddelelser om Folkesagn og Folkeskik især fra Rønnebæksholm (II Nr. 433 Julestue, III 32—34 Den vilde Jagt, 48—80 Folkesagn fra Egnen af Rønnebæksholm, III 143 Julestue og 144 Høslet). Desuden i III 44 Folkevisen Hr.

Hjælm, den Folkevisen Franziska Carlsen ikke kunde lide, antagelig fordi dens vilde Oprindelse stred imod hendes Sømmelighedsfølelse. Sagnene og Folkeskikkene fra Rønnebæksholm hører i Virkeligheden til Pragtstykkerne i Gamle danske Minder, kun faa danske Sogne er repræsenteret paa skønnere Maade i den danske Folkemindesamling end Rønnebæk, takket være Franziska Carlsen. Men der findes mange andre Sagn og Æventyr og andre Folkeminder i hendes Samlinger, der delvis er trykt i Tang Kristensens mange forskellige Folkemindebøger, især Danske Sagn I—VII under hendes Navn. Franziska Carlsen maa ubetinget ved sin Indsamlingers Omfang og Lødhed regnes for Svend Grundtvigs baade første og største kvindelige Folkemindesamler. Hun er et betydningsfuldt Led i den Kæde af ædle danske Kvinder, der lige fra Frederik den Andens Dage ned til vore Dage har elsket den gamle Folkedigtning og de gamle Minder og har gjort, hvad de kunde for at redde den for Forglemmelse. Hun følte det vistnok ogsaa selv. Hun hed Franziska Carlsen, det var hendes borgerlige Hverdagsnavn, men foruden sine Navne Franziska Antoinette hed hun ogsaa *Hilleborg*. I et Brev af 17. September 1858, hvor hun ønsker Svend Grundtvig til Lykke med hans forestaaende Bryllup med Frk. Laura Bloch, slutter hun: „Med venlig Hilsen til Deres Fæstemø, er jeg Deres hengivne Franziska Carlsen, som virkelig hedder Hilleborg Lange“. Hilleborg Lange er Frk. Franziska Carlsens Drømme- og Ønskenavn, hun ønsker at være en Hilleborg Lange, en Adelsdame i gammeldansk Forstand, dansk i Sind og Skind, der ikke stræber efter at nyde Livets Goder, men som i Kærlighed til Folk og Fædreland vil arbejde paa dettes Vel. Ligesom sin Broder Hans Carlsen og sin Søster Fru Marie sluttede hun sig til Grundtvigs religiøse og folkelige Syn, og hun deltog i Arbejdet for at føre hans Tanker ud i Livet og Virkeligheden. Hun har som Fru Mariens Søster øvet en velsignelsesrig Gerling for at støtte de nye Friskoler og Højskoler. Vi

har et enkelt smukt Vidnesbyrd derom fra Morten Eskesens Livshistorie. I „Minder og Udsigter fra 40 Aars Skoleliv“ 1881 S. 129 fortæller Morten Eskesen: „Men saa var det kort efter Jul, kun nogle faa Dage ind i det ny Aar 1853, jeg en Morgen mødte paa Skolen [Hy-rup Skole i Sønderjylland], der laa et Brev til mig fra København og med adeligt Vaabenmærke i Seglet. Brevet var fra Franziska Carlsen, Fru Marie Grundtvigs Søster, og deri var Spørgsmaal, og jeg kunde og vilde overtage den højere Bondeskole i Uth, som Grevedatteren Emmy Juel-Vind-Friis var i Færd med at stifte. Lønnen, der lovedes, var kun lille, og Vanskelighederne, der stilledes i Udsigt, vare store“. I et senere levnedsskildrende Arbejde „Bølgerne ruller“ 1903 S. 26 har Morten Eskesen heldigvis aftrykt dette Brev, hvoraf jeg anfører, hvad der karakteriserer Franziska Carlsons kristelige og folkelige Syn.

„En af mine nærmeste Venner har betænkt at oprette en Skole i Nærheden af Horsens, tildels for unge Bønderkarle, og tildels, om der bliver Tid dertil, for Børn. Til denne Skole søge vi nu efter en Lærer, som først og fremmest er et kristeligt Menneske, men dernæst ogsaa har Sands for sit Folks og sit Fædrelands Fortid og Fremtid og ikke er bange for en Kamp, naar det gælder Guds Riges Ære og Danmarks Liv og Lykke.

De kan deraf høre, vi ønsker, han i sine kristelige og historiske Anskuelser slutter til den samme Retning som Grundtvig og den afdøde Ludvig Chr. Müller. Jeg antager, at denne Plads som Lærer ved den omtalte Skole i mange Henseender vil blive behagelig; men jeg tror, det var bedst, om det var et sindigt Menneske med en fast og kraftig Villie, vi fik dertil, især da Biskoppen, og maaske ogsaa Provsten og Præsten, ikke vilde se paa ham med de allermildeste Øjne... Naturligvis er Komtessen selv inde paa den samme kristelig-historiske Grundanskuelse, som vi ønskede, at Læreren skulde have. Skolelærer Outzen i Hammer, her i Sjælland, har sagt mig, at De

er det eneste Menneske, han kender, som han anser for skikket til denne Post. Men jeg véd nu ikke, om Deres Stilling, hvor De er, er saaledes, at De helst bliver der, eller om De kunde havè Lyst til at tage mod denne Plads. Der-
som De vil, lad mig det saa vide, og jeg skal straks underrette Komtessen, som har bedt mig lede efter en Lærer til hendes Skole, derom“.

Dette Brev fra Franziska Carlsen gjorde et skæbnebestemmende Indtryk paa Morten Eskesen. Han skriver i Minder og Udsigter S. 129.: „Jeg var i en ikke ringe Klæmme ved at skulle rive mig løs fra et Vennelag, hvor jeg havde udfoldet mig, som Frugttræet udfolder sig med sine Blomster. Men ligesom Svanhvide rakte Regner Sværdet og vinkede ham til sin Livsdaad, saaledes syntes jeg Dannekvinden vinkede mig til *Friskolen*, der saa vidt jeg ved, ved denne Lejlighed blev første Gang nævnet ved et Navn, den siden har baaret“. Fra en sikker og tryk Tilværelse som Skolelærer i Statsskolen blev Morten Eskesen af Franziska Carlsen kaldt ud til den økonomisk ganske utrygge Gerning i Højskolen og Friskolen, som han siden skulde øve, men Morten Eskesen fortrød aldrig det afgørende Livsvalg, han paa Franziska Carlsens Tilskyndelse havde foretaget. Hun stod ham troligt bi i de store Vanskeligheder, der viste sig, da det gjaldt om at føre Højskolesagen og Friskolesagen ud i Livet. Komtesse Emmy Friis Fader forlangte en fast Skoleplan for den nye Bondeskole i Uth. Franziska Carlsen støttede ud fra grundtvigske Synspunkter Morten Eskesen i hans Modstand derimod. Hun skriver i et Brev d. 20. April 1853: „Ved min Hjemkomst fra Gammelkøgegaard modtog jeg Deres Brev og Ud-kastet til en Skoleplan for Uth Skole, som var mig aldeles ubekendt, og som jeg meget vilde ønske, aldrig var blevet til. Efter Deres Ønske har jeg bedt Pastor Grundtvig læse baade Brevet og Skoleplanen igjennem... Grundtvig mener, at dersom han var i Deres Sted og tog mod denne Plads, da vilde han først og fremmest sørge for at blive

paa Rødding Højskole i Sommer. Vilde forlange at faa frie Hænder til selv at ordne Forholdet mellem de forskellige Læregenstande. Vilde ikke indlade sig paa, at der ved Skolen blev Adgangseksamen, men derimod ytre det Ønske, at hvem, der vil og har Interesse for Sagen, ofte er til Stede ved Undervisningen..." Hun slutter med Ønsket om: „Gid nu denne Sag var afgjort, og De havde Skolen i Uth saaledes, at Deres Virksomhed dér kunde blive til Glæde, baade for Dem selv, Komtesse Emmy og for Alle, som har Kærlighed til Gud og Fædrelandet". Det er rimeligvis Franziska Carlsen, som faar sin Søster til at love Morten Eskesen Underhold og Arbejde paa Rønnebæksholm om Efteraaret, hvis han umulig kunde opnaa taalelige Betingelser for sin Lærervirksomhed ved Uth Skole. I sine Levnedsskildringer har M. Eskesen meget udførligt omtalt sin første Højskolevirksomhed i Uth i Vinteren 1853—54 og sin anden paa Hindholm Højskole i Vinteren 1854—55, lad mig fremhæve, at begge Steder sørgede Morten Eskesen for, sikkert paa Franziska Carlsons Tilskyndelse, at lade sine Elever optegne Folkeminder. Navnlig de sjællandske Folkeminder, der blev optegnet paa Hindholm, er ganske overordentlig gode. Franziska Carlsen havde skaffet Morten Eskesen personligt Kendskab til Grundtvig, netop paa den Dag hvor Grundtvigs Søn med Fru Marie, Frederik Lange Grundtvig blev født den 15. Maj 1854. Dette Bekendtskab medførte, at Morten Eskesen 1856—58 blev Lærer paa den nyoprettede Grundtvigs Højskole i København.

Det er sandsynligt, at Franziska Carlsen paa lignende Maade har grebet ind i andre af de ældste Højskoiemænds og Friskolemænds Livsskæbne i Kamp for den Skole og den nationale Opfattelse, som hun bekendte sig til. Det vil Tiden nok efterhaanden opklare. Jeg vil pege paa, at hendes afdøde Søsters Søn, Frederik Lange Grundtvig, i sin Barndom sikkert har været under stærk Indflydelse af sin Moster under Bèsøg paa Gammelkøgegaard. 10 Aar gammel begyndte han at optegne Folke-

minder. Han optegnede, hvad hans gamle Fader kendte af Folkeminder fra sin Barndom i Udby og Thyregod, og skrev det op i sine Stilebøger, der findes den Dag i Dag i Dansk Folkemindesamling. Frederik Lange Grundtvig slap aldrig Kærligheden til Folkeminderne, som hans Halvbroder Svend Grundtvig og hans Moster Franziska Carlsen havde indpodet ham, han blev den tro sit hele Liv igennem. Han lagde et helt nyt Omraade ind under Folkemindesamlingen, de danske, norske og svenske Udvaendrer i Amerika. Den værdifuldeste Frugt af dette skandinavisk-amerikanske Indsamlingsarbejde var den store Bog: „Livet i Klokkegaarden paa Falster, der 1908 indledte Foreningen Danmarks Folkeminders store Udgifervirksomhed af dansk Folkemindelitteratur.

Om Franziska Carlsens eget Liv paa Gammelkøgegaard og paa Vallø, hvor hun som Stiftsdame havde sin egen Lejlighed og boede 3 Maaneder hvert Aar, ved jeg ikke ret meget. Et Liv i Studier, Velgørenhed og nationalt Arbejde maa det have været. Vi har en Skildring af hende, som sikkert nærmest gælder denne Tid; det er et Mindedignt af Frederik Opffer, skrevet Foraaret 1882, seks Aar efter hendes Død, og trykt i Østsjællandske Aarbøger 1905 S. 62—64. Jeg anfører blot de Strofer, der direkte skildrer Franziska Carlsen:

Til Skjaldens [ø: Grundtvigs] Pris jeg synger ej,
saa mangen før det gjorde bedre,
men fra mit Bryst sig baner Vej
en Trang til Frændens Daad at hædre:
hun drog sin Hjemstavns Minder frem
og hæged dem i ædel Stræben,
hun spredte om sit Fædrehjem
det Lys, som selv hun har paa Læben.

Og alt, hvad sig til Kjende gav
i hendes Færd, et Stempel førte
af Kærlighed og Vilje brav
til Tjeldet, hvor hun hjemme hørte,
til Egnen, hvor hun op sig skød,

hvor hendes Ungdoms Drøm sig hæfter,
hvor hendes Moders Stemme lød,
det vied' hun de bedste Kræfter.

Sit rige Hjerte gav hun hen,
sin Kjærlighed hun gavmild stykked,
hun gav ej for at faa igjen,
men dog paa Sand hun ikke bygged':
thi hver, som har sin Hjemstavn kjær,
og om sin egen Arne nænner,
saa mangan Gang paa Egnen her
en kjærlig Tanke hende sender.

Franziska Carlsen blev ramt af et Slagtilfælde paa Vallø d. 26. Februar 1876., og allerede den 28. Februar døde hun, kun 58 Aar gammel. Hun kom ikke, som hun havde glædet sig til, til at opleve den store Hundredaarsfest ¹¹/₆ 1876, hvor Godsets „Gaardmænd, Husmænd, Forpagtere, Arbeidere og Betjente“ rejste Mindestøtten over de tre Godsejere: „Rasmus Carlsen Lange, Christen Carlsen og Hans Carlsen med samt deres Familie, som i det sidste hundred Aar have styret Gammelkjøgegaard og Gods“, og hvor de paa Mindestøtten anbragte Indskriften fra Gammelkjøgegaards Hovedbygning 1793: „Huset staa trygt under den Højstes Beskjærmelse, og Godset være velsignet til Efterslægtens Nytte“. „Da Dagen kom“, skriver Frk. Emmy Carlsen, „og Solen kastede sine varme Straaler ud over det smukke, fredelige Landskab og over de mange hundrede Mennesker, som vare forsamlede, og feirede Dagen ved en Fest, da var hun ikke iblandt dem. Lidt længere henne i Skoven sang de smaa Fugle hen over den Gravhøj, hvor hendes Støv var stedet til Hvile, paa hendes Families Gravplads ved Siden af hendes ældste Søster, som hun i Livet havde haft saa kjær... I den Kreds, hun tilhørte, har hun efterladt et stort Savn; hos hendes Slægtninge vil Erindringen om hende bevares i Kjærlighed, saa længe de leve, og af de yngre iblandt dem vil hun mindes med Taknemmelighed som den, der lærte dem at elske de hedengangne Slægter, som

levende Led i den store Slægtskjæde, der varer, mens Tiderne rinde, og hvori selv den Mindste ei er for lille til med Trofasthed at udfylde sin Plads; og de ville mindes hende som den, der altid søgte at løfte deres Sind og Tanke mod det Evige, at give dem Tro paa det Ædleste og Bedste i Menneskelivet og at lære dem at takke Gud og give ham Æren for alt Godt“.

KAMPEN VED KJØGE D. 29. AUG. 1807

AF OBERSTLØJTNANT CHR. BOKKENHEUSER

DET var den 3. August 1807.

„Fra Kullagunnarstorp de Svenske saa
i Kattegattet spredt en engelsk Flaade.
Hvorhen den stærke Sømagt skulde gaa;
det var for dem, det var for os en Gaade.“

Flaaden standsede Nord for Kronborg, en Officer gik i Land og aflagde tjenstlig Visit hos Kommandanten, og idet lidt senere Fæstningen og Skibene gensidig hilste hinanden med Salut, gik disse igennem Øresund og kastede Anker i Farvandet mellem Helsingør og Hveen.

Dette var Indledningen til Krigen med England i 1807, og Følgerne var Hovedstadens Indeslutning, Slaget ved Kjøge og Kjøbenhavns Bombardement.

De følgende Begivenheder er alle vel kendte: En engelsk Gesandt henvendte sig til Kronprinsen, der laa ved Hæren i Holsten, denne tog til Kjøbenhavn, ordnede Forsvaret og rejste tilbage til Holsten; Krigen brød ud.

Englænderne gik i Land paa Sjælland, omringede Hovedstaden og afskar dens Forbindelse med Omverdenen.

Blandt de Forsvarsforanstaltninger, Kronprinsen havde truffet, var Indkaldelsen af det sjællandske Lande-

værn, der skulde samles under Generalerne Castenschiold og Oxholm.

Forinden der gives en Beskrivelse af Kampen ved Kjøge og af de Begivenheder, der knytter sig til denne, maa det være rigtigst i store Træk at fortælle lidt om Hærordningen i Begyndelsen af forrige Aarhundrede; det hører med til Billedet af Tiden og vil kunne give Forklaring paa mangt og meget under Begivenhedernes Forløb.

Hæren bestod ved Midten af det 18. Aarhundrede dels af hvervede Soldater, Folk der var lejede til Tjeneste og for en stor Del var Udlændinge, og dels af Landets egne Sønner, der var udskrevne saaledes, at der fra et vist Omaade blev afgivet et vist Antal Soldater; det var Myndighederne paa Landet, i de fleste Tilfælde Godejernerne, der afgjorde, hvem af deres undergivne der skulde „springe Soldat“.

Ved Stavnbaandets Løsning i 1788 gik man over til en anden Form for Udskrivning, idet man lagde Værnepligten fra Omraadet over paa den enkelte Bondekarl, og samtidig gik man bort fra den udenlandske Hvervning.

Man havde en staaende Hær, hvis Mandskab laa til fast Tjeneste, og jævnsides med den oprettede man i 1801 Landeværnet. Det kom til at bestaa af de Folk, der havde tjent deres Tid ud i den staaende Hær; de var i Almindelighed i en Alder af 28—45 Aar. De værnepligtiges Uddannelse var normalt saaledes: De tjente 2 Aar i Garnisonen og stod derefter i 4 Aar til Raadighed for Linieregimenterne; i denne Tid blev de indkaldt til Deltagelse i de aarlige Vaabenøvelser.

Efter disse 6 Aars Forløb gik Mandskabet over i Landeværnet, og det var Meningen, at de yngste Aargange her skulde møde til aarlige Mønstringer med nogle faa Dages Øvelse; de ældste Aargange skulde ikke indkaldes i Fredstid.

Man inddelte Landet i Regimentsomraader og disse igen i Bataillonsomraader; for hver af disse fastsatte man en By som Samlingsplads.

Som Officerer ansatte man udtjente, afskedigede Officerer, der var pensionerede eller stod paa Ventepenge, og man regnede med at kunne bruge flinke Underofficerer til at gøre Officerstjeneste. Til Underofficerer udtog man de bedste blandt de menige.

Det havde været naturligt, om man i de Byer, der var fastsatte som Mødesteder for Bataillonerne, havde lagt Beholdninger af Udrustning til Landeværnsfolkene, det vil sige Uniformer, Vaaben og Ammunition. Det gjorde man ikke; de sjællandske Batailloner blev henviste til at hente deres Sager paa Arsenalet i Kjøbenhavn.

Resultatet heraf blev, at da Englænderne hurtigt indesluttede Hovedstaden, blev knapt Halvdelen af det, man havde Brug for, ført ud af Fæstningen; kun 5 af de 11 Landeværnsbatailloner, der samledes paa Sjælland og Øerne Syd herfor, fik Geværer, de andre maatte klare sig paa bedste Maade: med Jagtgeværer, Høleer, hjemmelavede Spyd osv. Kun en ringe Del af Mandskabet fik Uniformer, Resten maatte gaa i deres almindelige Klæder og med Træsko. Der blev ikke ført Kanoner ud fra Kjøbenhavn; der fandtes nogle tilfældige Stykker Skyts ude paa Landet; men der var kun lidt Ammunition til dem. Af Rytterudrustning var der i Kjøge et lille Depot, der tilhørte Bosniak-Eskadronen.

Det var i Henhold til Loven Meningen, at der hvert Aar skulde have været afholdt Øvelse i nogle Dage med Landeværnets yngste Aargange, det skete ikke. Det siger sig selv, at saadanne Indkaldelser vilde have været af den største Værdi, ikke alene fordi Mandskabet ved dem havde faaet de gamle Færdigheder opfriskede, men ogsaa fordi Befalingsmænd og Mandskab havde lært hverandre at kende. Man tænke blot paa, hvad det kan betyde, om en Kompagnichef strax ved Mødet ved, hvilke af hans Folk, der f. Ex. passende kan bruges til Kokke; tager han de forkerte, vil Maden utvivlsomt svides de første Dage.

Alt i alt, man havde fra Styrelsens Side gjort mange

Fejl; men man maa til de ledendes Undskyldning sige, at Tanken om Landeværnets Anvendelse, da det blev oprettet i 1801, var en hel anden end den Plan for dets Brug, der blev ført ud i Livet i 1807.

Den Tanke, der var fremme i 1801, gik ud paa -- som det staar i Forordningen — at Værnet „ene og alene skulde forsvare den Provins, hvori det bor og opholder sig“. —

Medens Englænderne indesluttede Kjøbenhavn, samledes i den sidste Halvdel af August de sjællandske Landeværnsbatailloner paa de for dem bestemte Steder.

General Castenschiold havde Kommandoen over de sjællandske Batailloner, medens General Oxholm tog sig af de paa Øerne hjemmehørende Afdelinger. Det var deres fælles Opgave at understøtte Forsvaret af Kjøbenhavn.

Det var midt i Høstens Tid, Aarets Afgrøde skulde bjærges i Hus, Bondens Velfærd stod paa Spil; men han følte, at Landets Existens stod over hans egen, og frimodig og ufortøvet mødte han under Fanerne. Naar dette fremhæves, maa der med det samme peges paa nogle andre Forhold, der tilsyneladende taler imod Bønderne. De Batailloner, der havde hjemme paa Øerne, 1 paa Møen, 1 paa Falster og 2 paa Lolland, gjorde Ophævelser, da de skulde føres over til Sjælland. De paaberaabte sig Forordningens Ord, at det var deres Pligt at forsvare den Provins, hvortil de hørte, og de var ikke ene om denne Opfattelse; saaledes var Borgerne i Nakskov af den Mening, at den Bataillon, der var samlet i deres By, skulde blive i dens Omegn.

Hertil er at bemærke, at Kravet efter Datidens Opfattelse var rimeligt og naturligt. Englænderne var Herre paa Havet, og man kunde derfor ikke vide, om de skulde kunne finde paa at gaa i Land paa en Øerne, og man kan ikke komme udenom, at Forordningens Ord gav Bønderne Medhold.

Ikke destomindre lykkedes det efterhaanden General

Oxholm at føre alle 4 Batailloner over til Sjælland; det var Kongens Opraab om Forsvaret af det vigtigste Punkt i det fælles Fædreland, der gjorde sin Virkning.

General Castenschiold samlede sine Batailloner — ialt 7 — imellem Ringsted og Roskilde, og han udnyttede Tiden vel; han holdt Øvelse med Folkene, og han søgte at indhente det, der var forsømt ved, at Landeværnet ikke havde været indkaldt til Mønstringer.

Han fik imidlertid Ordre fra Kronprinsen, at han skulde samle sin Styrke med General Oxholms, og han fastsatte saa Kjøge som det fælles Mødested.

Den 28. August var Situationen saaledes:

General Castenschiold havde i 2 Dage ligget i Kjøge og dens nærmeste Omegn. General Oxholm var med sine 4 Batailloner paa Vej over Faxe imod Nord; de 2 forreste naaede om Aftenen Kjøge og blev indkvarteret her, de 2 andre kom først noget over Midnat.

Den næste Morgen, den 29., rykkede General Castenschiold med sine Batailloner ud til Øvelse, medens General Oxholm sørgede for, at hans trætte og udslidte Soldater kunde faa lidt Hvile.

Saa kom Fjenden.

Englænderne havde den 27. beordret ialt 9 Batailloner, 8 Eskadroner og 2 ridende Batterier til at rykke frem imod Kjøge for at adsprede (saaledes staar der i de gamle Beretninger) Landeværnet. Styrken stod under Kommando af General Wellesley, den senere Hertug af Wellington.

Natten mellem den 28. og 29. var den delt i 2 omtrent lige store Grupper, den ene ved Roskilde og den anden lidt Nord-Øst for den nuværende Taastrup Stationsby.

Den 29. om Morgenen brød begge Kolonner op; den ene fulgte Hovedlandevejen imod Kjøge; den skulde angribe vore Tropper i Fronten, medens anden, der gik frem ad nogle vestlige Veje med Ejby som Retningspunkt, skulde tage Landeværnets Opstilling i Flanken, muligt i Ryggen.

Den Kolonne, der fulgte Chausseen, naaede Skillingskroen og opmarcherede her for at afvente den anden Kolonnes Frembrud. Skillingskroen existerer ikke mere, den laa, hvor nu Driftsbrogaard ligger, 6 km Nord for Kjøge.

Denne Kolonne var paa et tidligt Tidspunkt blevet set i Kikkert fra Taget af Gammel Kjøgegaard, og der var blevet sendt Melding herom til General Castenschiold.

Naar han nu fik Underretning om, at Fjenden, der bestod af krigsøvede, regulære Soldater, nærmede sig, var det naturligt under Hensyn til den ringe militære Værdi, hans egne Tropper besad, at indtage en Stilling bag den Terrainhindring, der netop fandtes her — Kjøge Aa. Det gjorde han ikke; han stillede sig op foran Byen og foran Aaen. Det er uheldigt at slaas, naar man har en Aa med kun 2 Overgange i Ryggen; men det kan ogsaa være vanskeligt at skulle gaa tilbage igennem en By — Folkene løber ad en Gade, men ved ikke hvorhen den fører, nogle kommer ind i en blind Gyde og maa tilbage, andre støder uforvarende sammen med Kammerater, der kommer ad andre Gader, der sker Sammenstimlinger, og naar som her Byen har været belagt med Indkvartering, holder der maaske Bagagevogne — de holder ofte paa de mest ubelejlige Steder — Strømmen standses for en Tid, kun faa kan komme forbi — det bliver maaske til Panik.

General Castenschiold stillede sig op med baade Aaen og Byen bag sig, det maatte let kunne føre til Vanskeligheder.

Han vilde dernæst kommandere med Bataillonerne, som var det indexercerede Linieafdelinger; men det var uøvede Landeværnstropper, og mangt og meget ved dem var i Uorden. Han sendte General Oxholm frem med nogle Batailloner, der skulde besætte Skillingskroen og opholde Fjenden; inden de kunde komme afsted, skulde der udleveres Patroner, det og meget andet tog Tid, og i Mellemtiden besatte Fjenden Skillingskroen.

Der skulde 2 Kanoner med; de kom ogsaa godt nok frem og gik i Stilling og begyndte at skyde; men Ammunitionen slap op. Saa maatte der Bud tilbage til Kjøge efter Ammunitionsvognen — den kunde ikke sendes frem, den var lukket inde i Kirken, og ingen kunde finde Nøglen.

Et andet Sted kørte nogle andre Kanoner i Stilling, Ammunitionsvognene blev trukket frem, alt var tilsyneladende i Orden, men ak — ved Styrken var der 2 forskellige Kalibre af Skyts, større og mindre, og Ammunitionsvognene med de smaa Kugler kom til de store Kanoner og omvendt.

Men selve Slaget.

General Oxholm sendtes frem for at besætte Skillingskroen, han naaede kun Halvvejen, her maatte han standse og tage imod Fjenden. Rytteriet blev beskudt med fjendtlige Granater, og de utilredne Bønderheste, der ikke kunde staa for Skud, støjede; man maatte gaa tilbage.

Imidlertid havde General Castenschiold ladet 4 Batailloner indtage en Stilling Nord for Byen; men heller ikke her kunde man holde Stand. Tropperne gik tilbage igennem Byens snirklede Gader. Der blev Uorden, Fjenden kørte Kanoner op og beskød Gaderne paa langs, men alligevel, de kom tilbage over Broen, bag Aaen.

Her stod 4 Kanoner og et Kompagni Infanteri, og her blev Fjenden standset. Her var der virkelig en Modstand, som voldte Fjenden Vanskelighed.

Og alligevel — Modet var brudt, Soldaterne havde tabt Troen paa, at det var muligt at sejre, og saa — saa anbreb Fjenden Syd for Aaen den venstre Flanke.

Der var den Kolonne, der var gaaet frem fra Roskilde imod Ejby; den havde passeret Aaen ved Lellinge, det havde taget Tid, for Broen var afbrudt, og den maatte sættes i Stand; en lille Styrke, der skulde forsvare Overgangen, var blevet fordrevet, Kolonnen var gaaet videre, og nu stod den i Skoven sydvest for Kjøge.

Der var intet at gøre — det blev Tilfangetagelse og Flugt. Ved Herfølge gjorde man et sidste Forsøg paa at yde lidt Modstand, men forgæves.

Slaget var tabt.

*

Den ulykkelige Hændelse gjorde et dybt Indtryk paa det danske Folk, der baade i Skrift og i Tale lastede Bondebefolkningen.

Eftertiden har ændret denne Opfattelse. Man har lært at indse, at Landeværnsfolkene i 1807 gjorde deres Skyldighed, ja mere end det.

Den danske Bonde afgiver et godt Soldatermateriale; imod Engelskmændene fik han ikke Lejlighed til at vise det; men da Krigen næste Gang gæstede vort Fædreland, da evnede Hæren at værne Danmarks Ære og Ret; det var i 1848, og Soldaterne den Gang var Sønner af de Mænd, der under ugunstige Forhold, daarligt førte, slet organiserede og slet bevæbnede stod og blødte ved Kjøge. Og Byen, igennem hvis Gader Krigen drev sin blodige Leg, har indset, at den kunde være bekendt at mindes Begivenhederne i 1807, thi paa 100-Aarsdagen for Slaget rejstes der i Haveanlægget ved Brochmands Skole en Sten med Indskrift: „Til Minde om dem, der faldt for Fædrelandet i Kampen ved Kjøge den 29. August 1807“.

BYPLANLÆGNING FØR OG NU

AF STEEN EILER RASMUSSEN

ANSETE Forfattere har beskrevet, hvorledes en rigtig Middelalderby er bygget op af høje Bindingsværkshuse ludende ud over snævre Gader, der krogede og skæve fører til maleriske Torve og Kirkepladser. De Folk, der i det trettende Aarhundrede har tegnet Planerne til Køge, har slet ikke vidst, hvorledes en Middelalderby skulde se ud. De har ikke læst Valdemar Vedel. De har ikke en Gang været klar over, at de levede midt i Middelalderen, og det forklarer meget. De har ment, at de var moderne Mennesker, og de har tegnet en moderne Byplan, saa moderne som man dengang kunde tegne den. De har søgt at gaa ganske fornuftigt frem. De har vidst, at Byen skulde bygges op af rektangulære Huse, der helst skulde ligge paa rektangulære Grunde. Og naar man tog det i Betragtning, maatte det uvilkaarligt føre til en ret regelmæssig Plan med lige Gader og store rektangulære Karréer, hvor intet gik til Spilde.

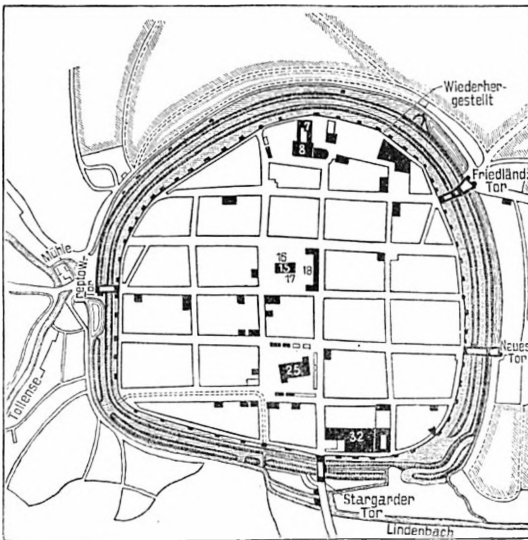
I vore Dage er Husene stadigvæk firkantede, og den *bedste Grundform er stadigvæk det aflange Rektangel*, og det, der var Fornuft den Gang, er ogsaa Fornuft i Dag, saa der er ingen Grund til, at vi ikke skulde kunne forstaa de gamle og arbejde videre paa det, de har planlagt. Der er nemlig ingen Tvivl om, at Byen *er* planlagt og ikke er blevet til af sig selv. Den Gang kunde

man — ligesom i vore Dages Rusland — bestemme, at nu vilde man bygge en By der og der, — og saa kom den. Musæumsinspektør Hugo Matthiessen har paavist, at Forbilledet for Køge er at finde i Nordtyskland i Neu Brandenburg og andre Byer dér i Nærheden. Ved en mægtig Udvandring fra det egentlige Brandenburg blev Egnen koloniseret af Germanere, der fortrængte den tidligere Befolkning. I store Tog drog man ud. Det var den overskydende Arbejdskraft: Haandværkssvende, der gik arbejdsløse, og Bøndernes yngste Sønner, der ikke havde nogen Gaard, de skulde arve, der med deres Familier søgte bort til nye Egne. Paa et tysk Generalstabskort ser man endnu tydeligt disse Nybyggerkolonier ligge som smaa Pletter, sirligt inddelt i Firkanter i det ellers temmelig tyndt befolkede Land. Der er Friedland, som blev grundlagt 1244, der er Neu Brandenburg, der blev til med ét Slag fire Aar efter, der er Treptow og saaledes videre. Den ideale Type er repræsenteret ved Neu Brandenburg. Det er en temmelig stor By med brede, lige Gader. Den er endnu fjernere fra Folks tilvante Middelalderidealer end Køge. — En Dansker kan iøvrigt, naar han gaar i Neu Brandenburg, ikke lade være at tænke paa Køge.

Naar man, som i Neu Brandenburg skal lægge en Plan for et Antal Familier, der pludselig vil bosætte sig sammen, og som alle stiller omtrent samme Fordringer, skal have lige store Huse og lige store Jordlodder dertil, er Kvadratnetsplanen en næsten selvfølgelig Løsning. Man har bestandig brugt dette Skema for planlagte Byer, enten det var i Kina eller i Indien, i Romerriget, under tyske Koloniseringer i Middelalderen eller under Europæernes Kolonisering af Amerika.

Efter Renæssancen udlagde man Byplaner, der var meget mere eksakte end Køge og Neu Brandenburg, saadanne Byer som Fredericia, hvor alle Gaderne er snorlige og alle Gadehjørner retvinklede. Men denne Orden i Gadeplanen er af en lidt overfladisk Art. For

selv om man har sørget for, at alle Gader er lige brede, bliver de dog af meget forskellig Betydning. Man ser det blot ved at undersøge, hvordan Grundværdierne fordeles sig, at der er en eller to Gader, der er absolutte Hovedgader, medens de andre til Trods for, at de breder sig lige saa stærkt, er af en meget underordnet Betydning. En Bys Deling i fine og mindre fine Kvarterer skyldes nu særlige Samfundsforhold, som ikke altid er

Neu Brandenburg Byplan.

til Stede. De Folk, der drog ud til Neu Brandenburg, de var i og for sig alle lige, naar de kom til Bestemmesstedet, og dertil svarede altsaa en Række ensartede Grunde, paa samme Maade som Folk ved Stranden kan klæde sig af i aldeles ensartede Telte eller Badehuse. Men ogsaa hvis man gik til Yderligheder med at gøre alle Folk lige, maatte den moderne By dog indeholde Kvarterer af meget forskellig Art. Selv de russiske Byer, der nu opstaar med samme Planmæssighed som de tyske i Middelalderen, viser en klar Inndeling i Kvarterer: der er en Stribe af Fabrikker, der er en Stribe af

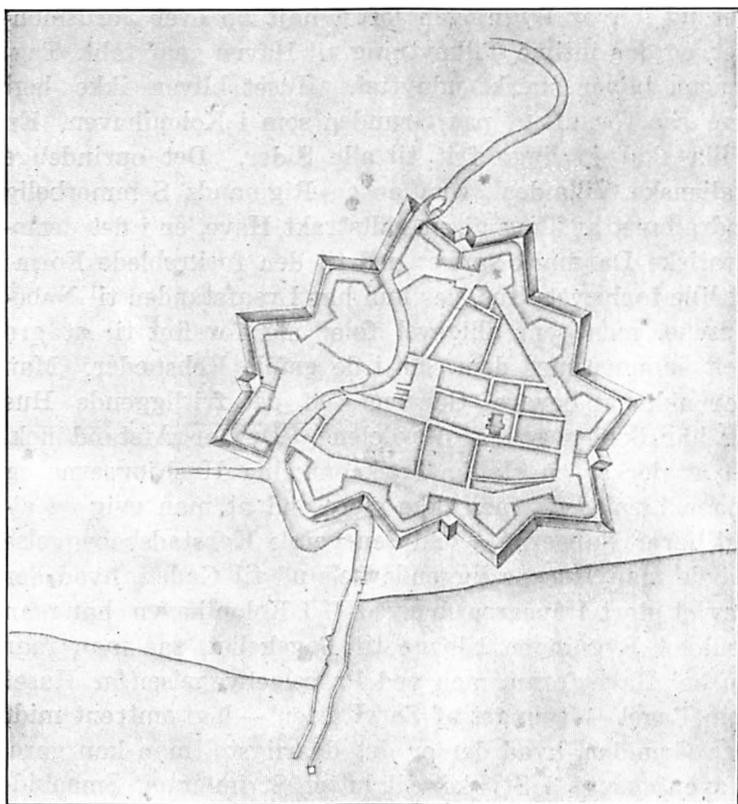
Parker, der er en Stribe af Boliger. Planen er bygget op over lige saa simple Linjer, som en fornuftig Middelalderby. Det, der er kommet til siden den Gang, er Specialiseringen. Man betragter Byen som et Maskineri, der skal arbejde, og undersøger Maskinens forskellige Funktioner og søger at give dem hver sin rette Plads i Helheden. Den Gang havde man alle de enkelte Dele samlet inden for hver Ejendom, der baade rummede Værksted, Bolig og Have, nu er det fordelt ud over Byen.

Som Modsætning til den ægte Middelalder, som vi finder i Køge og i Neu Brandenburg, kan jeg nævne et Eksempel paa den forlorne. Det er Villakvarteret Ryvangen ved København. Her har man *ved Kunst* søgt at frembringe de krogede og skæve Linjer, som ofte ved *Tilfældigheder* er opstaaet i gamle Byer. Man har troet, at man derved skulde opnaa en malerisk Effekt. Det skulde blive saa hyggeligt. Samtidig har man givet Vejene en uforholdsmæssig stor Bredde og derved fjærnet enhver Mulighed for at opnaa den intime Virkning, som man f. Eks. kan finde i de mange Kolonihavekvarterer, der er opstaaet ganske spontant. I Kolonihaverne finder vi igen et Eksempel paa primitiv, regelmæssig Planlægning. De kan ofte være af overordentlig stor Skønhed. Ligesom ved Neu Brandenburg har man hastigt skullet tage Bestemmelse om Opdelingen af Arealet i lige store Grunde. Man har maattet iagttage den yderste Økonomi, hvad der har været til stor Fordel for Kvarteret. I Modsætning til hvad der er Tilfældet med Ryvangen, har man maattet nøjes med de mindst mulige Vejarealer.

Fornylig kom jeg ind i et københavnsk Kolonihavekvarter, som jeg ikke havde set før. Jeg blev meget betaget over, hvor smukt det var, og i hvor høj Grad det tilfredstillede den Trang til Fred og Haveidyl, som det moderne Bymenneske nærer. Der laa den ene Kolonihaveforening ved Siden af den anden. Den midterste var nu et rent Pragteksempel af velskabt Planlægning; den var mere regulær end en romersk Lejrby, saa fin

som nogen kinesisk Hovedstad. — Og Kineserne er ellers de Folk, der har bygget de mest regelrette Byer.

Efter Kolonihavekvartererne fulgte de store Parcelkvarterer omkring Byerne. Men de er ikke blevet nær saa velskabte. De er mindre præget af Fornuft end

Køge Byplan. Tegning fra 17. Aarh. i Nationalmuseet.

baade den gamle Købstad og Kolonihavekvarteret og mere bestemt af social Forfængelighed. Kolonihaven har kun været et foreløbigt Sted, hvor man lader, som man var hjemme og gør, hvad man har Lyst til. Man bygger Huset op af Træ og maler det med rene ublandede Farver. Saadanne smukke Kulører, som man finder i alle

primitive Kulturer, men som Folk nu til Dags nok taaler paa deres Havehus eller paa deres Baad, men som de vilde synes, det var rædsomt udannet at have i Dagligstuen. I Parcelkvarteret bygger man for Livet. Der vil man have en Rødstensvilla med Kælder under hele Huset, som der staar i Annoncerne. For ikke at grave for meget ud, bliver Bygningen løftet højt op over Jordsmonnet, og den intime Tilknytning til Haven gaar tabt. Tagetagen bliver stærkt udnyttet. Huset bliver ikke lagt nær saa fornuftigt paa Grunden som i Kolonihaven. En Villa skal jo ligge frit til alle Sider. Det oprindelige italienske Villaideal, som er en Rigmands Sommerbolig indrammet af Træer i en vidtstrakt Have, er i det demokratiske Danmark sunket ned til den forkrøblede Form: et lille tophævet Hus, der kun har Lysafstanden til Naboehusene, men som alligevel føler sig for fint til at gro helt sammen med dem som i de gamle Købstæder. Man har akkurat bevaret Gænerne ved det fritliggende Hus og har ikke nogen af Fordelene. Der er Afstand nok, til at der er en stadig Træk omkring Hushjørnerne og ingen Læpladser, men ikke mere end at man evig og altid hører Naboerne. Ved den gamle Købstadsbebyggelse havde man Husene liggende helt ud til Gaden, hvad der gav et stort Haveareal bagved. I Kolonihaven har man trukket Bygningen tilbage til Bagskellet, saa man faar en hel Have foran, men ved Parcelbebyggelsen er Huset som Regel — tvunget af Servitutter — lagt omtrent midt paa Grunden, hvad der er det daarligste, man kan gøre. Haven skæres i Stykker til lutter Strimler og Smaabidder. Tendensen i den moderne Byplanlægning gaar hen imod en meget mere bevidst Anbringelse bestemt af Forholdet til Verdenshjørnerne. Bygningen lægges helst ud i et Skel, saa at Haven ligger udbredt Syd for den.

Rækkehuset, der er det traditionelle danske Byhus, er ved at komme til Ære og Værdighed igen. Det er billigere end det fritliggende Hus, det kræver mindre Vejanlæg, kortere Ledninger, det er lunere og i Virke-

ligheden mere ugenert. Det enetages Rækkehus, som man finder det i Købstæderne, med Plankeværk eller Mur, der beskytter de dybe Haver mod Naboernes Indblik, er i den Henseende den bedste Form .

I et almindeligt Parcelkvarter er ikke blot Bebyggelsen tilfældig og irrationel, men ogsaa Haveanlægget. Naar Træerne plantes tænker man ikke paa, hvad de vil fylde, og hvor meget de vil skygge, naar de en Gang gror op. I saadanne smaa Haver er store Træer overhovedet en Uting, en Uret mod Naboerne, der kommer til at bo i Skyggen, uden selv at kunne gøre hverken fra eller til. Man bor saa tæt ved hinanden og er i den Grad afhængig af hinanden, at det kræver Takt ogsaa paa Beplantningens Omraade. Man kan tænke sig at forbedre Forholdet ved regulerende Bestemmelser, saaledes at der gennem hele Kvarteret lægges visse Bælter, der ikke maa beplantes med noget, der rager mere end to—tre Meter op. Disse Bælter skulde orienteres efter Verdenshjørnerne, saa at det bliver muligt at faa Solen ned i alle Haverne. Det lyder lidt strengt, men er en af den Slags Ordensregler, der til syvende og sidst kun giver større Frihed for den enkelte, hvor mange er tvunget til at leve tæt sammen. Et af de vigtigste Goder, man skulde opnaa ved at have sin egen Have, var at faa et solbeskinnet Udendørsrum lige op til Huset. Man kan tvistes om den socialøkonomiske Værdi af Amatørhavearbejde, men der kan ikke være nogen Diskussion om den sundhedsmæssige Værdi, om Betydningen af Arbejdet og Opholdet i det frie. Desværre er Børnene heller ikke alt for vel betænkt i Parcelkvartererne. Haven er lille og med sin Grusgange mellem Blomsterbede uegnet til Leg. Saa henvises de til Vejen med dens Trafik.

Ser vi paa Vejnettet ved Parcelbebyggelsen ser vi, at ogsaa det er lidet gennemtænkt. Der er nok af Vejareal. Overalt er Vejene af ti, tolv Meters Bredde uden Hensyn til, om der er meget eller lidt Brug for det. Kørslen indskrænker sig til en Mælkevogn om Morgenens,

af og til en Kulvogn og lignende og nogle Cyklister, men man har gjort alle Vejene lige brede og gode, fordi man ikke i Forvejen har gjort sig klart, hvad de skal bruges til. I et bestemt københavnsk Parcelkvarter har Beboerne været saa fornuftige at beplante to Tredjedele af den udlagte Vej med Kartofler. Der er ikke noget om, at der er opstaaet Trafikvanskeligheder, eller at Kartoflerne har lidt Overlast

Vore Parcelkvarterer er præget af en *Vejkultur*, eller retter Vejanlægskultur. Efterhaanden maa man arbejde sig hen imod en større *Vejkultur*, det vil sige en fuldstændig Specialisering af Vejene efter deres Formaal, saa at den store, gennemgaaende Trafik kan forløbe med mindst mulig Hindring ad udmærkede Hovedaarer, og saa at Boligkvarterernes smaa Veje kun bliver Adgangsveje til Boligerne. Vi har i Danmark fra Enevælden et pragtfuldt System af Hovedlandeveje. Det ligger som et Monument for en særlig Kultur, en Periode, hvor man med koncentreret Energi kunde gennemføre vældige offentlige Foretagender uden smaalige Hensyn. Fra Køge til Vordingborg ligger der en saadan strakt Linje. Paa gamle Landkort ser man, hvorledes de tidligere Veje gik ud og ind. Paa store Strækninger følges Hovedvejen og de gamle Veje næsten ad og det maa have været fristende blot at udvide og forbedre eksisterende Sogneveje. Men den store Linje, der skulde forbinde Rigets Hovedpunkter, der skulde lette Postgangen og forkorte Tidsafstanden, sikre Embedsmændene hurtig Rejse og ogsaa tjene militære Formaal, blev ført lige igennem. Disse Kongeveje var ikke for Bønderne, der maatte holde sig til deres egne Veje. Med vore Dages Trafikmidler skulde saadanne gennemgaaende Aarer være af meget stor Betydning, og netop nu ødelægger man dem. De bliver ganske vist befæstet bedre, end de nogen Sinde har været, men samtidig benyttet til Udstykning, saa de lidt efter lidt forvandler sig fra Landeveje i et frit Terræn til at blive lange Boliggader, indklamret af Huse og stadig over-

skaaret af Tværveje og Stikveje. Fra de store Byer strækker Bebyggelsen sig milevidt ud langs Hovedvejene. Man vil let forstaa, hvilken daarlig Økonomi det er. For at spare den lille Parcelvej, som behøves til almindelige Beboelseshuse, benytter man som Udstykningsvej den kostbare Kongevej, som er saa uhyre vigtig for Samfærdslen, og som paa enhver Maade burde beskyttes saa den bedst mulig tjente sit Formaal, nemlig at bære den gennemgaaende Trafik. Beboerne kommer til at bo, hvor der er Støj og Støv og Benzinlugt, og hvor en bestandig Livsfare truer deres Børn, naar de tankeløst løber ud paa Vejen. For Motorførerne betyder Bebyggelsen ogsaa et stadigt Faremoment, nedsat Hastighed og forøget Risiko. Den rigtige Løsning er ligetil. Det er gennemgaaende Hovedveje for sig og Boligveje og Boliggader for sig.

Den ideale Bebyggelsesplan viser en enkelt, stor Vej, der gaar klart og udelt gennem Terrænet. For at give den hurtigere Trafik de bedste Muligheder er den holdt helt fri for al Bebyggelse. Paa hver Side bør den være omgivet af en grøn Stribe, medens alle Kvarterets Huse er udlagt til smaa Veje, der fører *ind mod* Bymidten uafhængigt af den store Vej. Denne Fremgangsmaade bliver ikke dyrere i Anlægget, men byder uhyre Fordele ved Brugen.

Det er ikke blot Hovedvejene, der skal tjene deres Formaal bedre, men ogsaa Boligkvarterets Veje. Naar den store Trafikaare skal tillade den mest uhindrede Kørsel, maa man samtidig have Steder, man kan søge hen til, hvor man virkelig kan være i Fred for Trafikken. Boligvejen bør anlægges saaledes, at den er absolut sikret mod uvedkommende Trafik, og desuden maa der til Boligkvarteret høre Arealer for gaaende, Steder, hvor ingen Vogne kan komme. Hvis man i det moderne Parcelkvarter i Stedet for at have Veje paa Kryds og tværs, havde anlagt blinde Veje og ikke bredere end højst nødvendigt, kunde man have sparet saa meget Areal, at man

inde i Kvarterets Midte kunde have udlagt det som en Parkstribе. Den kunde være blevet saa stor, at der baade kunde være Legepladser med Soppedamme og Rulleskøjtebane og ogsaa Tennisbaner og en stor Løbe- og Fodboldbane. Paa den Maade fletter to Vejsystemer sig ind i hinanden. Uden for det hele findes to store gennemgaaende Veje, fra dem forgrener sig med aftagende Kørselstrafik Boligvejene, der strækker sig som Kamtakker ind i Boligkvarteret. Imellem Takkerne ligger et System af grønne Veje, de fredelige Stier, der er Udløbere af Parkbæltet. I Virkeligheden adskiller denne Bydannelse sig ikke fra mange danske Provinsbyer, hvor Bebyggelsen ligger omkring en enkelt Algade, og hvor Husene alle har Haver til Bagstien, der fører ud til Vejler og Enge, der er naturlige Tumlepladser. Nogle Steder fortsætter Vejen bag Haverne ud i Terrænet i beplantede Stier. *Dem bør man hæge om.* I Nutidens og Fremtidens Byplaner er den *fredelige Fodgængersti* og Cyklesti en lige saa *nødvendig Bestanddel* som den effektive Hovedfærdselsaare.

Tendensen i moderne Byplanlægning gaar som allerede nævnt imod Specialisering. Men den er kun mulig, naar Planlægningen i Forvejen er meget *nøje overvejet*. En Vej maa forud planlægges til et bestemt Formaal, til enten at være Hovedvej eller blot Boligvej. Man maa have besluttet, om et Kvarter skal være Fabrikskvarter eller blot Boligkvarter, om det skal have høj Bebyggelse eller lav Bebyggelse, og saa maa man prøve alle Midler til at gennemføre, det man har besluttet. Det er ikke et Overgreb mod Ejendomsretten, men en Beskyttelse af den. At købe en Grund og bygge paa den er for de fleste Mennesker en stor og vigtig Beslutning, og de bør i Forvejen været sikret imod, at deres Planer bliver kuldkastet ved Naboens tilfældige Foranstaltninger. Man maa vide, hvad den Jord man køber, er værd, og hvad den kan bruges til. Hvis man har købt den til en Villa, og der bag efter bliver bygget Fabrikker ved Siden af, er man narret.

Og det er man ogsaa, hvis høje Huse skyder op og forringer Havernes Intimitet og dermed hele Ejendommens Værdi. Denne Specialisering kunde se ud som et rent og skært Nytteprincip. Den indeholder ogsaa en betydelig æstetisk Værdi. Naar vi ser paa Stationsbyer og paa Hovedstadens og Købstædernes Forstæder, hvor man endnu ikke har fundet en afklaret Form for den moderne Bydannelse, føler man, hvor kaotisk Virkningen er i Sammenligning med de gamle Byer, der staar som Minder om en tidligere Tids Kultur. Man har en Tid troet, at man kunde forbedre Sagen ved yderligere at tilsløre Formerne, ved at indføre Bizarrerier, der skulde minde om romantiske Middelalderstæder, ved at knække Gaderne lidt i Stedet for at føre dem lige ud. Men at gøre noget med Vilje, saa det skal se ud, som det er tilfældigt, kan kun blive Affektion. Den sande Lære, den gamle By kan give os, er netop, at den virker stærkt ved sin afklarede Form. En anset Byplantekniker har fornylig i en Artikel skrevet følgende om Banegaardspladsernes Udformning: „Selve Stationsbygningen maa først og fremmest præge Pladsen, dernæst de omgivende Bygninger og endelig vil lidt grønt gøre en god Virkning“.

Det er i vore Dage en almindelig Anskuelse, at „lidt grønt“, det vil sige umotiverede Haveanlæg, altid gør en god Virkning. I den Henseende var de gamle Byer meget klarere, og vi kan lære af dem. Husene laa helt fremme mod de brolagte Gader, der førte til et stort firkantet Torv, der laa som en udelt Plads. Det grønne fandtes bag Husene, hvor det rigtigt kunde udfolde sig i Haverne. Hvis man har en saadan stor, regelmæssig Plads, bør man forstaa, at det er en Værdi, som man ikke bør miste. Den er som en Festsal i Byens store Hus, og dér hører Pelargonier og lidt grønt ikke hjemme. Neu Brandenburg, der oprindeligt havde et stort Torv ligesom Køge, har senere faaet det ødelagt, og selv om det er saa statelige Bygninger som et Slot og et Raadhus, der er blevet bygget der, har det dog forringet hele Byens An-

seelse, og Bygningerne kan ikke opveje Tabet af den regelmæssige udelte Torveplads. En anden Ting, som er fin ved Køges Plan, er Kirkens Beliggenhed isoleret fra Torvet. Det er nydeligt, at den ligger mellem Husene og hæver sit Taarn op over Kirkestræde, den kommer til at se dobbelt stor ud mellem de smaa Bygninger. I nyere Tid har man mange Steder frilagt gamle Kirker og for sent opdaget, at de kom til at se mindre ud og har mistet deres faste Tilknytning til Byens øvrige Bebyggelse.

Ligesom man skal beskytte de store, regulerede Pladser for uvedkommende Beplantning, maa man paa den anden Side, hvor der er værdifuld Beplantning, for Eksempel gamle Alléer, holde Husene paa Afstand, for de forliges ikke godt sammen. Træerne skygger for Husene, og den moderne Vejbefæstelse og de store Bygninger ender med at dræbe Træerne. Det er smukt, naar man i en fredelig Gade har enkelte Træer staaende foran Husene, og naar de er opstammet, saa de nok staar som et Tag ud over Fortovet, men alligevel ikke røver Lyset fra Huset; men man kan kun have det, hvor Trafikken er ringe, og man kan vanskeligt skabe det paany, det er smukt, fordi Træerne har faaet Lov at blive store, saa de kan ses ned igennem hele Gaden. Det er bedre at have et eller to Træer, der syner langt væk, end en hel Række vantrevne og forkrøblede kommunale Elme. I alle Ting gælder det, at man skal gøre det, man gør, saa helt og stort som mulig, en Landevej skal være en Landevej og et Torv et Torv. Der skal være Steder for Trafik og Steder for Hvile, og det er ikke mere forkert i Dag at bruge sin Fornuft ved Planlægningen, end det var den Gang, da man i det trettende Aarhundrede planlagde Byen Køge.

F E N S M A R K

AF PROFESSOR DR. VILH. ANDERSEN

ST. HANS AFTEN for tolv Aar siden gik der op til dette Sted et Sommer-i-By-Tog af Sognets Ungdom. Der var baade Heksen og Narren, og Majgreven mellem vaabenføre Karle og Majinden i en Blomstervogn som en anden Rosenbrud bag ved et helt Tog af smaa Piger i hvide Kjoler med smaa Flag i Haanden og Kranse af Kornblomster om Haaret. Her, hvor Landevejen svinger om Præstegaarden, var der tuet en Grønhøj; paa Højen var der rejst en Sten, som Karlene i Sognet i et Par Ugers Tid havde flyttet op fra Mosen med et Nap hver Fyraften. Paa Stenen, som da blev afsløret, stod Chr. Winthers Navn under hans Portrætmedaljon (af Ludvig Brandstrup).

Man kan sige, at Chr. Winther den Dag blev ført hjem. I sit Digt om Sjælland havde han ønsket at hvile paa en Eng under Grønsværen, og en Snes Aar efter i Digtet „Natteleje“, som han først lod trykke et Par Aar før sin Død gentaget sit Ønske: „helst under Græsset og i Læ/ af et bredskygget Bøgetræ,/ som staar afsides paa en Mark“, med en beskeden Indskrift, „med Kniv i Træets glatte Bark:/ Her hviler under grønne Tilje/ C. Winther meget mod sin Vilje“. Det var i alt Fald mod hans Vilje, at han kom til at dø udenfor Sjælland, i Paris, En offentlig Indsamling indbragte saa meget, at hans Lig efter en Drøftelse, hvorunder Fensmark ogsaa blev næv-

net som hans Hviested, kunde begravet højtideligt fra Frue Kirke paa Holmens Kirkegaard, som han selv til sidst havde tænkt sig. Paa Graven staar under to Hængebøge en rød Sten af sleben Granit med Medaljon efter Bissens Buste og Indskriften: Christian Winther, født i Fensmark 29. Juli 1796, død i Paris 30. December 1876.

Chr. Winther var ikke ti Aar gammel, da han for sin Skolegangs Skyld forlod Fensmark, som han paa Grund af sin Faders Sygdom og snart paafølgende Død (som Præst i Ulsø) aldrig saa igen. Alligevel er det her, han har hjemme. Hans Slægt har Rod her i Egnen. Hans Oldefar var ligesom sin mere bekendte Samtidige, Per Degn i Erasmus Montanus, en af de Slagelse Degne, der fra Hans Mikkelsen Ravns Tid havde Ry for deres Sang og Musik; han var endogsaa Degn paa „Bjerget“, i alt Fald i Munkebjergby. Bedstefaderen var teologisk Kandidat og Lektie-Hører i Slagelse. Faderen var i sin Ungdom Huslærer hos Chr. Drewsen og Ven med Rahbek og der Hegerske Familie; Kamme Rahbek synes at have haft en Finger med i Spillet, da han blev kaldet til Fensmark (af Major Post paa Broksø). Med sine Forfædre paa Mandssiden havde Digteren til fælles den teologiske Attestats (med Haud illaudabilis) og den Skolemesterlyst, der løb ved Siden af hans Sangerkald, jævnlig dog med det Resultat, at han forelskede sig i sine kvindelige Disciple. Den Hjemstavnsoplysning, hvorfor dette Møde er et Udtryk, vilde ikke være ham fremmed. Til Molbechs Dialekteleksikon indsendte han en laaland-falstersk Ord-samling, han nedskrev Folkemelodier og udgav Kæmpeviser. I hans Digtersprog er der gammeldansk Kerne; hans Yndlingslæsning var Langebeks Danske Magasin og Pontoppidans Atlas; den sidste Bog har efter hans egen Tilstaaelse begejstret ham mere til Produktion end Oehenschlägers Poesi; man mærker Spor af denne Inspiration i Digtet Sjælland. Han kunde meget vel, som han ønskede, være bleven Ingemanns Efterfølger som Lærer i Dansk ved Soro Akademi og have givet Faget — Historie, Sprog

og Litteratur — den reelle Bund af Hjemstavn, som Romantikeren ikke havde Greb paa.

Mest lignede han dog sin mødrene Slægt. Morfaren, der havde gaaet i Slagelse og haft hans Farfar til Lærer, var baade som Præst, Lærer og Forfatter en Naturevangelist i Rousseaus Aand. Moderen, Johanne Borchsenius, var bleven opdraget i Nabesognet til Fensmark i Aversi

Fensmark Præstegaard.

Præstegaard og paavirket fra Tybjerggaard, om ikke af Før-Grundtvigianeren, den stortalende Tyge Rothe selv, saa af hans storhjernede Hustru Karen Bjørn; hun synes at have været hendes Forbillede. Ikke blot i det ydre — som ældre gik hun i sort Silkekjole og Kniplingsæt — var hun ingen almindelig Præstekone. Chr. Winther, der bar hende paa Hænder, stundom bogstavelig, da hun var fin og lille, husker (i „Flugten til Amerika“) den moderlig-myndige Stemme; hun kunde gøre Fyldest for den Titel, hun fik af Bønderne i Købelev paa Laaland, hvor hun efter sin Mands Død havde ægtet Poul Møllers Fader,

Stiftsprovsten; de kaldte hende „Hr. Fruen“. Sammen med sin første Mand opdrog og underviste hun i Fensmark tredive unge Piger, bl. a. Finansraad Koes Døtre, der siden blev gift med P. O. Brøndsted og Holger Aagaard paa Iselingen. Mens Poul Møller var sin Fars Søn og hans Dannelse en Omdannelse af Fædrenes Latin, var Chr. Winther sin Mors Dreng. Hans Kundskab i de moderne Sprog, ogsaa Italiensk, og Læsning i deres Litteratur er en Fortsættelse af Kursuset i Fensmark Præstegaard.

Ogsaa paa en anden Maade blev dette Kursus afgørende for hans Skæbne. Hans eneste mandlige Legekammerat var, som fortalt i Digtet „En Ven“, en Puddelhund. Hans Selskab var de unge Piger, han var en Pige-dreng eller med et Udtryk fra de gamle Viser en Jomfrusvend, og blev ved med at være det. „Og Kvinderne de søde (siger Folmer Sanger), ihvor jeg træder op,/ mig bære huldt i Møde Rosens og Liljens Knop“. Han havde saa svært ved at komme „til En“, som han som halvhundredaarig kaldte sin Kærligheds Højsang, fordi han var fortryllet af Toheden eller Flerheden. Konstellationen fra Præstegaarden kommer Gang paa Gang igen i hans Liv og naturligvis i hans Digtning: i Nykøbing mellem Rektor Blochs Døtre, i Købelev mellem Stedsøstre, i Lyngby, hvor han var Huslærer i en københavnsk Familie og fandt sin Rose, men for Fuldstændigheds Skyld forlovede sig med hendes Komplement. Et lille Træk fra denne Kærlighedens Forgaard i Præstegaardshaven er opbevaret. Børnene havde hver et Havestykke at passe. Vil du luge for mig, Ragna! sagde Drengen til en af sine Legesøstre, saa skal jeg sidde oppe i Træet og spille Violin for dig. En sjællandsk Præstedatter har givet en Skildring af ham fra hans Studenteraar, da hun selv var en lille Pige; man har let ved at føre den tilbage til Billedet af den lille Amor i Rosengaarden. Han var med hendes energiske Udtryk „behagelig“, velskabt, med smaa Hænder og Fødder, men mandligt muskuløs, høj Pande,

fint kroget Næse, røde Læber, Smilehuller, et straalende Smil, „glansfuldt“, sagde hun, og en meget blød og vellydende, næsten kælen Stemme. Med det sidste Træk stemmer det, at han aldrig kunde lide, der blev sat Musik til hans Sange.

Præstegaarden selv kalder han paa det eneste Sted, hvor han omtaler den direkte, i det nævnte Digt „min Faders ydmyge Præstebo“. Den er nu ombygget ligesom Kirketaarnet, der lige til hans Død havde sit morsomme Pyramidetag. I den østlige Fløj var Stuehuset; der var Drengens Kammer mellem Forældrenes Soveværelse og Folkestuen; fra Vinduet i den højtliggende Gaard havde han det Udsyn, som han har fastholdt i „En Ven“: „Hvor Fensmark hæver sit Kirketelt (Ordet er altsaa ikke fremkaldt af Rimnød)/ med den røde Top imod Sky/ og smiler over til Gisselfeld/ og til Vester-Egede By (som ikke kan ses fra Fensmark)/ og ned til Mosen, hvor Tørvene gro/, til Broksø bag Skovens Hang (nu delvis spærret af Glasværkets Bygninger)“. Han har endogsaa indsat denne Udsigt mellem de sjællandske Monumenter i Digtet Sjælland: „Fra Højden over Skoven viser Gisselfeld sin Pragt,/ i den friske grønne Mose er Holmegaarden lagt“.

Modsætningen mellem denne Pragt og den tarvelige Præstegaard gik ham til Hjertet. Han bevarede hele sit Liv en Sky for, hvad han i et Digt fra sin Udenlandsrejse kaldte „de høje Steder“. Ogsaa de høje Sale undgik han; sit ypperste Digt skrev han i Huset hos sin Hustru paa en Hybel i en Villa ved Dyrehaven, der mindede ham om Kvistværrelserne i en Præstegaard. I denne Jævnhed lignede han sin Fader, Rahbeks Studenterkammerat. I et Brev til Fru Rahbek efter Mandens Død omtaler hans herregaardsvante Moder ham spøgende som „en naragtig Person“. En hel Formiddag havde han med tusinde Indvendinger vægret sig ved at tage med til Nysø. Naar jeg en Gang bliver Landsbypræst, sagde han heftigt, skal ingen faa mig til at gøre Visitter over min Stand. Deri vil De genkende hans Fader, skriver Moderen. Chr. Win-

thers Faddere var Gaardmændene i Fensmark By og fire Humænd.

Denne Præstegaard, denne Landsby og denne Egn blev Grundbilledet i Chr. Winthers Digtning og samtidig med Blichers første jyske Noveller det første poetiske Hjemstavnsbillede i den danske Litteratur. Sin første Bog udgav han, der var meget kritisk, især mod sig selv, i 1828, da han var 32 Aar. Den endte med den Samling „Træsnit“, der først gjorde ham til „Sjællands Digter“. Om dem skrev han nogle Aar efter til en Kritiker (Chr. Molbech), der havde kaldt dem „nederlandske Billeder“, at Savnet af saadanne Billeder i den danske Litteratur kom af, at Forfatterne af Hverdagshistorier o. lign. aldrig havde været i Berøring med de lavere Klasser i eller udenfor Hovedstaden, „i hvis Liv der dog, naar man kender det ret, rører sig en større Mangfoldighed af poetiske Elementer, end man nogen Sinde aner i Salonerne“. I sine senere Aar havde han megen Sympati for Exner. Ja, ved De hvad, sagde han drillende til Kunsthistorikeren Høyen, da de sammen gik ud af det sextinske Kapel, naar jeg maa faa Exners Billeder hjemme paa Galleriet, maa De for mig gerne beholde Rafael.

De første af disse Digte skrev han i de tre Aar fra 1821 til 1824, da han var i Købelev Præstegaard for under Stedfaderens Vejledning at læse til teologisk Eksamen, de har ogsaa i Sprogform og Stedfarve kendeligt laalandsk Præg, de senere, især det ypperste, „Henrik og Else“, har sydsjællandsk Skueplads. Med Samlingen som Helhed har han baaret sig ad som i et samtidigt Digt „Afsked“, der er skrevet i Købelev, men ender med den Forsikring, at hvis „Sjællands Blomstervang“ gemmer et mere trofast Hjerter end hans, vil han aldrig skrive Elskovsviser mere. (Det er mod hans Sædvane tre Løgne i en Linje!) Hovedsagen i Træsnittene er Billedet af Landsbyen, der her for første Gang — efter Peder Palladius' Visitatsbog, Holbergs Bondekomedier og Th. Thaarups dramatiske Idyller — fremtræder i fuld poetisk Belysning, fuldkom-

men korrekt som i Poul Møllers „Lægdsgaarden i Ølseby-
magle“ i Udenværker og Indbo, i Sæder og Klæder og helt
konkret som de gamle Bonde-Practica i Opgivelsen af
Aaret og Dagens Tider: „da Korn var sat i Hæs“ (d. e.
ud paa Efteraaret) eller: „paa Gadekæret vipped knap det
fine Gaasedun“ (lummer Sommereftermiddag). Hvis Kø-
belev vil strides med Fensmark om Æren for Chr. Win-
thers Træsnit ligesom de syv Stæder i Oldtiden om Ho-
mer, maa man kunne forlige dem med Henvisning til Be-
gyndelseslinjen i det sidste af dem: „Jacob og Lone“:

Nina Lund fot.

Mindestenen i Fensmark.

„Hvor Landevejen løber midt i Tersingeby“. Tersinge fin-
des ikke paa Kortet; i Fensmark snor Landevejen sig
gennem Byen omkring Præstegaarden, i Købelev gik den
lige igennem dens Have. Om Præstegaarden selv er der
ikke Tale i disse Digte; til Gengæld er den Skuepladsen
for de fleste af Chr. Winthers Fortællinger paa Prosa
indtil hans sidste Tid. I hans Fortællinger paa Vers fore-
kommer den stundom, i „Annette“ og „En Novelle“, i et
Lillebillede som Præstens Enkesæde. Chr. Winther var
imod enhver Afbildning af sine Livsforhold i sin Poesi.
Var han virkelig blevet Præst paa Landet, havde han
næppe kunnet skrive den. Nu kunde han det, da Barn-
domsbilledet fra Fensmark og Ungdomsbilledet fra Købe-

lev løb sammen i hans Fantasi og supplerede hinanden ligesom de kønne Piger.

Et af Træsnittene „Svend og Inger“, der ligesom „Henrik og Else“ har sjællandsk Skueplads, begynder med et Billede af en Vandmølle, der kommer igen i „Hjortens Flugt“. Ogsaa den ridderligé Hovedperson deri, Kay Lykke, Ejeren af Gisselfeld, skulde fra først af have været en Hovedperson (siden Junker Strange) i det store sjællandske Digt. Deri er Chr. Winther vendt tilbage til sin Barndomsegn. Kildemarkedet i Forspillet kunde være fra Mogenstrup; Møllen er paa det nærmeste den nu nedlagte Vandmølle ved Vindbyholt, hvor jeg har hørt Historien om Hjorterytteren (som Winther har fra Es. Fleischers Naturhistorie) fortalt som et stedligt Sagn; med Udsigten fra Banken ovenover, der er spejltro gengivet i Digtet, var Winther fortrolig fra sine Ferierejser, det er hans Blik ind i det forjættede Land; Herreborgen, hvor Ivar Bugge bor, er Holmegaarden; paa Feddet og paa Aasen ved Næstved har Taterkvinden og hendes Tøs deres Tilhold. Men andre af Digtets Sange foregaar i Nordsjælland, og Digtet, der vistnok i sin nuværende Form blev planlagt ved Bramsnæs vig i Somrene efter Digterens sene Bryllup, blev som sagt skrevet udenfor Dyrehaven, Slutningen efter en ufrivillig Italia-Rejse paa Møn. Som det gik med Billedet af Landsbyen i Træsnittene, føjede Barndomsminder og senere Indtryk sig sammen til det poetiske Billede af Sjælland i Hjortens Flugt. Endnu ligge før sin Død tænkte Chr. Winther i Paris paa en Prosa-Miniatur af Hjortens Flugt: „Turen gaar fra Humlebæk over Hørsholm, København, Køge, Kallehave, Stege til Klinten“.

Paa den inderligste Maade vendte Chr. Winther tilbage til sit Udspring, da han som gammel fortalte et Træk fra sin Barndom. Paa hans fjerde eller femte Fødselsdag vækkede hans Moder ham før Solopgang og bar ham i Sengetæppet ned til en Høj i Haven med et Lysthus, som endnu kan ses, hvorfra der var fri Udsigt over

Mosen til Gisselfeld. Der satte hun ham paa Bordet, hvorved der ellers blev drukket Te om Aftenen. „Og nu kom det, som var mig tiltænkt. Nu fik jeg Øjnene op og saa den hele brede Dal mellem Fensmark Sogn og det hinsidige ganske opfyldt af Sommerens hvide Taage fra Mosekonens Bryggers. Jeg var saa vidt, at jeg vidste, min Moder vilde forunde mig at se noget dejligt; men nu

Fensmark Kirke.

og alt for længst ved jeg, at hun, netop hun, aldrig havde til Hensigt at vække højere Ideer, Begejstring eller sligt i min unge Sjæl. Der stod en Stjerne paa Himmelen, og den Stjerne glemmer jeg aldrig. Lidt efter lidt kom Solen frem, og det Skuespil, som saa mange Tusind Poeter forgæves har forsøgt at beskrive, oprulledes for mit barnlige Øje. Naar jeg siden har set omtrent det samme, mindedes jeg altid dette første Syn, og det blev altid ufordunklet“.

Udsigten fra Højen har han som sagt gengivet i „En Ven“ og i „Sjælland“. Naturskuespillet har han malet i

Indledningen til Sangen „Skovbroderen“ i „Hjortens Flugt“, der ellers har Motiv fra Klampenborg-Egen i Dyrehaven:

Den korte, lyse Majnat
over Skovens dunkle Træer
var draget hen saa sagte,
og i dæmrende Skær
end tindred Morgenstjernen,
mens højt i Luften hang
den usynlige Lærke
som en Klokke, og klang.

I Skoven var der stille;
kun, som i Børneleg,
den fjerne Kukker lokkede
for Solen, som steg.
Men lidt efter lidt
kom der flere Stemmer til,
og Dagmor blev hilset
med det fulde Orgelspil.

Stjernen især mindedes han kort efter sin Moders Død i 1830 i Digtet „En Sommernat“, der giver Sjælen i hans Poesi. Det begynder og ender med disse to Vers, som er det sjællandske Sidestykke til Goethes „Über allen Gipfeln“:

Højt over Bøgens Top
der gaar en Stjerne op
og skuer ned til Skovens dunkle Kroner,
og dybt fra fjerne Krat
i stille Sommernat
der lyder Nattergalens ømme Toner.

O lad mig, dunkle Jord!
hvad anende jeg tror
bekende for dit tavse Moderhjerter;
du kender bedst mit Savn,
lad snart mig i din Favn
udgræde al min Vemods søde Smerte.

Ro er det afgørende Ord i Goethes Nattesang, men Vemod er Ordet i Chr. Winthers Poesi. Det kommer fra

den Natur, hvormed han er mest fortrolig, Skovens og den lyse Nats. Men det kommer ogsaa fra hans eget Sind. Paa sine gamle Dage kaldte han i et Vers den Maaned, Juli, hvori han var født, for „Aarets rige varme Hjerte“. I det fortællende Digt „En Lykkelig“ har han stillet sit eget Horoskop med disse Ord:

Det var en Julinat, hvis Duft
og Varme fyldte Jord og Luft;
vemodigt alle Stjerner saa
til Blomsterne, som stille laa
i Blund ved Jordens Moderbryst
og drømte sødt om Dagens Lyst.
Guldsolen stod i Løvens Tegn,
som hersked i *den* Himmels Egn,
hvor rige Stjerner denne Nat
sig festligt havde Stævne sat,
for hemmeligt, i enig Pagt ,
at øve deres sjældne Magt.

Men — fortsætter han siden paa et andet Sted, maa-
ske med Tanken paa den gamle Regel, at Præstens
Drenge er de værste — „der siges meget smukt om „Lø-
vens“ Barn — desværre kan han blive dog et Skarn“. Et
Skarn var denne fine Mand mindst af alt, skønt han med
sin glubske Selvkritik mente, at han uden „den Smule
Spillemandstalent“ vilde have været til Ladegaarden. Det
er altsaa ikke derfor, hans Sten nu staar paa en Plads,
der virkelig — det skylder jeg min topografiske Samvit-
tighed at oplyse — i sin Tid var Præstegaardens Mød-
ding. Efter et gammelt Ord er det den, der „sætter Ka-
gen paa Bordet“ i Gaarden. Det gør den nu med sit
Mindesmærke paa en anden Maade, for Fensmark By og
for hele Sjælland. Chr. Winthers Sten staar her i Landsby-
Lindens Sted.

Men Helten i „En Lykkelig“ er en ensom Mand, der
har ofret det Hjem, han skulde have haft, for „den gyldne
Kunst“. Chr. Winther var, ogsaa efter sit Bryllup, en
ensom Mand. Efterbillederne af Præstegaardslivet i hans

Digtning har Præg af et tabt Paradis. Til en af sine Stedsøstre, der havde kaldt hans Bøger for hans Børn, svarede han næsten ærgerligt, at han vilde give hende al sin Poesi for hendes lille Barn. Det er gribende at høre om den gamle Mands Landflygtighed i Paris i de sidste Aar. Før en af Rejserne tilbage til Hjemmet blev han fundet Kl. 5 om Morgenen, tre Timer før Afrejsen, i Salonen fuldt paaklædt, med Hat og Stok. Hjemme svarede han paa et Forundringsudraab af en, der saa ham dyngvaad uden Paraply i et øsende Regnvejr paa Købmagergade: Lad det blot regne, det er jo dansk Regn!

Det var godt, at han kom hjem til sidst, først til København, for en fuldtro Kongens Nytorver var han bleven, lige saa følsom for Resedaduftten fra „Hesten“ som for Roserne i Præstegaardshaven, og saa til Fensmark, som han gik ud fra.

DE STORE HERREGAARDE I ØSTSJÆLLAND INDTIL 1788

EN OVERSIGT VED EJLER HAUGSTED

SPREDT over Danmarks Land ligger de gamle, store Herregaarde, der spejler deres tykke, røde Mure i Borggrave og omgives af Park, Skov, Agerland og Eng; men de er ujævnt fordelt: i Vest- og Midtjylland er der nu kun faa, de ligger tættere langs Halvøens indskaarne Østkyst og paa Øerne, og i de ganske enkelte Egne, der har har frembudt særlig gunstige Betingelser for Godsdannelse, grænser de næsten op til hverandre.

En saadan Herregaardsegn er Østsjælland, Landet mellem Køgebugt og Faksebugt, Bjevverskov, Stevns og Fakse samt den østre Del af Ringsted Herred. Paa dette lille Omraade ligger fem af de „store Steder“ Vallø Stift, Gjorslev, Vemmetofte Kloster, Gisselfeld Kloster og Bregentved, hver med sine Avlsgaarde, hvoraf en Del nu er solgt fra, desuden adskillige andre store Gaarde, som Gammel Køgegaard (i Ramsø Herred) Juellund, Jomfruens Egede, Lystrup, Rosendal, Strandegaard, Lindersvold.

Middelalderen.

Ved Hjælp af Dokumenter kan vi følge adskillige af disse store Gaarde tilbage til det 14. Aarhundrede, og vi kan opstille nogenlunde fuldstændige Ejerlister tilbage til Valdemar Atterdag († 1375), ja undertiden til Erik Menveds († 1319) Tid.

De Gaarde, som vi skimter i Lyset af de kortfattede Pergamentzer, er gennemgaaende smaa. Deres Areal er ikke ret mange Gange større end en almindelig Bondegaards, deres Fæstegaarde er faa og deres Bygninger meget beskedne og utrolig primitive. En verdslig Stormands Rigdom og Magt beroede paa Besiddelsen af mange, men smaa Gaarde, der kunde ligge spredt over hele Landet.

Den anseligste var utvivlsomt *Vallø*, der paa Valdemar Atterdags Tid tilhørte en af denne Konges betroede Mænd, Bo Falk, og paa Christiern I's Oluf Axelsen Thott, Lensmanden paa Gulland († 1464). Hans Datter bragte Gaarden til Rigens Hofmester under Christiern II, Niels Eriksen Rosenkrantz († 1516).

Vemmetofte tilhørte paa Dronning Margrethes Tid Drosten Jens Andersen Brok og havde i de følgende Aarhundrede i Reglen fælles Ejer med Gammel Estrup ved Randers.

Paa *Gisselfeld* træffer vi Medlemmer af den samme Slægt Falk, som ejede *Vallø*, fra Valdemar Atterdags Tid, indtil den ved Ægteskab kom til Rigsmarsken Eskild Gøye paa Kong Hans Tid.

Bregentved (Bregne-tved) tilhørte fra Dronning Margretes Tid Familien Bydelsbak indtil den under Christiern I blev erhvervet af Niels Pedersen Gyldenstjerne til Aagard i Thy.

Skønt disse Mænd tilhørte Landets første Slægter og adskillige af dem indtog ledende Stillinger i Rigets Styrelse, blegnede de ved Siden af Ejernerne af *Gjorslev*, de Roskilde Bisper. Om Dronning Margretes Kansler Peder Jensen Lodehat meldes det, at han var Fundator Castri Gjordslev (Grundlægger af Borgen G.). Den Borg, han byggede som Hovedgaard for Bispedømmets Gods i Stevns, staaer endnu i noget omdannet Skikkelse. Det er det store korsformede Hus med Midttaarn, der er Hovedbygning paa det nuværende *Gjorslev*. I de hvælvede Kældre samledes Bispestolens Naturalieafgifter fra dens Gods i Stevns, og i de høje søjlebaarne Sale, hvis Hvælvingers

Slutsten prydes med Vaabenskjoide kunde „vor kære naadige Herre Bispen“ stævne til Fest eller til Raadslagning.

Ligesom Domkirken knejsede over Borgernes lerklinede Hytter, har Gjorslevs Kridtstensborg raget op over de verdslige Herremænds smaa, skumle Borgtaarne og Bindingsværksgaarde.

Adelsvælden.

Dette Billede forandredes fuldstændigt i det 16. Aarhundrede. I 1536 stor Kongemagten og Højadelen som Sejrherrer. Det var ikke blot Gudstjenesten, der blev ændret. Som Kirkens Herre tilegnede Kongen sig Bispernes Myndighedsomraader, Magt og Gods, og Herremændene rykkede ind paa Bispernes Gaarde som kongelige Lensmænd og fyldte alle Pladser i Rigens Raad og Styrelse, nu da Prælaterne var borte, og da Borger og Bondes revolutionære Forsøg paa at gøre sig gældende var slaet ned. Men det var ikke blot politisk og socialt, at den danske Herremandsstand gjorde et Spring opad, den oplevede ogsaa en mægtig økonomisk Fremgang, der var en Følge af de stærkt stigende Priser paa Fødemidler. Studenes, Hestenes og Kornets forøgede Værdi stimulerede Produktionen og medvirkede til, at Landbruget blev lagt om, saaledes at Stordriften blev almindelig. En Herremands Besiddelse bestod af Gaard og Gods; den ved Nedlægning af Bøndergaarde stærkt forøgede Gaard blev dreven ved Hjælp af hoveripligtige Fæstebønder paa Godset, der saavidt muligt samledes omkring Gaarden. Tiendekorn fra Godsets Kirker anvendtes til Fedning af Stude.

Foregangsmanden i hele denne Udvikling var Peder Oxe til *Gisselfeld*; det 16 Aarhundredes ypperste Statsmand herhjemme, den danske Adels første Mand. Der var Strid mellem Oxer og Gøyer om Gisselfeld, og det saa ud til, at Christian IIIs Rigshofmester Mogens Gøye skulde føje denne store Besiddelse til sine øvrige mange Godser. Men Oxernes Sag blev ført med saa stor Snildhed og Dygtighed af den knap 20-aarige Peder Oxe, der

var Mogens Gøyes Dattersøn, at Rettertinget maatte anerkende Oxernes Ret til Gaarden, hvor snart efter den unge Mand red ind som Herre (1545). Med rastløs Iver skabte han her Mønstret paa det danske Storgods. Omkring den ypperligt drevne Gaard laa der — samlet ved Arv og Køb — 167 Gaarde, 6 Vandmøller og 40 Huse, desuden svaredes der Landgilde af 80 Gaarde spredt over hele Sjælland; det gamle Gisselfeld, der var plyndret i Grevefejden, blev revet ned, og paa et nyt Sted byggede han det nuværende, en stor trefløjet Renæssancegaard med mange høje, lyse Rum; men den blev forsynet med Vægtergange og Skoldehuller og værnet af brede Grave og Udenværker. Grevefejden var ikke glempt.

Først da Peder Oxe 1566 var kaldt hjem fra Landflygtigheden for at redde Landet — hvad han ogsaa gjorde — og havde taget Styret som Rigshofmester, giftede han sig med Fru Mette Rosenkrantz til Vester Vallø, (Øster Vallø tilhørte hendes Søster Birgitte). Ægteskabet blev barnløst.

Da Fru Mette ved sin Mands Død 1575 fik meget store Midler at raade over (hun sad, som vi vilde sige, i uskiftet Bo) begyndte hun „at bygge dette store Hus og disse to store Taarne her paa Vallø... Fanget det under Spær og Tag 1586“. (Indskrift over Porten). Det er altsaa Indgangsfløjen mod Syd med den rige Portal flankeret af et rundt og et firkantet Taarn og et Stykke af Vestfløjen, der skyldes Fru Mette, den ejendommeligste Del af det storslaaede Slot, der vokser op i Løbet af de følgende halvandet hundrede Aar. Da Christen Skeel til Fusingø ved Køb havde føjet Øster Vallø til Vester Vallø og dermed gjort Vallø til et meget stort Gods, foretog han store Byggearbejder (Vestfløjen blev forlænget og Taarnene forhøjede).

Mens Vallø blev samlet, blev Gisselfelds Gods efter Fru Mettes Død spredt ved Skifte i Oxernes Slægt; Gaarden og en Del af Fæstegodset kom ved Giftermaal til Lykkerne.

Bregentved tilhørte i det 16. Aarh. Familien Krognos fra Bollerup i Skaane; Mourids Olsen var gift med Mogens Gøyes Datter Eline, og Oluf Mouridsen ægtede Frederik IIs Ungdomselskede Anna Hardenberg († 1589), der sad Enke i 16 Aar paa den gamle, beskedne Gaard, plaget af Mandens Arving, den jordgridske Christoffer Gøye.

Af de følgende Ejere skal kun nævnes Frederik Urne, Christian IV's Lensmand paa Kronborg, fordi det er ham, der lagde Grunden til *Bregentveds* senere Storhed ved

Anna Sørensen, fot.

Bregentved.

Køb af Gods og Skove; han har vistnok ogsaa bygget til paa den gamle Borggaard.

Vemmetofte, der en Tid var splittet i to Parter ved Arvedeling, blev samlet af Slægten Broks sidste Mand, den højtansete godsrige Eské Brok, Lensmand paa Dronningborg (Randers), † 1625. Hans Svigersøn Tyge Brahe, der indrettede Kapellet, døde saa forgældet 1640, at Arvingerne maatte sælge Gaard og Gods.

Bispeborgen *Gjorslev* blev med Roskildebispens øvrige Gods inddraget under Kronen 1536, men allerede 1540 skænket til Tyskeren Peder Svave, der havde været Huslærer hos Christian III og havde været Kongen en nyttig Mand; han maatte, inden han fik Gaarden, forpligte sig til at blive i Landet og ægte en dansk Jomfru. 1630

købtes Gjorslev af Kansleren Just Høeg, der udvidede Hovedgaarden og ved Mageskifte samlede Godset i Nærheden. Han byggede Nordfløjen og efterlod Gaarden til Sønnen Stig Høeg, der efter 10 Aars Forløb var saa for-gældet, at han maatte gaa fra den.

Enevælden.

Henimod Midten af Aarhundredet ramtes den danske Adel af økonomisk Nedgang, hvis Hovedårsag var de daarlige Tider for Landbruget, men Degeneration indenfor den lille Kreds af Slægter, der ikke optog ret mange nye, gjorde sig ogsaa gældende.

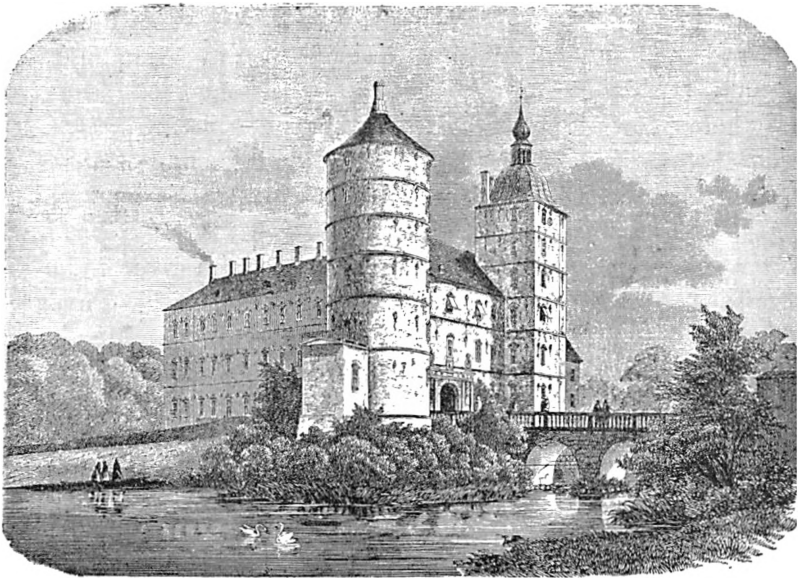
Da saa det Slægtled, som Ansvar for Svenskekri- gene kom til at hvile paa, aldeles ikke magtede de Opga- ver, der blev stillet, var det ude med disse Slægters poli- tiske og sociale Magtstilling.

Det var Kongen og København, der reddede Riget fra Undergang, og det blev Kongen og København, der paatog sig at reorganisere det udplyndrede og forarmede to Trediedels Rige, der var tilbage efter Tabet af Øst- danmark. Den nye Regeringsform blev den i København centraliserede Enevælde, der beviste sin Livskraft ved at gælde i næsten 200 Aar. Indenfor dens Rammer blev der udført et meget stort Reformarbejde, ikke mindst paa Landbrugets Omraade. Den danske Adel mistede sin Ene- ret til at eje Sædegaarde. Ved det store Udlæg af Kron- gods til Kreditorerne opstod en Mængde nye private God- ser. Ved Landbolovgivningen 1672—82 blev Godsejernes Rettigheder og Pligter slaaet fast. Til Gengæld for Fri- hed for Hartkornsskat af Hovedgaarden skulde Ejerne indestaa for og opkræve denne Skat af Godset. Ved Ma- joratslovene blev det tilladt Ejere af store Godser at op- rette Grevskaber, Friherskaber og Stamhuse, der udelte gik i Arv efter bestemte Regler.

Den nye Tids forandrede Forhold gjorde sig øjeblik- kelig gældende i vor Egn.

Paa *Gisselfeld* udfolder Enevoldskongen sin Magt

paa en lidet tiltalende Maade. Ejeren, den godsrige Kay Lykke, blev for en uartig Ytring i et Privatbrev om Dronningen dømt fra Ære, Liv og Gods. Gisselfeld, der sammen med hans øvrige Gods blev inddraget under Kronen, blev skænket til Kronprinsen, der ved sin Tronbestigelse mageskiftede det bort til Feltherren Hans Schack. Efter holstensk Mønster nedlagde han hele Hæsedede By og ud-

Vullø Slot før Branden. (Ill. Tidende).

videde Hovedgaarden til 1800 Td. Land. For at drive dette uhyre Areal overlæssede han Bønderne med Hoveri, hvoraf Følgen blev, at de rømmede i stort Tal; men den dygtige Adam Levin Knuth forøgede Godset og littede derved Byrderne for den enkelte. Det var et stort (2100 Td. H.) og forholdsvis velordnet Gods, som Christian V's Søn med Sofie Amalie Moth, Christian Gyldenløve, 1699 købt af Knuths Arvinger. Han indrettede sig fyrsteligt paa Peder Oxes Borg, men døde meget ung 1703, efter i sit Testamente at have bestemt, at Gisselfeld efter hans

Hustrus Død skulde yde Klosterhæving til 16 adelige Jomfruer. Hans Enke, „hendes høje Naade“, Fru Dorte Krag overlevede sin Mand i over 50 Aar og førte et meget ødselt Liv, saa det var et forgældet og slet ordnet Gods, som hendes Sønesøn, Grev Frederik Christian Danneskiold Samsøe, overtog ved hendes Død 1754 med Forpligtelsen til at oprette Klosteret.

Det lykkedes ham ved Bortsalg af Indbo og en Del af Godset at bringe Gælden ned, og takket være dygtig Administration og de opadgaaende Tiders Virkninger, kunde han lade Klosteret træde i Virksomhed og lægge Grunden for dets senere Udvikling.

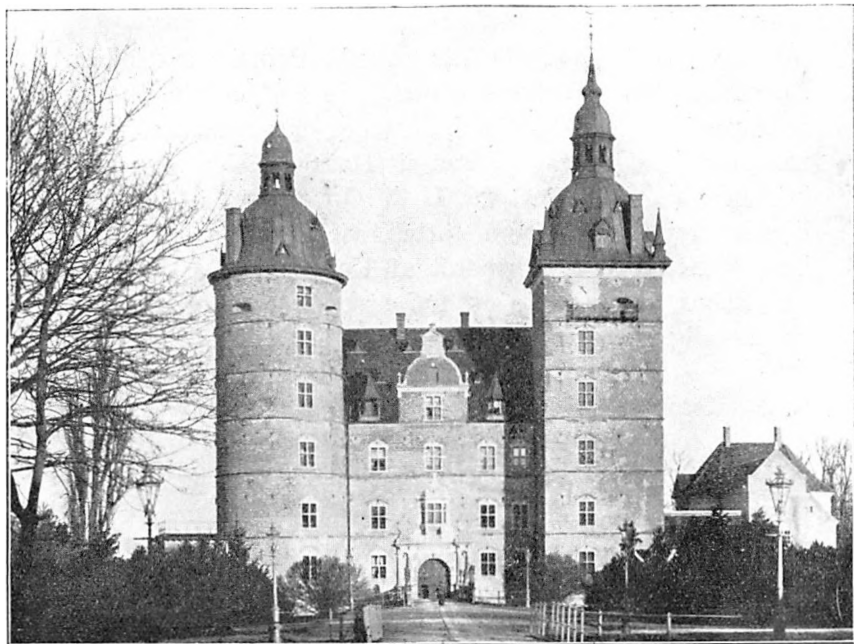
Hans Søn, Grev Christian Conrad Sophus Danneskiold-Samsøe, var Brødrene Reventlows Aandsfrænde og gjorde et stort, men lidet paaskønnet Arbejde for at bedre Bøndernes Kaar og indrette Skoler. Molbech giver en begejstret Skildring af Hjemmet paa Gisselfeld, hvor Grundtvig var en kærkommen Gæst og paa mange Maader fandt Støtte.

Vallø, der tilhørte Skeelerne til 1704, blev 1707 købt af Kong Frederik IV, der 1713 her oprettede et Grevskab, som han skænkede sin elskede Anna Sophie Reventlow. Det blev hendes Yndlingsopholdssted; og hun byggede — mærkelig nok i det 16. Aarhundredes Stil — Nordfløjen. Slottets Indre blev udstyret med Kaminer og Stuklofter i Tidens Smag, og der blev indrettet en Kirke. Men hun fik ikke Lov til at bo i dette skønne kongelige Landslot som Enkedronning. Christian VI tvang hende til at afstaa det, og hun henlevede sit triste Enkeliv paa Clausholm, mens *Vallø* af Kongen blev skænket til Dronning Sophie Magdalene, der afsluttede Byggearbejderne ved paa Borggaardens Østside at lade Thurah opføre det hvide Stift (1735—38), som hun senere forhøjede med en anden Etage.

Paa sin Fødselsdag d. 28. Nov. 1737 oprettede hun af Grevskabet „Det kongelige Frøichen Stift *Vallø*“, som hun Aaret efter indviede med stor Højtidelighed. Lige til sin

Død 1770 havde hun Overledelsen af sin Stiftelse som Overdirektrice.

Ogsaa *Vemmetofte* kom i Kongefamiliens Eje, idet Christian Vs Dronning, Charlotte Amalie, 1694 købte den. Hun var en af Landets største Godsejere og en meget energisk og virkelysten Dame, der ved Nedlægning af

Vallø.

Bøndergaarde fordoblede Hovedgaardens Areal og genoprettede Højstrup. Dette store og velordnede Gods tilfaldt ved hendes Død 1714 hendes Søn Prins Carl. Han udvidede og moderniserede den gamle Hovedbygning, der hvilede paa Kældre fra Lave Broks Tid (ca. 1500) og anlagde en stor og skøn Have. Da Frederik IV 1721 gjorde Anna Sophie til Danmarks Dronning, flyttede han og Søsteren Sophie Hedvig til *Vemmetofte*, hvor de indrettede et Hof og boede Sommer og Vinter. Der opstod et

Modsetsningsforhold mellem Anna Sophies Valløkreds og Prinsen og Prinsessen paa Vemmetofte, der afbrød Forbindelsen med deres Broder Kongen og sluttede sig nøje til Kronprinsen. Da Anna Sophie ved Kongens Død blev sendt til Clausholm, maatte hendes Venner forsvinde fra Regeringen, og det blev Mænd fra Vemmetoftekredsen, der blev Christian VI's Ministre, Plessen, Løvenørn og Ivar Rosenkrantz.

Ved Prinsens Død 1729 arvede Prinsessen Godset. De mange Forbedringer og den dyre Hofholdning havde paadraget det en Del Gæld, som det dog lykkedes hende næsten helt at afdrage. Paa sit Dødsleje 1735 skænkede hun hele sit Gods 1626 Td. H. til Oprettelsen af det adelige Frøkenkloster Vemmetofte, hvis Fundats kort efter hendes Død blev konfirmeret af Kongen.

Skønt Vemmetofte nu er helt ombygget, er der med usædvanlig Pietet bevaret en Mængde Minder fra Prinsens og Prinsessens Tid, ikk blot Indbo og Malerier, men ogsaa Haandarbejder og kosteligt indbundne Bøger.

Bregentved blev 1718 købt af Frederik IV til Ryttergods, men da Christian VI nedlagte Distriktet 1730, solgte han Godset til Poul Vendelboe Løvenørn, der udvidede det ved Køb af en stor Del af Tryggvælde Ryttergods og restaurerede den forfaldne Hovedbygning. Ved Løvenørns Død 1740 købte Kongen, der syntes om den af Løvenørn indrettede herskabelige Bolig, Godset af hans Søn for en høj Pris. Da han ikke fik Lov af Dronningen til at forære Bregentved til Enkefyrstinden af Ostfriesland, stod det ubeboet, indtil Frederik V 1747 skænkede det til sin Ven og Overhofmarschal Adam Gottlob Moltke, der under hele denne Konges Regering var Rigets egentlige Styrer. Moltke, der erhvervede meget andet Gods, betragtede Bregentved som sin Hovedbesiddelse og udfoldede her en meget stor Virksomhed. Efter at have erhvervet Juellinge og Thurebyholm oprettede han af disse Godser Grevskaftet Bregentved (2516 Td. H.), og han var overordentlig virksom som Leder af den store

Bedrift. Han udvidede og forskønnede den af Løvenørn anlagte Have og fortsatte Løvenørns Ombygning af det gamle Slot efter Tegninger af Eigtved. Ved Karise Kirke byggede han vel nok det skønneste Gravkapel, der findes

Porten til Vallø set fra Slotsgaarden. (Køge Bys Historie).

i Danmark, et klassisk harmonisk Rum, hvor de faa Marmarsarkofager føjer sig organisk ind i Bygmesteren Harsdorffs Værk.

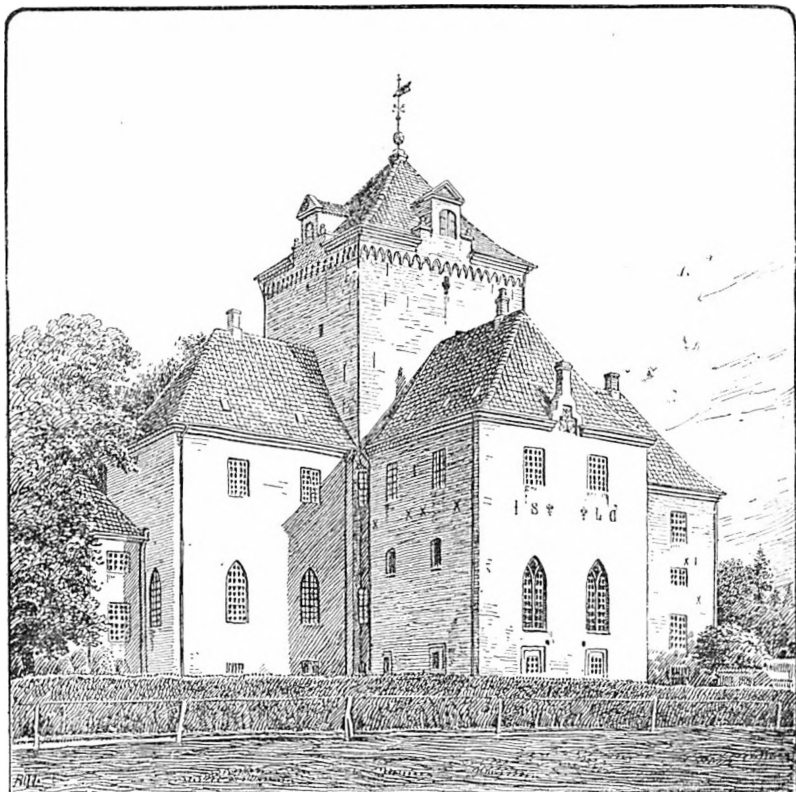
Gjorslev gik 1664 fra Høgeerne over til en af Krigstidens store Spekulanter, Jokum Irgens, der havde tjent

Penge paa Kobber og havde forstrakt Kronen med store Summer, som nu blev tilbagebetalt i Jordegods. Han havde bl. a. erhvervet 1125 Td. H. i Stevns, som han nu forenede med Gjorslev; men som de fleste andre af disse Folk, gik det ogsaa ham galt tilsidst. De store Godser slugte hans Formue; et hollandsk Handelshus gjorde Udlæg i Gjorslev og solgte det snarest muligt med Tab til Dronning Charlotte Amalie, der grundede Storgodset ved at tilkøbe Søholm og Erikstrup med Gods. Dronningen, der flere Gange opholdt sig her, skal have plantet de mægtige Lindetræer og har vistnok moderniseret det middelalderlige Hus ved at ombygge Façaden mod Gaarden og indrette den brede Trappe. Ved Mageskifte med Prins Carl og Sophie Hedvig, blev Frederik IV Ejer af de tre Gaarde og indrettede dem til Ryttergods, men Christian VI solgte dem 1743 til Søren Lintrup, en borgerlig født Handelsmand, der havde tjent en stor Formue som Supercargo i ostindisk Handel. Han blev senere adlet under Navnet Lindencrone. Af to Grunde bør hans Navn nævnes; han har sandsynligvis reddet det gamle Hus fra Ruin ved en grundig Reparation, bl. a. Taarnets nuværende Tagparti stammer fra ham; dernæst var han en af de første Herremænd, der arbejdede ivrigt paa Forbedring af Bøndernes Kaar; 1766 fritog han Gjorslevs Festere for Hoveri, han indførte Arvefæste, oprettede Skoler og Legater, men høstede kun Utak; han var forud for sin Tid.

Da hans Søn 1793 solgte Godset, erhvervedes det for tredie Gang af en borgerlig Handelsmand, der havde tjent Penge, Jacob Brønnum Scavenius, der lige var vendt hjem fra Indien som Ejer af en Formue paa 2 Tønder Guld.

Han tog straks fat paa Udskiftningen og viste sig som en udmærket dygtig og human Godsejer, hvis Efterkommere har virket paa Gjorslev til for faa Aar siden.

I Enevældens Tid, da, som vi har set, Kongehuset, Hofadelen og københavnske Rigmænd stod for Styret paa de store østjællandske Herregaarde, naaede det Gods-system, der var vokset frem paa Frederik IIs Tid, sin højeste Udvikling. Som man i Middelalderens Frankrig

Gjorslev.

med Rette kunde sige: „Nulle terre sans seigneur“, kunde man i det 18. Aarhundrede sige i Østsjælland: „Ingen Bonde uden Herskab“. Den Inddeling af Landet og Befolkningen, der betød mest, var Godsgrænserne. Naar en Bonde blev spurgt, hvor han boede, lød Svaret hyppigt: paa Bregentved Gods, paa Gjorslev Gods osv. Godserne dannede ikke blot landøkonomiske Driftsenheder og

Distrikter for Skatte- og Soldaterudskrivning, men gennem Hoveriet og paa mange andre Maader knyttedes der mellem Fæsterne paa et Gods saa stærke Baand, at vi endnu, halvandet hundrede Aar efter, at man begyndte at løse dem, kan kende Forskel paa Efterkommerne af Gjorslevs og Vemmetoftes Bønder*).

De store Herregaardsbygninger, der over middelalderlige Kældre er byggede i det 16. Aarhundrede „med Taarn og rødste Tinde“**) og i det 18. Aarhundrede er udvidede, ombyggede og udstyrede med næsten kongelig Pragt, afspejler ganske nøje Udviklingen fra den lille primitive middelalderlige Bedrift til Enevældetidens Storgods, der med dets Tusinder af Tønder Hartkorn styredes med Myndighed fra Residencegaarden.

I *Danske Herregaarde* ved 1920. I., Sjælland, korte Monografier over de her omtalte Gaarde. *Rasmussen*: Gisselfeld, *Brasch*: Bregentved, *Brasch*: Vemmetofte, giver fyldige Godshistorier. *Troels-Lund*: Peder Oxe og *A. P. Tuxen*: Povl Vendelboe Løvenørn, skildrer to Stormænd knyttede til Gisselfeld og Bregentved.

*) Sml., Borgmester Jensen-Stevns' Tale i Storehedinge den 2. August 1932.

**) Mette Rosenkrantz's Indskrift paa Vallø.

H Ø J E R U P K I R K E

AF OTTO LANGBALLE

HØJERUP GAMLE KIRKE er vel den bedste kendte af Egnens Kirker, ja den af Landets ca. 2000 Landsbykirker, som kendes af de fleste Mennesker selv uden for Landets Grænser.

Det er Højerup Kirkes Beliggenhed yderst paa den 28 Meter høje Klint lige ud til Havet, og de mange Sagn, der knytter sig til den, der har gjort den saa berømt.

Dog først den Katastrofe, der ramte den den 16. Marts 1928, da Koret styrtede ned i Havet, har rigtig for Alvor gjort den berømt, nu besøges den aarlig af mange Tusinde Mennesker.

Til Kirkens Inventar hører en Tavle. Den bærer en latinsk Indskrift, som fortæller, at Kirken blev indviet i 1358. Denne Indvielse har ganske sikkert fundet Sted i Anledning af en Ombygning af Kirken, da det har vist sig, at Kirken er ikke saa lidt ældre.

Koret, som sank i Havet, havde mod Nord et tilmuret romansk Vindue, og da Kor og Skib var murede i Forbandt, kan vi deraf slutte, at de er opført samtidig og i romansk Tid.

Ombygningen har bestaaet i, at Kor og Skib er blevet forhøjede. De vil navnlig paa Østvæggen kunne se Spor af, at Skibet er forhøjet, og Korets øverste Del var ikke muret i Forbandt med Skibet, ligesom der fandtes Aftryk af et lavere, meget fladt Tagværk og dertil

svarende Gesims. Samtidig er der rimeligvis indmuret Hvælvinger i Koret, hvilket De kan overtøye Dem om i de Rester, der endnu findes.

I Korets Østgavl fandtes et tredelt, spidsbuet Vindue, som rimeligvis stammer fra samme Ombygning.

I Skibet vil De se et oprindeligt Vindue paa hver af Langsiderne.

Stevns er det eneste Herred, hvor alle Kirkerne oprindelig kun har haft eet Vindue i hver Side. Det er øjensynlig af Hensyn til Forsvar, netop her paa Stevns hvor Søroverne saa ofte gjorde Strandhugst.

Taarnet, Sakristiet og Vaabenuset er senere Tilføjelser fra Tiden omkring 1500. At Taarnet er opført før 1520 kan bevises af, at blandt de utallige Navne og Aarstal, der er ridsede i Kirkens Murværk, findes et 1520 i Taarnets 1. Stokværk.

Kalkmalerierne var en glædelige Overtaskelse. Katastrofen gav Anledning til, at de kom for Dagens Lys. Da jeg vilde undersøge de store Revner i Skibets Mure for at se, om de var fremkomne eller voksede ved Katastrofen, opdagede jeg Farvespor, og snart havde jeg afdækket saa meget, at jeg var klar over, at det var et ikke ubetydeligt Fund. De ser et Par Apostelfigurer, Barnemordet i Bethlehem, Kongernes Tilbedelse, Sct. Jørgen med Dragen, Sct. Oluf med Øksen, Adam og Eva samt en stor Helgenfigur, der er ingen Atributer her, saa jeg kan ikke sige Dem, hvem det er, men der har været et Alterbord foran Figuren. Dekorationen i Buen til Taarnrummet og en Dekoration i Korbuen er af senere Oprindelse.

Af Kirkens Inventar skal nævnes Alteret, som sank i Havet. Her var bevaret et middelalderligt Alterbord af Kridtsten, hvori der for nogle Aar siden blev fundet et Relikviegemme, som blev bragt til Nationalmuseet. Udenom dette Alterbord var en smuk Renaissance Antemurale som blev helt knust.

Alterrammen var et godt Renaissancearbejde fra

prægtige Stolestader i Køge Kirke, denne Dør er ikke mindre skøn.

Stolestaderne har jeg en Mistanke om, at Hjulmanden paa Gjorslev er Mester for, og Døbefonden, som nærmest ligner en tarvelig Servante, har heller ikke Præg af at være forfærdiget af nogen større Kunstner.

Under Arbejdet med Sikringen af Kirken fandtes flere af de her i Egnen saa almindelige Grave fra det 12. Aarh. sat af Kridtsten og dækkede med store Kridtstensplader. En af disse Grave var ejendommelig ved, at den kun bestod af en Udhuling i det næsten klippehaarde Ler. Den var nøje formet efter Liget og dækket med Kridtstensplader.

Den 16. Marts 1928 tidligt om Morgenen laa nogle af Fiskerne fra Højerup ude paa Havet for at røgte deres Garn. Pludselig saa de Træerne svaje som for kraftige Vindstød, trods det at det var en stille, straalende skøn Morgen. Saa sank Træerne, Kirkegaardsmur og Koret ned. Koret staaende med Tag og Fag, som om det ikke var løsrevet. Pludselig indhylledes det hele i en Støvsky, og der hørtes et mægtigt Brag. Da Støvskyen var borte, laa det hele som en sørgelig Hob af Brokker og Lerklumper blandet med mægtige Kridtstensblokke. Et mægtigt og betagende Skue. Da det rygtedes, strømmede Folk til i Tusindvis, og Højerup blev et kendt Sted, ikke blot herhjemmen, men over hele Jorden, og jo fjernere jo mere drastiske Skildringer fremkom der om det skete.

Arbejdet til Sikring af Kirken blev overdraget Vandbygningsingeniør Skovboe og mig.

Det gjaldt først og fremmest om at sikre, at Skrivekridtet ikke atter skulde angribes af Luftens og Vejrligets Paavirkning. Dertil hjalp de uhyre nedstyrtede Masser af Ler, Kridtsten og Flint, ved at regulere lidt paa disse Masser og supplere dem med de Jordmasser, som snart vilde skride ned, kunde der skaffes fuldstændig Dækning af Skrivekridtet. Endvidere maatte Skre-

det sikres mod at blive skyllet bort af Havet, derfor blev der tilført en Mængde Søsten, som blev lagt i Kreds uden om Skredet, ialt 875 Tons. Saa kom Sikringen af selve Kirken, som nu stod lige paa den alleryderste Rand af Klinten paa en lodret Lervæg.

Først maatte der bygges et 15 à 16 Meter højt Stil-lads. Dette var vel nok det farligste Arbejde af alle under hele Sikringen, da man kunde vente, at der vilde styrte store Jordmasser ned. Heldigvis her, som under hele Arbejdet, skete ikke et Uheld.

Kirken blev sikret paa den Maade, at der Vest for Taarnet blev lagt 3 svære Jernbjælker Dip. 24, ca. 1½ Meter under Jorden indstøbt i Béton, herfra fører 6 Stk. 2 à 2½“ Rundjernsankre ud til Støttemure, 2 igennem Vaabenhuset, 2 igennem Kirken og 2 igennem Sakristiet. For Enden af disse Ankre er rejst 2 Jernbjælker Dip. 14 for hvert Anker, og udenom disse Jernbjælker er støbt en solid Jernbeton-Væg. De vil saaledes forstaa, at denne Jernbeton-Væg er forankret helt bag Kirken. Det er Taarnets Vægt, der forhindrer Østgavlen i at skride i Havet. Uden om Jernbeton-Væggen blev der opført den Kridtstensvæg, som De vil se hæve sig op som en Fort-sættelse af Kridtklinten. Det var kun Lerlaget, det drejede sig om at sikre mod at skride.

De Grøfter, der blev gravede, var ca. 1½ Meter dybe ved Taarnet og ca. 3 Meter dybe ved Østgavlen.

Af praktiske Grunde maatte Korbuen tilmures, ellers vilde Stormen snart have lettet Taget af Kirken. For at bevare noget af det æventyrlig skønne, som vi, der var herude umiddelbart efter Skredet, havde den Lykke at opleve, blev denne Dør anbragt i Østgavlen. Selv om det kun er en svag Afglans af det, vi saa hin straalende skønne Dag, vil jeg tro, at Udsigten her alligevel vil gøre Indtryk.

HISTORISK SAMFUND FOR PRÆSTØ AMT 1 9 3 2

VED skriftlig Afstemning mellem Medlemmerne genvalgtes de ifølge Lov d. 1. Jan. 1932 fratrædende Bestyrelsesmedlemmer, Landbrugskandidat, Gdr. *H. Hansen*, Ellekildegaard, Borgmester *Jensens-Stevns*, Storehedinge, Seminarieførstander *Th. Halse*, Vordingborg.

Til Revisorer genvalgtes Amtsfuldmægtig *Andersen*, Næstved og Skolefondskasserer *Christiansen*, Lille Næstved.

Bestyrelsesmøde afholdtes den 4. Juni paa hvilket Amtmand *Toft*, Landbrugskandidat, Gdr. *H. Hansen* og Arkitekt *Tidemand-Dal* genvalgtes henholdsvis til Formand, Kasserer og Sekretær.

Regnskabet for 1931 balancerede med 4563,35 Kr. Samfundets Midler beløb sig til 2536,91 Kr.

Samfundet tæller ved Aarbogens Udsendelse 479 Medlemmer mod 521 ifjor. Under Hensyn til, at der stadig er Tilbagegang i Foreningens Medlemstal henstiller Bestyrelsen indtrængende til Medlemmerne at virke for Tilgang af ny Medlemmer, da det er af aller største Betydning for Samfundets Virksomhed, at saa mange som muligt slutter sig sammen om dette.

Mandag d. 27. Juli afholdtes Sommerudflugt til Møen, hvor Stege, Elmelunde og Magleby Kirker besøgte under Ledelse af Pastor Kisum, som i hver Kirke holdt et interessant Foredrag om Kirkens Bygningshistorie og i Elmelunde Kirke specielt om de derværende Kalkmalerier.

I Dagene fra 1. til 6. August (incl.) afholdtes i Køge det 10. danske Hjemstavnstævne, under hvilket der afholdtes en Række historiske Foredrag med Emner væsentlig med Tilknytning til Præstø Amt, ligesom Stævnets Deltagere foretog flere Udflugter til historisk kendte Steder i Præstø Amt. Under Hensyn hertil har Samfundets Bestyrelse anset det for rigtigt at lade Aarbogen for 1932 bringe de vigtigste af disse Foredrag for Medlemmerne.

Ældre Aargange af Samfundets egne Aarbøger kan faas til Købs for følgende nedsatte Priser: Aargangene 1—8 for ialt Kr. 10 og 1,50 pr. enkelt Aargang, de senere Aargange for 2 Kr. pr. Stk.

Da der af enkelte Aargange nu kun resterer et ringe Oplag, tilraades det snarest at sikre sig, hvad man ønsker.

Modtagne Aarbøger fra andre historiske Samfund afgives til Centralbiblioteket i Næstved, der velvilligst har paataget sig deres Opbevaring og Udlaan.

Forfatterhonorar for Bidrag til Aarbogen er 3 Kr. pr. Side.

Medlemmerne vil som tidligere kunne erholde det af Nationalmuseet udgivne Hefte „Fra Nationalmuseets Arbejdsmark“ til nedsat Pris (2 Kr. + Porto) ved at indsende Bestilling til Gyldendals Forlag. Heftet kommer i Løbet af April—Maj Maaned. Ved Køb af de følgende Aargange, leveres Aarg. 1928 gratis.

Medlemmerne vil i en nær Fremtid modtage et Cirkulære om Udsendelse af 1. Bind af det gennem mange Aar af Nationalmuseet forberedte Værk om vore gamle Kirker. Det første Bind, som omhandler Præstø Amt, udkommer paa Gads Forlag og leveres Samfundets Medlemmer til den i Cirkulæret angivne lavere Pris.

I Aarets Løb er paa O. Lohses Forlag udkommet *P. Severinsen*: „Viborg Domkirke med Stad og Stift gennem 800 Aar“, i Anledning af Domkirkens Jubilæum.

Denne Bog kan af Samfundets Medlemmer erhverves for 6,00 Kr., indb. 9,50 Kr., i Franskbind for 13,00 Kr. Priserne i Boghandelen er henholdsvis 9,00, 12,50 og 16,00 Kr.

For Hjemstavnsinteresserede vil man henlede Opmærksomheden paa en ypperlig lille Digtsamling, som Gaardejer Lauritz Larsen, Tostrup pr. Stege, har udgivet under Titlen „Hjemstavnsange“, Møn i Digte.

Februar 1933.

G. Toft,
f. T. Formand.

MEDLEMSLISTE

Næstved.

Andersen, A. P., Amtsfuldmægtig.
Bakman, K. M., Konsulent.
Bærføed, Landinspektør.
Berth, Enkefrue.
Boeck, Bianco Amtsforvalter.
Borre, Inspektør.
Børner, Boghandler.
Christens, Apoteker.
Christensen, Fru, Bogtrykker.
Christiansen, Skolefondskasserer.
Demuth, Larsen, Grosserer.
Diderichsen, Dommer.
Frandsen, L. P., Gdr., Dysted pr. Olstrup.
Hansen, Marie Frk., Nyvej 2.
Holm, Direktør, Bryggeriet Føniks.
Horstman, Godsforv., Bornakke, Næstved.
Huus, Direktør.
Høeg, J., Driftsbestyrer, Magle Mølle.
Høyrup, Amtsfuldmægtig.
Industriforeningen, (Adr.: Direktør Grønholt).
Ingerslev, Læge.
Iversen, Peter, Skomagerm., Ny Østergade.
Jensen, C., Mineralvandfabrikant, Købmagergade.
- Chr., Overretssagfører.
Larsen, Chr., Lærer.
- E., Hotelejer, Aksehus.
- Vilh., Forretnf., Næstved Tidende.
- Aksel, Købmand, Brotorv.
Mathiesen, Overretssagfører.
Mørup, S., Sagfører.
Møller, Inspektør, Amtssygehuset.
Nandrup, Konsul, Kbmnd.
Nellemann, Løjtnant.
Nicolaisen, Postmester.
Nielsen, Arndt, Urmager.
- Fotograf, Farvegade.
- Oluf, Tandlæge.

Nielsen, H. Læge, Jernbanegade.
- R., Kommunalærer, cand. phil., Iver Hvidtfeldtsvej 1.
Næstved Centralbibliotek.
Olsen, H. P., Redaktør.
Poulsen, Direktør.
Smith, Vilh., Konsul, Kbmnd.
Tidemand-Dal, Arkitekt.
Tirslund, Keramikker, Farimagsvej.
Toft, Amtmand.
- Frue.
Thureholm, Frue.
- K. W. J., Redaktør, Næstved.
Wang, Bogbinder.

Præstø.

Bruun, K., Redaktør.
Dambæk, Sagfører.
Damgaard, Farmaceut.
Danø, Overlærer.
Ernst, Vejassistent.
Hansen, Hans, Gdr., Bondest. Sparekasse.
- Th., Sognepræst.
Kaa, Th., Kantor.
Nyvang, Dommer.
Orland, Købmand.

Stege.

Cruse, Læge.
Frederiksen, Præst.
Funch, Redaktør.
Hansen, Aage A., Typograf.
- H., Sognepræst, Stege.
Holmen, Otto, Amtsforvalter.
Jensen, Frd. Murermester.
- Redaktør.
Jepsen, Marie, Frue, Athenevej 8.
Møns Folkebibliotek.
Olsen, Hans Chr., Slagterm., Storeg.
Palsø, Bogholder.
Pedersen, Carl, Boghandler.

Sandgaard, jun., Manufakturhldr.
Sørensen, Jensa, Læge.

Storehedinge.

Hansen, Jens, Gartner.
Jørgensen, Lars, Husejer.
Jensen-Stevns, Bankdirektør.
Landsperg, Overretssagfører.
Pedersen, H. Chr., Gdr., Amsraads-
medlem.
Stevns Folkebibliotek.

Vordingborg.

Andersen, R. F., Redaktør.
Arensbach, Marie, Lærerinde.
Caprani, Kæmner.
Gregersen, C. V., Murerm., Masneds.
Halse, Seminarieforstander.
Hansen, H., Seminarielærer.
Hellum, Lærer.
Jensen, A., Agent, Valdemarsgade.
Mogensen, sen., Sadelmager, Algade.
- P. E., jun., Algade.
Nielsen, L. C., Sagfører, Branddirek-
tør.
Rasmussen, M., Overlærer.
Sennels, Købmand, Masnedsund.
Tange, Enkefru, Algade.
Teist, F., Højesteretssagfører.
Thune, Boghandler.

Allerslev

Elgaard, Lærer, Allerslev.
Hage, T., Oberstløjtnant, Oremandsg.,
Mern.
Hansen, Laur., Gdr., Ugledie, Mern.
Jensen, R., Gdr., Ugledie, Mern.

Alslev.

Andreasen, Andreas, Gdr., Alslev, Ka-
rise.
Christensen, Lærer, Taagerup, Karise.
Jacobsen, Gaardbest., Alslev, Karise.
Larsen, Gdr., Bonderødgaard, Faxe.
Petersen, Gdr., Alslev, Karise.
Selchau-Hansen, Propr., Alslevgaard,
Karise.
Stensgaard, H., Lærerinde, Taagerup,
Karise.

Aversi.

Jensen, U. P., Gdr., Aversi, Haslev.
Krøjgaard, Lærer, Aversi, Haslev.

Baarse.

Herskind, Sognepr., Baarse, Præstø.
Madsen, Jens, Gdr., Baarse, Lundby.

Bogø.

Andersen, A. P., Lærer, Bogø.

Borre.

Asmussen, V., Dyrl., Nørreby, Borre.
Breitenstein, Johs. Gdr., Sdr. Vestud.
- P., Gdr., Raaby, Borre.
Byager, Svend, Gdr., Aalebæk, Borre.
Christoffersen, Chr., Gdr., Enghaveg.,
Borre.
Didriksen, Jørgen Gdr., Sønderby,
Borre.
Hyllemose, Jens, Redningsforstander,
Aalebæk, Borre.
Jensen, Laur. O., Gdr., Raaby, Borre.
- Sofus, Gdr., Raaby, Borre.
Jørgensen, A. Gdr., Sdr. Vestud, Borre
Larsen, P., Mejeribest., Holme Mejeri,
Borre
- R. P., Gdr., Hesselholt, Nyborre,
Borre.
Lundqvist, Lærer Borre.
Møller, Fr. Læge, Borre.
Nøhr, Anders, Gdr., Tiendegaarden,
Borre.
Sivertsen, Lærer, Magleby, Borre.
Skov, Christen, Gdr., Nørreby, Borre.

Dalby-Thureby.

Andersen, Brygger, Rode pr. Haslev.
Jørgensen, H., Husejer, Assistent Dal-
høj, Rode, Haslev.
Christensen, Otto, Gdr., Nygaard, Tu-
reby.
Pedersen, Lars, Gdr., Druestrup, Thu-
reby.

Damsholte.

Larsen, L. P., Gdr., Røddinge, Stege.
Løve, Sognepræst, Damsholte, Stege.
Moltke, Grevinde, Marienborg.

Elmelunde.

Berthelsen, cand. phil., Elm., Stege.
Grønager, Johannes, Gdr., Raabylille,
Stege.
Kisum, F., Sognepræst, Hjertebjerg.
Larsen, Lars, Gdr., Hjertebjerg, Stege
Nøhr, M. A., Rentier, Hjertebjerg,
Stege.
Pedersen, Johan, Rentier, Elmelunde,
Stege.
Rasmussen, P., Friskolelærer, Elme-
lunde, Stege.

Endeslev-Vraaby.

Endeslev-Vraaby Sognebogsamling.

Everdrup.

Jensen, C., Savskærer, Everdrup, Røn-
nede.
- Kristian, Ungk., Flintemose, Bøgesø
Jørgensen, H. P., Landpostb., Taage-
skov, Rønnede.
Lassen, Godsejer, Bækkeskov, Rønnede
Pedersen, H. C., Gartner, Flintemose,
Bøgesø.

Fakse.

Brasen, Vaskeriejer, Fakse.
Boesen, C., Boe, Skolebestyrer, Fakse
Christensen, Sofie, Lærerinde, Stubbe-
rup, Fakse.
Faxe Sognebibliotek.
Hansen, Niels, Købmd., Fakse.
Jensen, N., Gdr., Rejnstrup, Fakse.
Johannesen, Sagfører, Fakse.
Jørgensen, P., Gdr., Værløse, Fakse.
Knuth, Greve, Rosendal, Fakse.
Larsen, J. Kr., Sognefoged, Fakse.
- Ludvig, Redaktør, Fakse.
Lau, K., Læge, Fakse.
Madsen, P., Gaardbest, Værløse, Fakse
Pedersen, L., Overlærer, Fakse.
- Poul, Gdr., Ebbeskov, Fakse.
Rasmussen, J. P., Læge, Fakse.
Schøler, Fr., Gdr., Blaabæk, Fakse.
Vedsmann, Frands, Forfatter, Ebbe-
skov, Fakse.

Faneffjord.

Jensen, J. P., Gdr., Askeby.
Nielsen, Chr., Gdr., Amtsraadsmedlem,
Tostenæs, pr. Askeby.
- Niels Jørgen, Dame Koppel, Askeby

Fensmark-Rislev.

Hansen, P., Lærer, Rislev, Næstved.
Nielsen, Karl, Sognefoged, Rislev,
Næstved.

Frøslev.

Nielsen, H. P., Sognefoged, Frøslev,
Storehedinge.

Glumsø-Bavelse.

Baden, H. T., Lærer, Glumsø.
Jørgensen, Sognepræst, Glumsø.
Larsen, P. V., Redaktør, Glumsø.
Nielsen, Sognepræst, Næsby, Glumsø.
Plesner, H., Købmand, Glumsø.
Rasmussen, A., Realskolebestyrer,
Glumsø.

Haarlev-Himlingøje.

Jensen, Axel P., Lærer, Haarlev.
Pedersen, Jørgen Isak, Gdr., Haarlev.
Skov, Lærer, Haarlev.
Sjølund, Axel, Bovang, Haarlev St.
Velling, S. D., Dyrlæge, Haarlev.

Hammer.

Andersen, Johs., Gdr., Lou.
Bjerre, N. P., Lærer, Faarup, Lou.
Christensen, J. P. Lærer, Amtsraads-
medlem, Hammer, Lou.
Hansen, Chr., Gdr., Hammer pr. Lou.
Larsen, Chr., Gdr., Hammer, Lou.
Madsen, N. P., Gdr., Faarup, Lou.
Pedersen, L. P., Gdr., Faarup, Lou.
- Hans, Købmand, Hammer, Lou.
Schmidt, Lærer, Hammer, Lou.

Havnlev.

Bille, Martin, Gdr., Havnlev, Rødvig.
Havnlev Folkebogsamling, Rødvig.
Jensen, Chr., Gdr., Havnlev, Rødvig.
- Martin, Gaardbst., Havnlev, Rødvig
Korsholm Hansen, Sydstevn's Plante-
skole pr. Rødvig.
Kristiansen, Sognef., Havnlev, Rødvig.
Olsen, N., Handelsmand, Stevn's Høj-
skole Højskole, Storehedinge.
Pedersen, Johannes, Skørpinge, Rødvig
Pedersen, Chr., Mejeribestyrer, „Syd-
stevn's Andelsmejeri“, Rødvig.
- Holger, Gdr., Havnlev, Rødvig.
- Joh., Landmand, Havnlev, Rødvig.
Rasmussen, Chr., Gdr., Højgd. Rødvig.
Ravnshøj, Peter, Gdr., Torbjerg, Skør-
pinge, Rødvig.
Tudvad, Friskolel., Sydstevn's, Storeh.
Sørensen, H. J., Forp., Thorsgd., Rødv.
Skar, C., Højskoleforstander, Stevn's
Højskole, St. Hedinge.

Hellested.

Brandt, Forpagter, Juellinge, Karise.

Herfølge.

Andersen, Anders, Gdr., Bakkegaard,
Herfølge.
- Anders, Gdr., Hadstrup, Køge.
- Hans, Gdr., Kildemosegd., Hastrup
pr. Køge.
Christensen, Christen, Gdr., Svans-
bjerg, Herfølge.
Flijsborg, C., Gdr., Hastrup, Køge.
Høgsholt, Entreprenør, Hastrup, Køge

Larsen, J., Hotelejer, Paaskebj., Herflig
Nielsen, Søren Fr., Gdr., Egøje, Køge.

Herlufmagle.

Harrekilde, J., pens. Lærer, Herlufm.

Holmeolstrup.

Herboe, Lærer, Holmeolstrup, Olstrup
Lawaetz, O., Forp., Holmegd., Olstrup

Holtug.

Pedersen, L., Lærer, Holtug, Storeh.

Hylleholt.

Grot-Hansen, Kbmd., Fakse Ladeplads
Hylleholt Folkebogsamling, Fakse La-
deplads.

Jørgensen, Johan, Gdr., Vibede, Fakse.
Nøkkentved, Kaj, Lærer, Fakse Ladep.
Rasmussen, N., Gdr., L. Thorshøj,
Fakse

Højerup.

Alsbo, Provst, Højerup, Storehedinge.

Jungshoved.

Døllner, Propr., Søbygaard, Præstø.

Kallehave.

Andersen, Postmester, Kallehave.
Christoffersen, N., Brygger, Viemose.
Hansen, L. P., Gdr., Fogedgd, Stensved
Jørgensen, Th., Sognepræst, Langebæk
Suhr, Godejerinde, Petersgd., Lange-
bæk.

Karise.

Jørgensen, Jens, Parcl., St. Linde,
Haarlev.

Kristensen, Hans, Jørslev, Karise.
Olsen, P., Sognefoged, Førslev, Karise.
Søvndal, Købmand, Karise.

Kastrup.

Madsen, M. A., Sognef., Nedervindinge,
Vordingborg.

Oxholm, Kmhr.inde, Rosenfeldt, Vdbg.
Spang, Direktør, Rosenfeldt, Vdbg.

Keldby.

Christoffersen, Hemming, Rentier,
Keldbylille, Stege.

Frandsen, H., Parcell., Tolstrup, Væn-
gegaard, Stege.

Grønager, H. P., Gdr., Pollerup, Stege
- J., Købmand, Keldby, Stege.

Hansen, H. P., Bankdir., Keldby, Stege
- L., Gdr., Sognef., Tostrup, Stege.

Hemmingsen, Kristian, Pcl., Pollerup
Kullegaard, Hjertebjerg, Stege.

Jensen, Axel, Gdr., Keldbylille, Stege.

- Jens, Rentier, Tostrup, Stege.

- M., Sognepræst., Keldbym., Stege.

- N., Gdr., Keldbylille, Stege.

Johansen, Jørgen, Gdr., Pollerup, Stege

Jørgensen, Johs., Førstelærer, Keldby.

Madsen, K., Frk., Lærerinde, Keldby.

Kristiansen, P., Tømrer, Pollerup Kul-
legaard, Stege.

Larsen, H. P., Gdr., Tostrup, Stege.

- Hans J., Sogneraadsf., Keldby, Stege

- K., Gdr., Tostrup, Stege.

- Laur., Gdr., Raunstedh., Tostrup,
Stege.

Rasmussen, Johanne, Frue, Keldbylille,
Stege.

- H., Gdr., Keldbylille, Stege.

Sørensen, Anker, Gdr., Tostrup, Stege.

Kongsted.

Elmenhoff, Nielsen, Dyrslæge, Hyllede,
Rønnede.

Moltke, A., Greve, Lystrup, Fakse.

Moltke, E., Grevinde, Lystrup, Fakse.

Rørbæk, Lærer, Kongsted, Rønnede.

Wurr, A., Lærer, Eskildstrup, Rønnede

Køng.

Hansen, H. P., Egebjerggd., Svinø,
Lundby.

Lillehedinge.

Jensen, J. P., Lærer, Rødvig.

- J. P., Brugsforeningen, Rødvig.

Jørgensen, Lagerforvalter, Rødvig.

- L. Fr., Købmand, Rødvig.

Olsen, Hans Gdr., Stigaard, Rødvig.

Turistforeningen, ved Aage Nielsen,
Lousol, Rødvig.

Lundby.

Collet, Kammerherre, Lundbg, Lundby.

- Kammerherreinde, — —

Hjertholm, Lærer, Landbrugsskolen,
Lundby.

Jensen, H., Brygger, Lundby St.

Johansen, J., Gdr., Lundby.

Kristensen, K., Forstander, Landbrugs-
skolen, Lundby.

Larsen, J. P., Parcellist, Lundbytorp,
Lundby.

Lyderslev.

- Boesen, Laura, Børnehjem „Esmezer“,
Lund, Rødvig.
Brøndkjær, M., Lyderslev Skole, Sto-
rehedinge.
Frandsen, F., Hmd., Gjevnø, Storeh.
Hansen, Niels, Egedegaard, Storeh.
Jensen, Frd., Gdr., Toftehøj, Storeh.
Jonassen, Hans, Gdr., Lund, Rødvig.
Karlshøj, Poul, Gdr., Gjevnø, Storeh.
Kristensen, Jens, Gdr., Sandager, Ly-
derslev, Storeh.
Larsen, Kr., Gdr., Lund, Rødvig.
Lange, F. Chr. Krebs, Frimeningheds-
præst, Lyderslev, Storehedinge.
Maynty, Clausen, Forpagter, Højstrup,
Rødvig.
Michaelsen Chr., Bageribestyrelse, Ly-
derslev, Storeh.
Mortensen, Lærer, Lund, Rødvig.
Nielsen, N. Juel, Gdr., Lund, Rødvig.
- Ida, Gdrsk., Spangsbæk, Lund,
Rødvig.
Pedersen, Peder, Træskomager, Lys-
høj, Lyderslev, Storeh.

Magleby.

- Hyllekvist, pens. Lærer, Magleby,
Borre.
Jensen, Konrad, Gdr., Budsene, Borre.
- O., Købmand, Sømarke, Borre.
- V., Lærer, Sømark, Borre.
Rosenkrantz, Erik, Baron, Liselund,
Borre.
- Th., Baronesse, Liselund, Borre.
Scavenius, Kmhr., Godsejer, Klint-
holm, Borre.

Magleby-Stevns.

- Børresen, Jørg., Gdr., Magleby, Klip-
pinge.
Jørgensen, Mejeribest., Klippinge.
Larsen, H. P., Tømrermester, Lykke-
kro, Klippinge.
Marx, Stationsforstander, Klippinge.
Smidt, Karetmager, Klippinge.

Mern.

- Christoffersen, A., Gdr., Marn.
- H., Forv., Saftstationen, Mern.
Hansen, E., Gdr., Lilbygaard, Mern.
Larsen, L. P., Ungk., Taageby, Mern.
Meinertsen, Povst, Mern.
Olsen, Laur., Landpostbud, Mern.

Næstelsø-Mogenstrup.

- Frandsen, J. J., Gdr., Brandelevgaard,
Brandelev.

- Gasmann, Godsejer, Fladsaagd., Næstv.
- Frue
Glenthøj, Sognepræst, Næstelsø.
Hansen, Hans, Gdr., Landbrugskand.,
Ellekildegaard, Næstved.
- H. F., Ungkarl, Næstelsø, Næstved.
- H. P., Gdr., Skovbo, Næstelsø, Næst-
ved.
- Ole, Gdr., Blangslev Lou.
Kristensen, Chr., Gdr., Brandelev.
Nielsen, N. B., Gartner, Brandelev.
Næstelsø Sogns Bogsamling, ved Pa-
stor Glenthøj, Næstelsø, Næstved.
Olsen, O. Fr., Sognef., Blangslev, Lou.
Pedersen, J. P., Gdr., Nordgaard,
Brandelev.
Rasmussen, Tømrerm., Brandelev.
Ravn, Lærer, Næstelsø, Næstved.

Rønnebæk.

- Collet, Enkekhr.inde, Rønnebæksholm
Næstved.
Hansen, P., Gdr., Stenstrup, Næstved.
Pedersen, R., Gdr., Sipperup Østergd.,
Næstved.
Rasmussen, Jørg., Gdr., Korshøjgaard,
Rønnebæk, Næstved.

Skibbinge.

- Jørgensen, O. A., Lærer, Abildhøj,
Præstø.
Poulsen, H. F., Gdr., Skibbinge, Præ-
stø.
Rasmussen, Propr., Lundegd., Præstø.

Snesere.

- Andersen, J., Sognefoged, Snesere.
- L. J., Gdr., Snesere.
- L., Gdr., Snesere.
Bang, Chr., Gdr., Snesere.
Dam, Emil, fhv. Højskoleforstander,
Brøderup, Tappernøje.
Hansen, H. J., Mejeribst., Sølperup,
Tappernøje.
Hjortsø, A., Enkefrue, Aaside, Snesere
Jensen, Hans Fr., Gdr., N. Smidstrup,
Tappernøje.
- R. M., Lærer, Snesere.
Jespersen, Propr., Aasidegaard, Sne-
sere St.
Jørgensen, Dyrslæge, Snesere.
Larsen, N., Gdr., St. Røttinge, Tap-
pernøje.
Nielsen, Vilh., Murermester, Sølperup,
Tappernøje.
Qvist, Jul., Murermester, Snesere.

Spjellerup-Smerup.

Christiansen, Johs., Lærer, Spjellerup, Karise.
Jensen, J. P., Gaardbest, Smerup, Karise.
Pedersen, Niels, Gdr., L. Torøje, Fakse Seidenfaden, H., Gdr., Skovgd., Fakse.

Storehedinge Landsogn.

Henriksen, Frøhdl., Sierslev, Storeh.
Jensen, Hans, Gdr., Mosegd., Storeh.
Sørensen, J. P., Bankk., Erikstrup, Storehedinge.

Strøby.

Heding, E., Lærer, Strøby Egede, Strøby.
Pedersen, Anna, Lærerinde, Strøby.
Vedel, A., Kammerherre, Vedelsbo, Strøby Egede pr. Køge.
- M., Kammerherreinde, Strøby Egede

Sværdborg.

Elgaard, F., Lærer, Kastelev pr. Klarskov.
Pedersen, Otto, Gdr., Klokkekildegd., Sværdborg, Lundby.

Sædder.

Lomholt, Møller, Sædder, Thureby.

Toksværd.

Christensen, Forst., Bruunsminde, Toksværd, Olstrup.
Nielsen, L. P., Gdr., Boserup, Olstrup.
Rasmussen, Karl, Hmd., Sørup, Olstrup.
Troelsen, P., Gdr., Nr. Tvede, Olstrup

Tybjerg.

Frandsen, Gdr., Tybjerglille, Herlufm.
Steinmann, Kammerhr.inde, Tybjerggaard, Herlufmagle

Udby.

Madsen, Chr., Gdr., Udby pr. Lundby.

Ulse.

Michelsen, J., Lærer, Ulse, Haslev.
Nielsen, Jens, Gdbst., Ulse Olstrup, Rønnede.
Olsen, Marie, Ulse, Haslev.

Valløby-Taarnby.

Bluhme, Stiftsdame, Vallø.

Jensen, O. P., Forst., Vallø,
Johansen, P., Gdr., Valløby, Vallø.
Kristiansen, Kr., Gaardbst., Valløby, Vallø.
Sehestedt-Juel, Stiftsdame, Vallø.
Vallø Stifts Bibliotek.

Vejlø-Vesteregesborg.

Hald, Johanne, Lærerinde, Myrup, Lou Skov, P., Lærer, Abbednæs, Næstved.

Vemmetofte.

Egede, Forpagter, Vemmetofte, Fakse.
Larsen, K. A., Skovfd., Vemmetofte, Fakse.
Lichtenberg, M. de, Klosterfrk., Vemmetofte.
Vemmetofte Klosters Bibliotek.

Vesteregede.

Jensen, Skovfoged, Denderup Vænge, Haslev.

Vollerlev-Gørsløv.

Hansen, J. C., Købmand, Gjørsløv, Østervang.
Nielsen, H. P., Lærer, Gjørsløv, Østervang.

Vordingborg Landsogn.

Heinskou, C. H., Skovfoged, Skovhuset pr. Nyraad.
Yde, Frk., Oversygepl., Dyvekes Alle 21, København S.

Ørslev.

Andersen, H. C., Gdr., Ellerødgd., Vordingborg.
Hansen, Hans, Gdr., Bragegaard, Ørslev, Vordingborg.
Larsen, Johs., Ørslev Bakkeg., Vordb.

Østeregesborg.

Frandsen, Monrad, Sognepr., Ø. Egesborg, Mern.
Kæstel, Louis, Lærer, Tolstrup, Stensved.

Præstø Landdistrikt.

Jespersen, Godsforv., Nysø, Præstø.

Udenfor Amtet.

Åbo Akademi, Åbo.
Aarup, Købmand, Holte.

- Andersen, Erik, Konsul, Grønnegd. 1, København.
- Hee, Pastor, Lille Næstved.
Arnholtz, Svend, cand. polyyt., Vandbygningsingeniør, Jerne, Esbjerg.
Bagger, Redaktør, Haslev.
- Poul, Grosserer, Thorvaldsensvej 2, København V.
Behrens, Redaktør, Gilleleje.
Biblioteket for Silkeborg og Omegn.
- for Vejle By og Omegn.
Blechingberg, Frue, Østerbrogd. 13³, København.
Christensen, Redaktør, Ringsted.
- P., Lærer, Bagsværdsvej 24, Lyngby.
Christiansen, H., Murermester, Veras Alle 18, Vanløse.
Christoffersen, Christoffer, Gdr., Fjeldgaard, Braaby.
- Vald., Gdr., Hammerssgaard, Braaby.
Clausen, Krag, cand. theol., Kronprinsensvej Kbhvn. F.
Dahl, Sognepræst, Guderup, Als.
Dansk Folkemindesamling, det kgl. Bibliotek, Kbh.
Dansk hist. Fællesforening, Kapt. Smith, Nylandsvej 69, Københ. F.
Didriksen, Johannes, Direktør, Søjvej 33, Holte.
- D., Gymnasielærer, Charlottenlund.
- J., Læge, Gylling.
Edinger, Overretssagfører, Nørregade 39, Kbh.
Ellehøj, Proprietær, Hammerhus pr. Merløse.
Esbjerg Centralbibliotek.
Fadum, P., Lærer, Holsted, Næstved.
Falk-Jensen Forp., Drosselvej 5, Frederiksberg.
Fugl, Apoteker, Vejen.
Gjellerup, Jul., Forlag, Sølvgade 87.
Gregersen, Lærer, Jerslev Højsk., Egebjerg.
Göteborgs och Bohusläns Folkemindesforening, Göteborg.
Götzsche, Lektor, Herlufsholm.
Hansen, J., pens. Lærer, Haslev.
- Anna Frk., Adr.: Lundedalsvej 2, Hellerup.
- Kr., Statskonsulent, Lyngby.
Howden-Rønneknamp, Kammerherrende, Sorø.
Institut f. nordisk Etnologi v. Åko Akademi, Åko, Finland.
Jensen, J. P. Maler, Bakkeh., Haslev.
Jensen, C., fhv. Lærer, Ingemannsvej 263³, København V.
Jørgensen, S., Lærer, St. Jørg., Taareby Skole, Sølleded.
- Bankbestyrer, Aalborg.
Kgl. Bibliotek ved Boghdl. Haase, Løvstræde 2, København.
Krarup, Rektor, Herlufsholm, Næstved
Køge Folkebibliotek.
Lambert Jensen, Sognepræst, Kvislemark, Sandved.
Landsarkivet for Sjæll., Jagtv. 10, Kbh
Landsarkivet for Fyen, Odense.
Langballe, O., Arkitekt, Køge.
Larsen, J., Gdr., Braaby.
Lundby, J. T., Prof., Upsalag. 6³, Kbh.
Nationalmuseets 2. Afd., Kbh.
Nielsen Woldike, Sognepræst, Karlebo, Kokkedal.
Nielsen, Andrup, Købmand, Haslev.
- H. P., pens. Lærer, Herluf Trollesgade 7³, København.
Odense Centralbibliotek.
Petersen, Karl K., Handelsr., Vangehuset, Wergelandsallé 4, Søborg.
Porst, Redaktør, Frederiksborggade 22, København K.
Rasmussen, Forp., Spjellerup pr. Hylinge.
- C. R., Gdr., Lysholms Allé, Haslev.
- Forp., Spjellerup, pr. Hylinge.
Reitzels Boghandel, København.
Rigsarkivet, København.
Stevens, Ole, Dyrhaven, Aabenraa.
Statens Lærerhøjskole, Odensegade 14, Kbh.
Sønderjydske Landsbibliotek, Aabenraa
Svendborg By- og Amts Bibliotek.
Statsbiblioteket, Aarhus.
Statens Bibliotekstilsyn, Studiestræde 38, København.
Svenska Landsmål, J. A. Lundel, Upsala.
Tange, H., Sagfører, Aars.
Universitetsbiblioteket, Kiel.
Vedsmann, Skoleinspektør, Franklingsgade 4, København Ø.
- Hedin, Bredgade 56 St., Kbh.
Universitetsbiblioteket, Lund, Sverige
— Upsala.
— København.
Willadsen, Poul, Rosenlund, Østerbrogd. 88a, København.
Ødum, Frue, Sølvgade 9, Kbh.
Ørum, Direktør, Elektricitetsv., Haslev

INDHOLDSFORTEGNELSE

	Side
Oversigt over Østsjællands Geologi, af Dr. phil. <i>Hilmar Ødum</i>	3
Køge Bugt, af Oberstløjtnant <i>Chr. Bokkenheuser</i>	11
Østsjællandske Folkemaal og Folkesind, af Redaktør <i>N. P. Nielsen, Maribo</i>	19
Grundtvigs Minder fra Sydsælland, af <i>Holger Begtrup</i>	31
Franziska Carlsen, af Arkivar <i>Hans Ellekilde</i>	45
Kampen ved Køge d. 29. Aug. 1807, af Oberstløjtnant <i>Chr. Bokkenheuser</i>	61
Byplanlægning før og nu, af <i>Steen Eiler Rasmussen</i>	69
Fensmark, af Prof. Dr. <i>Vilhelm Andersen</i>	81
Østsjællands store Herregaarde indtil 1788, af <i>Eiler Haugsted</i>	93
Højerup Kirke, af <i>Otto Langballe</i>	107
Aarsberetning fra Formanden	112
Medlemsliste	115
